

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ELISE KONSTANTIN-HANSEN

SMÅ KAPITLER
AF ET
LANGT LIV

NYT BOGFORLAG . ODENSE

ELISE KONSTANTIN-HANSEN

Små kapitler
af et
langt liv

NYT BOGFORLAG . MARTIN N. HANSEN
ODENSE

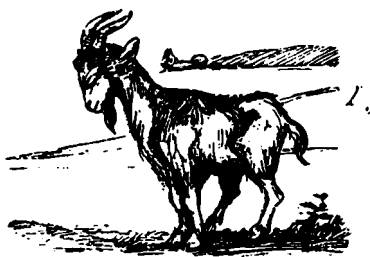
Fjerde udgave – i samarbejde med
Nyt Dansk Litteraturselskab

—

Trykt i Andelsbogtrykkeriet, Odense
1964

Indhold

Dagligstuen	7
Hans Kristian	20
Fastrene	35
Signe	41
Paris	50
Mars	63
Kammerater	67
Venø	72
På højskole	87
På fjældene	93
Malerstuer	98
Kirkebakken	102
Italien	108
Athen	120
Olympia	133
Naxos	144
Højskolen	159
Mit hus	175
Sidste kapitel	189

Dagligstuen

Dagligstuen hjemme var det kønneste sted, jeg har kendt, og sådan et morsomt sted. Det var en stor, dyb stue af uregelmæssig form. Dens største udstrækning var i syd og nord, men vægfladen i syd var smal, så der ikke var plads til stort mere end den tofløjede havedør, hvorimod den nordlige væg havde en anelig bredde. Der stod sofaen midt på væggen med lang lige ryg og bredt sæde, som en almægtig stor bæk.

Far havde selv tegnet den, den var køn, men ikke af de sofaer, man gynger i. Snarest kan den kaldes et halvt barnekammer! På det hårde sæde gik og kravlede eller stod husets mindste.

Den bedste plads var bag moders ryg – for moder sad i sofaen – *altid* syntes jeg – og der var god plads bag hende, for hun lænede sig ikke til ryglænet, dels fordi sædet var så bredt, dels fordi moder overhovedet ikke brugte at læne sig. Hun sad naturligvis og syede på noget barnetøj.

Væggen var meget høj, over sofaen var en ypperlig billedplads, og den var fyldt! Oprindelig havde fader anbragt en række små billeder beregnet på børnene, lige over sofaryggen, men de blev jo slidt op, jeg kan kun lige netop huske dem – jeg var den femte i rækken af dem, der voxede op – men desuden var der den ene række malerier over den anden. De andre vægge manglede rigtig nok heller ikke billeder, men sofavæggen var den bedste, det store østvindue gav lys. Jeg kan ikke mere bestemme, hvor de enkelte billeder hang i min første barndom, i tidens løb blev der flyttet lidt om, noget gik helt væk, noget nyt kom til, – righoldige var billedvæggene til enhver tid. Der var ungdomsbilleder af fader og moder, af de ældste børn, af alle børnene, – mest beundret af os

blev det dejlige lille portræt af vor ældste broder, som døde, da han var et år gammel. Ingen af os søskende havde set ham, men han omtaltes med ømhed og ærbødighed, som den der havde opnået en stor forfremmelse, idet han så tidlig var tagen op til Gud, og faders kærlighedsfyldte portræt af ham, den førstefødte, havde i vore øjne et forklaret skær som billedet af en helgen eller engel.

Der var billeder af fastrene som små piger, af farfar og farmoder, malet af farfader. Særligt farmoders portræt tiltrak sig opmærksomheden. Det var næsten i legemsstørrelse og i hel figur. Farmor sad ude i et fantastisk landskab med bjerge og vandfald, mærkeligt nok var hun selskabsklædt som sad hun i en stue – så løjerligt klædt – i dragt fra revolutionstiden, men jeg syntes, hun var meget smuk: krøller omkring hovedet, lille fin fod og hånd med lillefingeren sådan for sig! Det hang nu slet ikke over den omtalte sofa, men på østvæggen, en mindre fremtrædende plads.

Så var der de italienske landskaber og forarbejder til figurbilleder som Morraspillerne og Oplæseren på Moloen i Neapel. En livfuld skitse til dette billede indeholdt en mængde fængslende skikkelser. Hovedet af en skælmsk lille brun italiensk dreng indtog mig. Alvorlige nordiske hoveder var der også at se, således studieportrætter af Bissen og Kyhn og flere, bestemte til brug ved de nordiske billeder. Smukke arkitektur-billeder fra Kapitol, Vesta-templet og Kolossæum – det sidste forekom mig nu uhyggeligt med de gabende tomme buer.

De enkelte danske landskaber, som fandtes, tror jeg nok, jeg holdt mest af, for eksempel de badende drenge fra Vejle å, og enkelte andre. Et par kalve af Lundby, studie til Kostalden på kunstmusæet, så jeg tidt på, til de en dag forsvandt – de var omsat til dagligt brød. Fader kunde i mange år dårligt sælge sit eget arbejde.

Mange, mange billeder kunde lige så godt nævnes, men jeg blev så aldrig færdig.

Jeg kom bort fra sofaen. Fra den havde man en perspektivisk udsigt over ejendommen, næsten fra den ene ende

til den anden. Havedøren havde man jo lige for – selv om den var lukket, havde den sine høje glasvinduer, hvorigennem haven så ind i stuen. Om sommeren var de øverste ruder tilslørede af vildvinsranker, som hængte ned fra sparretaget over verandaen, der var som en luftig forstue ud til „Den brede gang“ – det var navnet på havens anseelige midterallé, i grunden en fortsættelse af dagligstuens smalle sydende, førende øjet lige ned til „runddelen“, – om sommeren en dejlig haveasal under løvtaget af sex kastanietræer. Dette anlæg var så storslået, som skulde det hørt til en herregård. Der manglede blot en rigtig skov til baggrund, i stedet for de få rækker træer og krat af buske, som vi kaldte for „skoven“, og som dog var tæt nok til helt at skjule genboens ejendom, ja til at dække lunt over „stien“, som løb igennem buskadset og havde sin lave skovbænk, der var ligefrem skovmørke nok til at kalde fantasien frem; når aftenen faldt på gik en lille pige da ikke gerne i „skoven“, – der var i alt fald pindsvin, om ikke just større vilddyr. Selv om man kun legede i „runddelen“, syntes man at være langt ude i verden, og tilstødte der da noget – farer lurte overalt: torne og tidsler, fald og trængsler, man kunde jo komme i ufred med sine legekammerater eller blot blive træt af omtumlen, – i alle tilfælde var der kun én tilflugt: den lige vej op til mor! Men der skulde først trædes mange mødige fjed – hele den „brede gang“s længde, verandaens to trin toges på alle fire, så det umådelig lange stuegulv i lige linje fra havedøren til sofahjørnet, dér sad mor. Kunde man få lagt sig ind på den trygge plads bag hendes ryg, så var man vel forvaret. Hvad fare eller ufred skulde nå én der!

Jeg tror, det er min allerførste erindring at have søgt dette fristed under trykket af en eller anden stor ulykke, og at mor har manet det onde bort ved at synge: Dejlig er den himmel blå –, mens fred og lykke sænkede sig over mit sind. Moder kunde slet ikke synge, det kunde jeg heller ikke, men jeg troer også kun hun sagde ordene frem, måske i en syngende tone – men å hvor gjorde det godt. Det er den første salme, jeg har elsket, med alle de mange

vers – jeg skulde nok mærke, om noget blev sprunget over, men det gjorde moder ikke – den bedste billedbog jeg den gang kendte, fuld af stjerner.

Det er blevet sagt, ja det står på tryk, at der var kun ét kønt stykke bohøve i vor dagligstue, og det var moders stol, som fader lod gøre til hende, mens de var forlovede: „englestolen“ hed den, fordi der var udskårne englehoveder på armlænene (den er tegnet og malet mange gange i fremstillinger fra hjemmet), men det er nu rigtignok ikke sandt, at der ikke var andet kønt. I sin bog om Constantin Hansen skildrer Emil Hannover husets stuer som „underlig tomme“, „spartanske“, malede med grå, døde farver. Dertil må siges, at han aldrig havde set dagligstuen, mens fader levede. De grå, døde farver, han så på væggene, skyldtes maleren Carl Thomsen, som efter faders død i en del år boede til leje i vor gamle lejlighed, mens moder flyttede ovenpå.

I vor tid var dagligstuens vægge røde. Men det meste af dem var dækket af malerier. Bord og stole var enkle og noble i stil, men ikke så magelige, som nutiden fordrer, ikke polstrede eller plydsbetrukne. Fattig på luksus var vel nok vor dagligstue – men – kære venner! hvor var den rig på glæde og hjertens skønhed for det barn, som dér havde hjemme. Sin lænestol fik dagligstuen først, da søster Kristiane havde indtjent sig penge nok til at lade gøre en til fader, som jo var en gammel mand, da hun blev voksen. Fars lænestol havde sin plads på østvæggen tæt ved vinduet og ved englestolen, som altid stod i vindueskrogen. Siden blev fars stol sat i hjørnekrogen mellem sofaen og østvæggen, lige op til moders sofaplads. *Dér* så vi i mange år fader sidde, særligt i hans svagheds år, da alderen tog hans kræfter og hans syn. Han sad tidt og småtalte med sig selv, lyttede man til, så var det måske en af Davids Salmer, han hviskede på, eller andre gode ord – når moder ikke netop sad i *sit* hjørne og læste for ham.

Der stod slet ingen blomsterpotter i det store østvindue. Fader vilde ikke have det, for det tog lyset bort. Heller ikke måtte gardinkappen hænge det mindste ned over glas-

ruderne, langt mindre måtte gardinet hænge skråt henover dem og indsnævre lysfladen. Vore gardiner hængte lige ned fra loft til gulv på vinduesvæggen og kunde trækkes for om aftenen. De var højrøde. Kom man ned i stuen om morgenen stod et pragtfuldt sollys ind ad det store fri vindue, det røde gardin strejfedes af strålen og lyste som ild, det var som strømmede der glæde ind ad vinduet. Men jeg tror nok, gardinstoffet var meget tarveligt, vistnok bomuldstøj. „Skrivebordet“ var et fint lille bord – jeg har aldrig set fader skrive ved det – det havde sin plads i den smalle ende af stuen, og der stod to sølvlysestager på det – fader havde fået dem i tegneløn af en guldsmed. Mon der nu er nogen, som ikke vil tro mig, når jeg siger, at dagligstuen var dejlig – ikke som alle andre – men smukkere end de fleste. Kun må jeg indrømme, at den ikke altid var så ordentlig som ønskes kunde, det kom af, at vi alle sammen helst vilde være derinde – både med legetøj og med arbejde. Fader vilde også gerne have os om sig, han afskyede barnekamre, og moder var ikke så nøjeregnende, om vi også spredte vore sager over gulv og stole og lavede små bjerge på bordene af bøger og tegninger.

Vi var ni børn. Stuen kunde da nok få et temlig forvirret udseende, måske til forfærdelse for en tilfældig fremmed, som måtte være trådt ind i et uheldigt øjeblik. Men så ved jeg også, at vi børn – nogle af os da – selv var ivrige efter at gøre orden, netop for at få skønhedsbilledet frem, som var os kært og hjemligt. Hvor mange gange har jeg ikke ryddet op og gemt hen efter de små søskende og måske nogle store med – for bagefter at kunne nyde hjemmets rene ansigt. Bevidstheden om, at her var kønt, klarede sig tidligt hos mig, men under legen eller arbejdets optagethed glemtes det, og man stod glad midt i roderiet, indtil øjnene kom op og så, at ingenting var, som det burde være.

Om vinteren blev havedøren stængt. Der blev sat panel for, og nu var der kun et almindeligt vindue at se. Det var en sørgelig begivenhed. Efter at have hørt med til dagligstuen, blev haven nu noget fjernt.

Det var også kedeligt for haven. Træerne fik et melankolsk udseende og tabte løvet.

Nu trak stuen sig ligesom ind i sig selv; om aftenen var der halvskummelt henne i den smalle ende, mens lys og varme holdt alle samlede om bord og sofa nede i den brede del. Der stod den stormægtige kakkelovn – jeg har aldrig set dens lige – netop i hjørnet hvor stuen udvidede sig. I mørkningen lå vi tidt foran den og så gnisterne falde ned i askeskuffen. På bordet stod den høje lampe, dér fik man plads som bedst, lykkelig når man ikke blev forvist ind i spisestuen. Ganske vist, dér kunde man også tidt lege udmærket og læse lektier – men dagligstuen havde dog den største tiltrækning. Der var tider, da fader læste højt – det var jordens største nydelse. Den gang jeg blev stor nok til at være oppe ved aftenlæsningen, var fader ved at læse af Walter Scotts romaner, om Robin Hood og Ivanhoe, som greb mig umådeligt. Han havde tidligere læst danske krøniker og sagaer, men det husker jeg ikke, ikke tydeligt, jeg var vist puttet i seng; men så læste jeg selv, og alle de gamle historier syntes at ligge i luften omkring os. Fader tegnede for os, og vi tegnede selv bagefter. Vi fik alle de bedste helte fra bøgerne. Vi havde Richard Løvehjærte og hans riddere, Cedric Saxer og hans husfolk, de blev klippet ud og fik et ben klistret på, så kunde de stå på bordet. Der blev holdt slag, og i række med ridderne stod Regnar Lodbrog med sine sønner og en mængde andre navne hentede fra Saxe og Snorre, Islænderne og Ingemann. En broget hær kunde opstilles, og så blev der skudt med papirkugler, men den leg måtte drives i spisestuen ved det store bord. Dér blev også studeret i landkort og bøger og drevet tegneøvelser og malet i stor stil. Fader kom selv undertiden ind for at tilsé og rette arbejdet.

Men når vi legede støjende lege, blev døren til dagligstuen lukket. At blive ret længe derfra var dog ikke min lyst. Som voxen kan jeg udtrykke mine barnefønmelser på denne måde: dagligstuen var mig som en forstue til den store verden, jeg anede udenfor. Fader og moder

havde – følte jeg – forbindelse med en virkelig verden langt uden for hus og have, som lignede den, vi kendte fra bøgerne. Der var jo en dansk konge – fader kendte ham! – og mange store mænd, ikke alle gode! tidt kunde man høre, når fader havde læst avisen, at han var grulig misfornøjet med nogen. Der var spænding og fare i denne fjærne verden, for der var også mange onde konger og kejsere, og der var denne skrækelige Bismarck! Han kunde sammenlignes med de største og værste, vi nogensinde havde læst om, med ham der overfaldt kong Rolf: Lejres buer kan i luer synke ned for Hjartvars fod, eller med den kullede greve. Egentlig var man født i en ulykkelig tid. Det var let at mærke på fader, at det var helt galt fat med land og rige. Dannevirke var nemlig faldet. Der var en billedbog, vi børn elskede og bladede i så længe, til den var helt slidt op. Det var egentlig to bøger, Fabricius's Danmarkshistorie i to bind, oldtiden og den nyere tid; det var det første vi holdt mest af, med Frölich's billeder til, – efter vort yndlingsbillede kaldte vi bøgerne under ét: „Kong Rolf“, men „gamle Kong Rolf“ det var det første bind, som rigtignok ved den flittige brug var kommen til at se ud som en oldtidslevning. Dér, i „Gamle Kong Rolf“ kunde man finde billedet af lejrekongen Rolf, som lå slagen i kæmpers kred. Hjartvar og Skuld stod som sejrherre over de faldne.

Det var det bedste billede i bogen, om end så sørgeligt. Men det var altså en erfaring man havde gjort fra gamle dage, at de onde var meget stærke og kunde sejre over de gode. Sådan var det jo netop nylig gået med den gode kong Frederik d. Syvende.

Han døde nok af sygdom, lige før nederlaget, så det skulde Tyskerne egentlig være uskyldige i. Men nu blev der hvisket om, at der dog var forræderi under. Det hørte vi rigtignok ikke i dagligstuen, men ude i køkkenet, eller endnu længere borte fra stuen, i vaskehuset, hvor vaskekonen og vor pige havde mærkelige ting at fortælle, imens de fyrede under gruekedlen. Kong Frederik var slet ikke død, han var voldelig bortført – ligesom Valdemar Sejr

af sorte grev Henrik. Man havde løjet ham død og fyldt hans kiste med kampesten, og den kiste havde danske mænd under tårer ført ind til kongegraven! Det var rædsomt at høre – måske var det ikke sandt – men måske – en gysen gik fra isse til fod, der *var* nogen, som troede på det. En soldat skulde tydeligt have hørt stenene rumle inden i kisten, da den blev løftet fra båden iland. Man talte dog ikke derom inde i stuen, måske af en ubestemt frygt for at få de spændende fantasier slået til jorden, det var jo noget midt imellem leg og alvor, gru og gammen.

Virkeligheden var forresten forunderlig nok. Fader fortalte sommetider om Istedslaget og viste med tændstikker på bordet, hvordan opstillingen af soldaterne havde været. Når han kom rigtig i ånde under fortællingen, stod tårerne ham i øjnene. Jeg véd ikke mere, om det var under Istedslaget, det hændte, som jeg særligt husker, at en afdeling af hæren, som havde en svær og udsat post, efter mange timers udholdenhed, dødstrætte og modløse søgte skærm bag et dige eller hegn, mens deres officerer forgæves søgte at mande dem op til ny fremgang – de *kunde* simpelthen ikke mere. Pludselig hørtes våbenlarm fra en ny retning, skud og larm som røbede, at den danske generals plan var lykkedes, at danske soldater var i nær fremrykning, og i det samme nu følte de udmattede soldater nye kræfter, op sprang alle, fremad, løb frem til storm – sejren var der! Dette, at trætheden var som blæst bort ved et under, ved en kraft som steg op inde fra – det faldt ved mig. Jeg kan endnu føle den varmestrøm, som løb gennem mig, når fader kom til det sted. Det var sandt, at træthed og for eksempel søvnighed kunde sådan med ét slag forsvinde, hvis et ord blev nævnt, som fængede i sindet.

Far var oplivet, når han fortalte, han så det for sig, som han beskrev, og vi så det med. Han fortalte om oprøret i 48, om de tyske afsendinger, som kom til vor by med hovmodige og krænkende forslag. Så havde den danske regering udsendt ordre til de tyske skibe, som lå i Københavns havn, at de ikke måtte sejle bort – naturligvis for krigens skyld, men så vilde de ikke adlyde. De havde

jo ingen respekt for den danske myndighed. Løjtnant Marstrand sagde til en hoven skipper, at hvis han ikke strax tog sejlene ned, så vilde takkelagen blive kappet. Skipperen stod med hænderne i lommen: „Det tør De ikke,“ sagde han. „Kap“ – skreg fader – nej, det var Løjtnant Marstrand – og matroserne fløj til tops, i et øjeblik ramlede det hele ned om ørerne på tyskeren; det dirrede i far og os andre af fryd. Men bag efter blev fader stille, – de glade tider var jo forbi. Egentlig var han tung i humør for det meste i den tid, jeg voxede op. Det var måske ikke altid så slemt ment, fordi han småskændte – ikke over os – nej, han var tålmodigheden selv over for sine børn, ikke over moder, hun skulde altid være hos ham, og hvad hun gjorde var godt, når blot hun ikke blev for længe borte, når hun var i byen, sjældent! eller i kirke, helst hver søndag, når hun kunde slippe; men det var nu lidt egenkærligt af fader at holde hende tilbage, selv om det vistnok efter hans mening skete af bare kærlighed, nej, men det var alt det ude i verden, han knurrede over – akademiet, rigsdagen, venstrepartiet – og højre med – avisen og klimaet! Moder mente nu ikke, at det var så galt fat overalt, undertiden måtte han give hende en smule ret, men nødig. Der var noget, hvori moder var stærkest. Men det var kun en hel uklar fornemmelse hos mig, måske er den opstået senere.

Foruden denne borgerlige verden, hvori rigsdag og konge regerede, var der en helt anden, som fader og moder stod i forhold til. Den verden, det rige, som er over jorden og dog på jorden – men usynligt. Om det rige kunde de også undertiden tale, og det er jo det, vi taler om, når vi siger: komme dit Rige, Fader vor. Jeg véd ikke af nogen-sinde at være bleven ligefrem undervist om disse ting, men det fremgik jo af så meget, at far og mor kendte en herre, som var endnu større end alle konger her på jorden. – – – Jeg kan endnu se min lille søster, hvordan hun troskyldigt og i fuldt alvor nejede lige ned til gulvet ved verset: nejeder kun I små, han fra himlen ser derpå. Det faldt mig aldrig ind at le ad hende, det var, som det skulde være.

At far og mor på deres voxne måde gjorde det samme, forstod jeg godt.

Dagligststens tiltrækning beroede altså på, at derfra åbnede sig glimtvis udsyn til det store fjerne, til Danmarks rige, til verdensrige og til himmelriget. Jeg véd virkelig ikke, hvor gammel jeg var, men jeg synes, det var tidligt, at jeg oplevede, at der ligesom åbnede sig en udsigt for mig ved noget jeg hørte eller læste – ligesom loftet løftede sig og alt blev så stort for sindet. Så ønskede jeg, at jeg måtte komme med, hvortil kunde jeg ikke sige bestemt, men til dette herlige, som var til. Noget sørgeligt, der blev ytret, kunde, lige så godt som noget glædeligt, lukke op for det indre øje, eller ligesom udvide horisonten. Omtalen af den ulykkelige krig, Dybbøl, Als's erobring (fra 48, „Kristian d. Ottende“ sprang i luften), den hele tragedie, hvori dog helte spillede med og dyrebare liv sattes til. Eller talen var om billedkunst – i det hele, når de voxne talte. Selv om jeg kun forstod det halve, faldt dog af og til en gnist over i min lille tørvestak og lå dér og ulmede siden.

Jeg husker, fader talte engang (jeg véd ikke til hvem, men der var nok fremmede mænd tilstede), om de mange billeder, som den katolske kirke ejede, om hele den verden af kirkelige billeder, som fandtes der nede, syd på, i Pavens land, og så om vor fattigdom, hele den lutherske kirkes armod i den henseende, her i landet og alle steder.

Det forekommer mig, at han sagde: „ingen af os kan“ – eller: „der er ingen i vor tid som kan“ male kirkebilleder. Det slog mig så umådelig sørgeligt! Tænk, ingen maler kunde nu mere male sådan noget, som de dog havde kunnet i gamle dage, og oven i købet i Pavens lande. Hvordan kunde det dog hænge sammen! Da dog alt ellers fra Luther af skulde være bleven meget bedre! Dér var noget, jeg tidt måtte gruble over – eller nej, jeg grublede vist ikke egentlig, men der blev stående et spørgsmål hos mig, som jeg siden – mange år efter – skulde få glædelig besvaret i lighed med andre spørgsmål, som nedfældede sig i sindet den gang.

Musik manglede vi i huset. Fader havde rigtignok en guitar, som han i sin ungdom spillede på, men den kom meget sjældent frem. I min barndom husker jeg kun, at fader spillede juleaften, og det lød som englesang, når han begyndte med: „Et barn er født i Bethlehem“, det var tegnet, vi stod og ventede på bag den lukkede dør, så åbnede moder den på vid gab og indlod os i dagligstuen, der så stod smykket som et paradis.

„Far spiller, det er jul!“ råbte en af de små søstre en sommeraften, da guitaren mod sædvane var kommen frem. De fleste af os kunde ikke synge, men vi gjorde det alligevel, eller jeg gjorde det da i alt fald, og sangene spillede en stor rolle for mig. Det var ordene, som tog mig, tonen fik jeg desværre ikke fat på, det må have været slemt at høre, men jeg anede jo ikke uråd, luft måtte jeg ha', ofte dansende rundt om græsplænen sang jeg i højen sky (der var en stor aflang græsplæne på hver side af den brede gang, og i plænerne var der frugttræer, så kom en række stikkelsbærbuske, bag dem smalle havegange ind til hækkenene, som skilte fra nabohaven). Jeg havde let ved at lære vers udenad, og troer, at jeg har lært en hel mængde gennem de sange, jeg kunde. Jeg lærte dem ikke som lektier, men af egen drift. Min lærerinde var „faster“, om hun nogensinde gav mig vers for at lære, så har hun kun imødekommet mit ønske, særlig når det gjaldt historiske sange, Grundtvigs bibelske sange, overhovedet alle de fortællende sange, som jeg blot kunde komme over, jeg vilde helst *kunne* dem alle sammen.

Jeg husker, da jeg var meget lille, at have siddet i „Runddelen“ hos moder en sommerdag, hun havde naturligvis sit sytøj, lappede og stoppede formodentlig, mens hun fremsagde for mig af Chr. Winthers Træsnit visen om Johan og Lise: Jeg sad i vores have med nålen i min hånd og syede på min trøje de røde silkebånd, da kom den unge junker, o. s. v., jeg kan den næsten endnu, om efter bogen eller efter hendes mund, véd jeg ikke. Ligeså: Henrik og Else. Dens handling foregik også i haven, der stod „buxbom, krusemynt“, dem kendte jeg ikke, men

lavendelhækken, hvor moder sad, dens duft følger disse gamle viser. Ja, og så Dansen i Skoven kunde moder. Oehlenschlägers Helge lærte jeg også det meste af, hans romance Sigrid med Sløret og Løveridderen. Efter moders eksempel vilde jeg gerne foresige dem for mine små søstre, hvoraf i det mindste to var mine villige tilhørere. Engang blev jeg rost af fader, fordi jeg fortalte Gunløgs saga for de mindre. Jeg blev så glad, at jeg rigtig lagde mig efter at kunne sagaerne ord for ord. Det var N. M. Petersens: Islændernes Færd, som stod i vort bogskab til min tjeneste. Lefolis Grættes saga yndede jeg i høj grad, men jeg kommer for langt frem, den gang var jeg jo bleven temlig stor. Først var det Grundtvig, og også sidst, men ind imellem kom Ingemanns Holger Danske, som jeg også kan det meste af endnu, og Valdemar den Store: Det gung- rer i Hellig tre Kongers Nat m. m.

Så var der alle fædrelandssangene. Vi hørte da nogen sang.

Vi måtte gå hen til frøken Fenger en gang om ugen for at lære at synge; jeg kunde vist ingenting lære, men dog kunde jeg nok lide at gå til sang, for i kor med de andre syntes jeg det gik brillant, og det var så prægtigt at få sangene til at lyde rigtig højt. Jeg tør forsikre, at det var ikke for at prale, at jeg lærte mine kære vers udenad. Det var for min egen skyld, jeg gik tidt i haven helt alene og forlystede mig med digtenes ord, som jeg halv højt gentog. Den have og den dagligstue, de var mit Eden.

Jeg brød mig ikke om at „komme ud“. Jeg husker, at jeg blev helt ulykkelig, når jeg imellem blev buden ud en søndag, for eksempel til Jørgensens i Pileallé, hvor jeg dog havde en jævnaldrende halvkusine, som jeg var helt gode venner med, men forlade, en hel dejlig søndag, vor have og vor dagligstue, det var ligefrem en sorg. Jeg snoede mig fra det, når jeg kunde. De andres stuer og haver var der slet ikke noget ved, syntes jeg. Men sorgen kunde jo glemmes eller dulmes i en rigtig munter leg, når vi blev en flok og legede røvere eller „sat i band“,

så fløj tiden dog, før jeg mærkede det. Men skulde jeg en nat være borte, så kom den forfærdelige hjemvé.

Grundtvig var dog den bedste af dem, jeg lærte at kende hjemmefra, for der er det ved hans sange, historiske eller kristelige, at de bliver altid bedre ved at blive gemt. Hans vers var de første, som moder kunde lægge os i munden. Det var let og liflig føde for et barn, sødt at drikke som mælk, når hun sagde for og vi efter: Dejlig er den himmel blå, eller Et barn er født i Bethlehem, eller: Sov sødt, barnlille, og så var det dog det samme, vi kunde bruge en levetid til at voxe op til. Jeg glemte barnesangene og fandt dem igen, kan endnu kun stamme på dem, har ikke nået bunden i dem endnu.

Gud velsigne dig, moder, hvor du boer.

Hans Kristian

Min bedste legekammerat var min broder Hans Kristian, to et halvt år ældre end jeg, især før han rigtig kom i skole, men det gjorde han sent. Han var ellers begyndt – i den sædvanlige alder – at gå til den lærde skole, hvor min ældste broder allerede gik, men så blev han syg og blev holdt hjemme, længe efter at vi andre syntes han var helt rask. Men sagen var nok, at moder vilde så nødigt have ham hen i den skole, ligesom hun heller ikke gerne havde ladet sin ældste søn gå dér, men der var ingen anden skole, og fader var bange for at experimentere med børnene. Siden har jeg fået at vide, at moder var i færd med at rådslå med andre mødre, fru Skovgaard, fru Grundtvig, fru Larsen o. s. v. om at få en ny skole igang, som stemte bedre med de skoletanker, de havde fået fra Grundtvig. Der blev gjort flere forsøg, inden skolen kom i fast gænge med H. Gregersen som leder. Dér kom Hans Kristian og min yngste broder til at gå, men det varede altså meget længe, og Hans Kristian havde tid til at lege med mig, mens de andre store børn var optaget, og de mindre duede ikke. Jeg var jo lille nok og måtte være så rask og flink som mulig for at gøre det ud for en dreng. Men jeg var nu virkelig også dygtig både til at klatre og springe, det skulde jeg, for vi var hele tiden på langfart. Hans Kristian havde rejselyst, han vilde være sømand, ligesom morbroder Frederik, om hvem vi hørte så mange historier, det var ham, der havde vundet det stolte tilnavn: *den flyvende kaptajn* derude på den anden side af jordkloden i Siam. Han førte skibe for en indfødt, vist kinesisk skibsejer. Nå, alt blev nu til skibe for os. Vi havde plankeværket om gårdspladsen, med tilgrænsende skarnkasse, kyllingehus, så en høj port, som det var farligt at balancere over, og på den anden side porten et kastanjetræ med dobbelt stamme, godt at gå til vejrs i,

når der skulde gives nødsignal fra øverste mastetop. Der var virkelig spænding og fare nok. Plankeværket var højt, men let at krybe op ad indvendig fra gården, da brædderne var lagt lidt over hinanden, så der dannedes ganske smalle trappetrin, men ude fra vejen var det ubestigeligt. Vi løb henover den øverste kant, et ganske smalt brædt, til rædsel for forbigående, men der færdedes nok ikke så mange på Amalievej, så kun en sjælden gang lød en advarende forskrækket stemme op til mig: „Pas dog på, barn!“ – „du lille pige, ned ad det høje plankeværk!“ „du falder!“ – men hvem der ikke faldt, var mig. Hans Kristian var naturligvis kaptajn og jeg alt det andet, bådsmand, matros, skibsdreng! Vi havde forresten også usynlige hjælpere med navne hentede fra bøger – „Frank“, „Harry, – høj“! råbte kaptajnen (der var en bog, som hed Ørkenens Robinson og skildrede en udflytterfamilie på rejse, deri forekom disse to drenge, som nu havde slået følge med os). Man må imidlertid ikke tro, at kaptajnen lod os andre gøre sliddet og selv så til, nej, han var foregangsmand på de mest udsatte arbejdspladser, løb som en kat henover porten – et rent kunststykke! – tilvejs i rigningen, kastanjetræets højeste grene, og udsendte derfra tordnende kommandoråb til mig, som balancerede på skarnkassen, mens Frank og Harry fra toppen af kyllingehuset sad og hev ankeret op, eller måske loddede havets dybde.

Vi oplevede mangan forfærdelig storm og andre ulykker, som de forekommer på sejlads over verdenshavet, hvaler viste sig og truede os, og sørøvere, så vi måtte sætte alle sejl til for at undløbe, ja og så strandede vi da også på øde kyster. Vi så os nødsagede til at gøre det farlige spring oppe fra plankeværket for at redde livet og svømme hen til den risbunke eller andet skrammel, som vi kunde flyde på, så kom vi i land på en fremmed, ubeboet ø, hvor der var fuldt af løver og andre vilde dyr!

Den bedste leg får omsider ende. – Nogle år senere måtte jeg nøjes med at stå som tilskuer i pigeflokken og se på drengenes leg.

Men før jeg kommer så vidt, lad mig fortælle en lille oplevelse, der blev mig uforglemmelig:

Det var før skoletiden, vi legede i stuen, Hans Kristian havde fået bersærkergang, som ske kunde; i ødelæggelses-raseri havde han revet noget itu for mig – et slags hus, jeg havde bygget op – og altså forstyrret legen. Jeg græd. Men ligesom jeg tudede af fuld kraft med forklædet for øjnene, mærkede jeg, at noget rørte ved min hånd og der blev ligesom hvisket noget. Da jeg tog hænderne fra øjnene, så jeg ind i Hans Kristians angerfulde ansigt, tårerne løb ned ad hans kinder, idet han sagde med en underlig blød stemme: om forladelse, tænk han kunde sige – ganske frivilligt – det svære ord, som ikke var til at få over læberne, når moder forlangte det (f. ex. da jeg havde været uartig mod en af vore piger, så blev moder streng). Men det var underligt at mærke, hvorledes den bedske følelse af at være forurettet forsvandt, smæltede bort, tilbage blev kun den erfaring, at min broder var god og at der var slet ingenting i vejen imellem os. Jeg kom aldrig til at glemme ham det.

Men jeg kom bort fra drengenes leg. Der var gode legepladser omkring vort hus dengang. Hele kvarteret fra Bülowsvej hen til Forhåbningsholms allé havde kun spredt bebyggelse endnu. En færdselsåre som Ørstedesvej var aldeles ikke til. Dyrkede marker eller byggegrunde til salgs lå mellem de enkelte villaer.

Der samledes en mængde drenge til fælles leg. De fandt på at danne et samfund, som de kaldte republik, og hvis øverste leder blev valgt af hele forsamlingen – jeg tror hver ottende dag. Så legede de krig, holdt fægtninger eller morede sig med at lave love og holde dom over overtrædelser. Der forekom højtidelige opvisninger, eller hvad de forestillinger skal kaldes, hvortil de meget gerne vilde have tilskuere, og pigeflokken – alle vi jævnaldrende fra kvarteret – samledes da også uhyre villigt og beundrede den mandlige kraft og smidighed.

De fremmeligste drenge blev valgt til ledere, og snart var der kun nogle få, som skiftevis blev tagne ud, *de*,

som havde vist evner til at sætte noget i gang. Hans Kristian var en af dem. Han havde været en spinkel, tynd lille dreng, den tid moder holdt ham borte fra den store skole, nu var han bleven kraftig og havde herligt herredømme over sine lemmer. Så var han retsindig, republikkens love og ridderlighedens vedtægter skulde han nok både holde og hævde. „Republikken“s ånd var i det hele ridderlig. Pigerne var fredhellige, de blev indbudne til fester, vi forærede dem til gengæld en fane! Der var så smuk orden og mandstugt i hæren, at den nød almindelig agtelse, og flere grundejere viste den tillid ved at lukke deres ejendomme op for medlemmer af republikken. En aften holdt de stort fyrværkeri inde i vor have, det kunde jo ikke lade sig gøre på offentlig vej. Drengene var populære.

Vi piger havde naturligvis vore yndlinge, som vi særlig beundrede. Jeg beundrede mest Hans Kristian. Egentlig havde han kun én jævnbyrdig medbejler. Det var en stor dreng, som hed Sam Edwards – af engelsk oprindelse –, en smuk og rask dreng, men forfængelig! Han vilde skubbe Hans Kristian tilside for at herske alene. Deraf opstod den partistrid, som sprængte republikken. Jeg husker særligt en af Hans Kristians ivrigste tilhængere, Jens, en modig dreng, men til sin sorg meget lille af vækst; han fortalte harmfuldt om Sam's underfundighed: Hvordan han ved smiger og bestikkelse havde fået en mængde små drenge til at stemme for, at han, Sam, skulde være livsvarig „konsul“! – altså egentlig kejser. Hans Kristian og med ham ikke få lovlydige republikanere, skulde meget have sig det frabedt. -- Livet har mange forviklinger! min bedste „veninde“ Cathrine, Jens' søster, sværmede for Sam og blev også kendelig udmærket af ham.

Jeg elskede kun Hans Kristian.

Legen ebbede ud. Andre betydningsfuldere opgaver meldte sig. Hvad skulde man være? Hans Kristian vilde være sømand (det vilde Jens også), men moder stred imod. Hendes egen broder var gået ud som skibsdreng i fjorten års alderen, og siden var han kun kommet som en sjælden

gæst til Danmark. Efter æventyrlige farter bosatte han sig i Bangkok, hvor hans ben kom til at hvile. Det var ikke den skæbne, moder kunde ønske for sin søn. Den vinter, da denne sag var brændende, blev jeg en aften „hentet“ af Hans Kristian. Jeg havde været i besøg hos nogle slægtninge, Jørgensens, som boede langt ude på Nørrebro, og måtte ikke gå alene hjem. Jeg var glad over at følges med ham den lange tur i smuk, klar vinternat, og han var heller ikke ked af det, det var slet ikke som han opfyldte en kedelig pligt. Han førte mig gennem Louisegade, man kunde gå en anden vej, og jeg sagde, jeg vilde nødigt ind i den gade, for der var nylig sket et mord. Han trak min hånd ind under sin arm og sagde: „Jeg vilde ønske, der vilde komme nogen og anfælde os, for at jeg kunde forsvere dig“. Det var vel nok mest løjer, men jeg følte mig meget hædret. Nær hjemmet skråede vi over en mark på hjørnet af Amalievej og Harsdorfsvej, en ubebygget plads, der overså vi et stort stykke himmel, og nu faldt der et stjernesud. „Åh“, udbrød jeg, „nu fik jeg ikke ønsket!“ – „Jeg véd nok, hvad jeg ønsker“, sagde Hans Kristian alvorligt. „Hvad ønsker du?“ „At komme ud og sejle“.

Moder måtte give efter, dog ikke helt. Hun havde søgt råd hos flere søkyndige mænd, som havde forestillet hende, at det var udmærket at lade sønnen gå ind på søofficersskolen. Når han havde to års uddannelse dér, med sejlture om sommeren, så var han styrmand og kunde da, hvis han fastholdt sit ønske, søge ud i koffardifarten. Imidlertid beholdt hun ham dog i fædrelandet så længe. Skønt Hans Kristian ikke havde lyst til at blive officer, tog han dog imod denne udvej til en sømandsmæssig uddannelse. Og nu gjaldt det da om at tage adgangsexamen til Søakademiet. Det var en meget svær examen, navnlig fordi konkurrencen var så stor. Af de mange unge, som indstillede sig, kunde kun en mindstepart optages, det var altså ikke nok at bestå examen, helst skulde man overgå de fleste kammerater. Kloge folk mente, Hans Kristian havde ikke gode udsigter. Han havde jo kun

gået i en særindet friskole på denne latterlige grundtvigske manér. Fransk og tysk sprog havde han slet ikke lært, kun engelsk, og da der ingen examiner holdtes i Gregersens skole, kunde ingen mennesker vide, hvad kundskaber han havde fået eller ikke fået, og nu skulde han kappes med jævnaldrende, som i otte-ni år havde siddet og slidt i den lærde skoles mange klasser. Nu kom han da til at gå på kursus og skulde læse på kraft. Men det blev ingen pinlig og trykkende examenslæsning. Hans Kristian var fuld af mod og tro til sig selv, han syntes at have et overmål af fysiske og sjælelige kræfter at sætte ind på sit arbejde. Jeg tror snart, at dette studieår blev et af hjemmets aller lykkeligste. Hans Kristian lukkede sig ikke inde med sin læsning. Efter barndommens vane opholdt han sig helst i dagligstuen. Han kunde godt samle sine tanker, fordi der var andre tilstede. Vi andre havde jo også noget at bestille, så vi forstyrrede ham ikke. Tidt gik han op og ned ad gulvet med en bog i hånden og indadvendt blik. Så sad han på armlænet af faders lænestol og talte om det, han havde læst, eller han afbrød læsningen et øjeblik for at tage vor yngste søster Thora (fire år gammel) op på skulderen og løbe rundt med hende. Tidt lagde han sine matematiske opgaver frem på bordet; fader, min ældste broder og han selv stak hovederne sammen og drøftede de forskellige løsninger, mens de malede nogle underlige tegn på papiret. Thora opfangede de uforståelige udtryk fra matematikens sprog: hun talte til sine dukker om „tredje potens“ og „x i anden“ o. l. Hvorledes hun fik disse og andre fagudtryk indflettet i sit barnesprog, kan jeg ikke forklare, men det morede Hans Kristian umådeligt at lære hende flere, da han mærkede hendes smag derfor. Og vi lo! Hos *alle* kunde han sætte humøret op. For mig var han den gode kammerat, som fandt på herlige løjer. Han skulde jo lære fransk fra bunden af; jeg læste også fransk. Jeg husker ikke, hvordan det begyndte med min læsen sprog, men det endte med, at jeg fik tilbud om at gå gratis til en fransktime, hvor der ønskedes en deltager. Nok – vi pludrede fransk,

egentlig var det mig, der begyndte at pynte mit sprog med halvfranske sætninger, for morskab, men min ældste broder, som tog alting alvorligt og altid stræbte efter at rette på vor opdragelse, som efter hans mening var meget for sømt, han rettede mig med skarphed. Jeg var tøset og svarede med påtaget ydmyghed „pardon, cher frère“, han bruste heftig op (han forstod ikke spøg), det var denne tåbelige pludren fransk, han var vred over, selv om det måske ikke var fejlfuldt, men Hans Kristian kom mig til hjælp og harpede så meget grinagtigt „fransk“ af sig i en fart, at det hele druknede i latter. Siden den tid blev det vor daglige spøg at „parlere“. Sigurd blev nødt til at finde sig i det, *lidt* ondskabsfulde var vi måske. Jeg havde gennem hele barndommen været lidt på kant med den store broder, som tidt, syntes jeg, hensynsløst sårede mig ved sit opdrageri. Langt senere lærte jeg hans kærlige hjærte at kende, men at forstå sig på ungdom og børn var aldrig hans stærke side. Den gang havde jeg ikke det mindste imod at drille ham lidt, så trygt jeg stod bag Hans Kristians ryg, jeg fik ligefrem oprejsning for den følelse, jeg havde haft af at blive trykket ned af den store. Hans Kristians opførsel imod mig var en blanding af muntert drilleri og galanteri, der lod mig føle, at jeg var ung pige, ikke bare en unge.

Nå, så kom examen da, det gik som en dans, jeg syntes det var helt selvfølgeligt, at Hans Kristian fik karakteren „Udmærket“ og stod som nr. 1 af hele den lange række af aspiranter. Bedre kunde han ikke have hævdet sin skole og sit hjem. Nu fulgte de to år på kadetskolen. Først sommeren til søs på øvelsesskibet *Hejmdal* troer jeg. Han kom hjem engang imellem, helt uventet. Jeg husker en søndag eftermiddag, vi var allesammen ude i haven, for vejret var så smukt, da kom han pludselig løbende i fuld fart gennem havelågen; han havde vist løbet sådan lige fra Toldboden; jeg synes, jeg ser endnu den kønne unge skikkelse i matrostøjet med et ansigt, der lyste som solen af glæde – selv følte jeg den overvættes glæde næsten som en lammelse. Jeg kunde ikke røre mig i nogle øjeblikke,

det føltes fra hjertet ud i fingerspidserne. Om vinteren kunde vi se ham hver torsdag aften og hver søndag. Al sin fritid tilbragte han hjemme, når ingen uberegnelige hindringer var indtruffet.

Det hændte, at jeg fik et lille brev, hvori han bad mig, så skånsomt som muligt, underrette far og mor om, at han ikke kom hjem – af en kedelig grund – han var idømt arrest. Hans forseelser, som han gjorde mig rede for, når han blev fri igen, eller i brev, var næsten altid i mine øjne ædle handlinger, for eksempel troskab mod kammerater (som ikke altid blev gengældt)! – forresten de almindelige drengestreger, som kadetter siden verdens skabelse har forlystet sig med. Det var en stor skuffelse for alle, store og små, når Hans Kristian blev borte de aftner, vi ventede ham, og tænk da: 14 dages skolearrest! jeg skrev breve til ham, og når han endelig kunde ventes igen, havde jeg hans lange pibe stoppet til ham og passede på at være den første til at komme ud og lukke ham op, når han ringede på gadedøren. – Engang, da jeg uheldigvis ikke havde nået det, kom han ganske forle't ind i stuen og sagde: „Du satte mig i en slem forlegenhed, Lisette,“ – Lisette var mit franske navn – jeg kaldte ham Jean – „da jeg troede, det var dig, der lukkede op, omfavnede jeg den stakkels Julie (vor lille tjenestepige), som i største forfjamskelse styrtede bort!“ –

Den anden vinter, Hans Kristian var på kadetskolen, var han mere alvorlig. Det åbne, lyse, glade væsen, som havde virket så forfriskende på os alle, det var ofte formørket. Jeg var på det rene med, at han ikke viste mig fortrolighed fuldt ud. Men det forstod jeg nu også, at der kunde være meget af det, han oplevede, som ikke skulde gøres til genstand for snak og omtale. Han skyldte skolen og standen tavshed. En ting var bleven sikker for ham, han skrev således til mig: „Jeg gentager hver dag for mig selv, at jeg aldrig vil være officer.“

Moder tænkte sit. Hun vidste, at hendes børn – måske netop fordi de var ualmindelig stærkt bundne til deres hjem – havde nogen vanskelighed ved at gå i lag med

andre unge, de forekom ligesom noget særsindede. Og da hun gerne vilde se sine børn deltage frisk i andens ungdoms munterhed, så prøvede hun at tale til Hans Kristian om, at han dog ikke på nogen måde skulde føle sig bunden til at tilbringe hver friaften hjemme hos os. „Skulde du ikke gå ud med dine kammerater?“

– Hans Kristian så' så underlig på hende og svarede: „Hvis du vidste, hvor de går hen, vilde du ikke bede mig om at gå med.“ Moder forstummede. Hun har selv fortalt mig det senere, da vi sammen gennemgik vore erindringer fra den tid.

Et andet ordskifte husker jeg fra denne vinter – moder frygtede vist for, at en stejl selvhævdens skulde hindre ham i at underordne sig en hvilken som helst øvrighed (ligesom han nu kun højst uvilligt underkastede sig officersskolens disciplin) – hun sagde: „man må også lære at kunne lide uret.“ – „Det har jeg endnu ikke lært,“ sagde Hans Kristian hårdt og med et glimt i øjet som gnisten af en flintesten. Det kom mig for som han mente: det *vil* jeg aldrig lære – den følelse gik i mig: han er ingen dreng længer.

Selv var jeg også kommet ind i en vanskelig alder. Jeg gik i mit syttende år og kunde ikke længere leve i barndommens lykkelige Nu.

Fremtiden var begyndt at stirre mig ind i ansigtet, og det med stadig strengere blik; jeg kunde ikke mere få fred for dens fordringer: hvad skulde jeg blive til? Det var som at være vågnet af en dejlig drøm til en grumme ansvarsfuld virkelighed.

Både moder og min ældste søster Kristiane havde for længst forberedt mig på, at jeg skulde vælge en bestilling for livet og dygtiggøre mig til at tjene mit brød. Men jeg havde så svært ved at vågne til handling.

Det var morsomt at læse og lære noget. Skulde jeg sige, jeg vilde være lærerinde? Men når jeg så søgte at tænke mig fremtiden: mig selv stående overfor en klasse spørgende elever – jeg blev kold af skræk! Der var ikke mere mod i mig end i en fisk, der bliver lagt på køkkenbordet.

Sæt nu nogen spurgte mig, hvad jeg mente om Københavns befæstning – en lærerinde må da have en mening. Nej, ikke lærerinde! – men måske malerinde? – Kunstner! hvilken rædsom tanke! Jeg var da kun en pige! Og alle de praktiske ting der ude i virkeligheden, som jeg skulde gå i lag med. – Jeg følte mig uendelig dum og længtes kun efter at flygte tilbage til den ansvarsfri drømmetilstand. Mens jeg var i denne tilstand af usikkerhed og misfornøjelse med mig selv, skulde der kun lidt til at bringe mig helt ud af ligevægt, som en aften, da der var faldet et bebrejdende ord til mig, strax måtte jeg snige mig ud af dagligstuen for i den mørke spisestue at hengive mig til min fortvivlelse – der var vel næppe nogen så ulykkelig som jeg! –

Hans Kristian mærkede, at jeg var gået bort og kom derind efter mig – „hvorfør jeg græd?“ – ja, jeg kunde kun sige, at jeg duede til ingenting, jeg vidste ikke, hvad der skulde blive af mig o. s. v. Hans Kristian gjorde det bedste han kunde, med armen om min hals og hovedet bøjet mod min pande sagde han så sagte og blidt: „nu må du ikke græde mere, ellers græder jeg også.“ Hans ømhed havde den virkning på mig, at de tossede voksne sorger forsvandt, og som et trøstet barn vendte jeg tilbage til dagligstuen med ham. Jeg kan ikke forstå, at han kunde have den tålmodighed med mig, jeg må jo have været ret utålelig med al den græden, men det stod vist for ham, at han snart skulde helt bort fra os – han var bestemt på at tage hyre på et koffardiskib, så snart han havde taget sin styrmandsexamen.

Selskabelighed havde vi ikke ret meget af, men lidt forekom dog. Hos min morbroders og hos min mosters, hvor der var unge jævnaldrende, blev der gerne holdt et bal årligt, hvortil vi var budne, hjemme kom da også nogen, mest de unge malere af min ældste broders bekendtskab.

Hans Kristian færdedes naturligvis lige let alle steder, den kønne kadet var altid velset, og ikke mindst på ballererne. Jeg kan beråbe mig på en anset mands, Kristian Zahrtmanns, vidnesbyrd, han kaldte Hans Kristian „det

kønneste unge menneske i København“. Men *jeg* var efter min egen mening ganske upræsantabel. Ballerne var min skræk. Dels var jeg fremmed for det selskab, der samledes, dels havde jeg ikke haft lejlighed til at blive øvet danser, dels afskrækkedes jeg af det hele højtidelige stilan. Den uvante dragt, som jeg vidste var udsat for kritik, nødte mig til at tænke på mig selv, mit ydre, som jeg anså for meget uheldigt, men til daglig ingen tanke skænkede. En ny kjole var nu nok til at berøve mig al frimodighed. – Så havde jeg da engang fået en ny, vist meget tarvelig, den var af bomuldstøj, men besat med *højrode* smalle snore! – det var tilvisse ikke *min* idé, jeg var uden initiativ i den retning, men jeg havde vist nok fundet det meget kønt, da den blev syet. Noget andet var det, da jeg første gang trak i den, i anledning af et ungt selskab hjemme – alle Sigurds venner. Nu syntes jeg de højrode snore var hæsligt prangende, ubeskedent iøjnefaldende. Overordentlig ilde tilmode trådte jeg ind ad døren, efter at alle gæsterne var komne, og forsøgte så vidt muligt at gøre mig usynlig bag andres rygge. Men på en gang mærkede jeg, at der var dog kommen nogen bag på mig, tæt ved mit øre blev der hvisket noget – noget underligt noget! Overrasket så jeg op og ind i Hans Kristians leende ansigt. Det, han havde hvisket, var: „du ser dejlig ud!“ At han kunde finde på at sige sådan noget! Det var jo for at sætte mod i mig, og jeg troer også nok, at mit fortabte ansigt fik et andet skær – genskin fra hans skælmske øjne.

Sommeren 1875 var Hans Kristian færdig på kadetskolen. Før den afsluttende examen havde han åbent udtalt, at han ikke vilde være officer, men gå af som styrmand. Det blev taget ilde op af de overordnede skoleofficerer, og de udtalte sig derom til ham. Derfor skrev moder – nej, det var vel fader, som skrev efter samråd med moder, til de vedkommende, at de havde ment, at det var en sideopgave for kadetskolen at uddanne dygtige styrmænd, da de dog optog flere unge på skolen, end de siden kunde skaffe plads til som officerer, så at en del skulde sigtes

fra ved den afsluttende examen. Dette blev velvilligt optaget, og Hans Kristian hørte ikke mere nogen bebrejdelse. Han deltog ikke i de sidste prøver, som kun var bestemt for vordende officerer, men gik fra, da han havde bestået, hvad der hørte til styrmandsexamen. Derved undgik han at stå i vejen for nogen af de andre, da kun et bestemt antal kunde blive løjtnanter, men så fik han heller ikke at vide, hvad karakter han havde opnået i forhold til kammeraterne, dog, da han tog afsked, sagde den kommanderende officer til de andre kadetter (det skete ude på øvelsesskibet): „I kan godt give ham et hurra, når han går fra borde, for han efterlader en god plads“, hvilket vel må forstås sådan, at han vilde have bestået den fulde examen hæderligt, hvis han var bleven ved. Han fik dog ikke sit „hurra“, en eller anden kaldte kadetterne bort til et eller andet arbejde, lige før han gik i båden – om forsættligt véd jeg ikke.

Hans Kristian var hjemme hos os vist en månedstid, inden han fik plads på en koffardifarer – kun som matros. Han vilde og måtte sagtens først gøre sig bekendt med den slags fart, før han gjorde brug af sin styrmandsexamen. I denne mellemtid blev der taget et fotografi af os allesammen i haven udenfor det gamle hus (kun min ældste broder var fraværende). Fader og moder sidder på stole foran verandaen, vi, otte søskende, sad eller stod på verandaen. Jeg havde først stillet mig op i baggrunden, de små skulde jo forrest, men Hans Kristian gav mig et vink, som jeg strax fulgte. „Sid her hos mig“, sagde han, en havestol havde han bragt til mig, selv stillede han sig ved siden af. Dengang havde han allerede et ganske kraftigt skæg – det var kun en sommer gammelt. På kadet-skolen skulde han jo rage sig, men tilsøs havde selv kadetterne lov til at lade skægget gro. Hans Kristian var da nær tyve år, men han oplevede ikke sin fødselsdag. Han havde taget hyre på et sejlskib (kaptajn Klitgaard), som først gik til Norge og indtog en trælaster, derfra til Cadix, hvor de lossede brædder og indtog sagtens en anden ladning. Undervejs lagde skibet desværre ikke til ved Køben-

havn, som vi havde håbet, men ved Helsingør. Vi fik ikke Hans Kristian at se. Fra Cadix havde vi det sidste brev. Han gik derfra midt i november måned. Hans fødselsdag var den tyvende november – den nittende blev han slået ud.

De havde en svær storm i den spanske sø. Et sejl havde revet sig løs. Hans Kristian gik til tops for at binde det fast, men det piskende sejl ramte ham og kastede ham overbord. Kaptajnen sagde senere, at han vistnok måtte have fået et bedøvende slag, måske fra skibssiden, siden han ikke kom op igen, og vi skulde være glade, at han var bleven skånet for den lange kamp i søen. Efterretningen fik vi først efter jul.

Morbroder Frederik, den gamle sømand, levede den gang endnu i Bangkok. Han skrev til moder: „Din dreng har fået en død så hæderlig som soldatens på valpladsen – ingen dygtighed kan redde overfor et sådant slående sejl.“

Skønt Hans Kristian nærede næsten fjendtlige følelser overfor officersskolen, havde han dog også nogle gode minder derfra. I sit sidste brev, fra Cadix, talte han om kammeraten Grove, da nybagt løjtnant, han bebudede, vi kunde vente hans besøg, han håbede, vi vilde synes godt om ham. „Jeg skylder ham meget“, skrev han, „han var egentlig den eneste, jeg brød mig om“ – her tog han sig i det og kom i tanker om en anden, som var værd at mindes: E. Bauditz, som også havde forladt skolen og var tagen til koffardifarten, han fandt snart efter en lignende død som Hans Kristian.

Jeg tror nok, at den ulykke, som skete 19. november, var et hårdere slag for moder end for fader, ligefrem fordi hun var ung nok til at kunne sørge. Fader var tyve år ældre og var i løbet af de sidste år stærkt ældet. Hans tanker var rettet mod den sidste rejse, og han følte sig vist nok Hans Kristian nærmest, når han tænkte på sin egen død. Hans øjne var angrebet af „stær“, han så dårligt og kunde så godt som ikke arbejde. Det meste af dagen sad han i sin lænestol og så med sine matte øjne mod det store kors i havedørsvinduet, den høje midt-

stolpe med sin tværstang foroven tegnede jo et tydeligt kors mod sollyset ude i haven – det var som udsigten til himmeriget, sådan så fader derpå; undertiden tænkte han højt, og da var det stadig ord af det ny testamente eller Davids salmer, han trøstede sig ved, helst sådanne, som skildrer faderen deroppe og hans grænseløse evne til at favne os syndere. Sig selv omtalte han tidt, henvendt til moder, sådan: „jeg lille, jeg lille“. At Hans Kristian skulde „hente“ ham var en tanke, som hans fantasi havde fået fat på og som var ham kær. Han levede godt fire år efter Hans Kristian.

Men moder havde endnu ungdommelig livskraft. Hun var foretagsom og elskede at lægge fremtidsplaner – for sin kæreste søns fremtid havde hun da mange. Jeg siger ikke, at hun holdt mere af ham end af os andre, men han optog hende sikkert mere end nogen i de få år, han levede, han fik i det hele en større plads i hjemmet, fordi han erobrede den, han kunde fylde den. Det var ligesom en erstatning for hans levetids korthed, at hans hjertelag var så tidlig modnet.

Jeg har i min lille fremstilling kun gået ud fra mine egne oplevelser, men jeg var jo ikke den eneste hjemme, som han drog til sig (omend jeg hemmelig glad følte mig særstillet i forhold til ham).

Han havde megen fortrolighed til moder og gik tidt længe med hende op og ned ad gulvet i dagligstuen, hun var lille, han havde armen om hendes skulder, og meget blev da drøftet.

Moder pønsede og spekulerede på noget, som kunde knytte ham til hjemlandet. Var det ikke muligt, at en driftig mand kunde gøre noget ud af fiskeriet i vore have?

Men Hans Kristian vilde på langfart i alt fald foreløbig. –

Moder lod sætte en sten i vor have til minde om Hans Kristian. Min ældste broder tegnede den. Indskriften havde moder bestemt. Der skulde stå: Guds ånd vidner med vor ånd, at vi er Guds børn. I søvnløse nætter havde

moder fundet trøst i en forvisning, som var opstået i hendes sind – eller neddalet til hende. Hun havde med Hans Kristian gennemlevet de skrækkelige sekunder, da han faldt, da døden åbnede sit gab imod ham, men så havde stemmen lydt i hendes sjæl: i Guds faderhånd! – åndens stemme – at den havde trøstet ham som nu hende, det var forvisningen, som bragte hende til ro, og derfor skulde det skrives på stenen til vidne og minde for os.

Da begge vore forældre var døde og det gamle hus blev solgt, for senere at nedrives, blev stenen flyttet ud til kirkegården til vort gravsted. En grav fik han jo ikke, med mindre venlige hænder på en fremmed kyst har stedt hans ben til hvile. En gang har jeg set ham siden, i drømme. Jeg gik i haven, da kom han bag på mig som så tidt, tog om mig og kyssede mig – så vågnede jeg lykkelig som efter et frydefuldt møde. Siden håbede jeg tidt, når jeg lagde mig til at sove, at han skulde komme igen, men det skete ikke.

Dette var det forår, jeg blev atten år.

Fastrene

Min fader havde fire enlige søstre. Den yngste kendte jeg ikke videre til, hun døde også tidligt. Des bedre kendte jeg faster Alvilde, som i en årrække boede hjemme hos mine forældre og blev min lærerinde. Hun var også den af søstrene, som havde stået fader nærmest fra ungdommen af. Hun fortalte mig følgende: Da hun var i tyve års alderen, blev hendes hjem hærget af en ondartet tyfus. Både hun og min fader kom på hospitalet. Han slap først ud igen, men hun lå længe hårdt angreben. Omsider i bedring lå hun og tænkte på sit fattige hjem – forældrene havde trange kår – hun tænkte på sin kære fader og moder og lovede sig selv at blive dem en bedre datter herefter, ret kærligt hjælpe dem og bære deres byrder.

Og hvad måtte hun så endelig høre: de var begge to forlængst døde og begravne, begge to bukket under for den smitsomme sygdom, hjemmet opløst og søskendeflokken adspredt. Man havde fortiet det for hende, så længe hun var syg. Det var næsten for svært at høre på. –

Faster var et fint og kærligt menneske, livlig og åndeligt vågen, men den ungdomssygdom forvandt hun aldrig helt, der blev en svækkelse tilbage, som til tider truede hendes hovede – hun kunne gribes af en sygelig melankoli, der til sidst fik udslag i en lammelse, som gjorde hende sengeliggende i de sidste otte år, hun levede. Da det var for svært for moder at pleje hende hjemme, fik hun plads på Diakonissestiftelsen, dengang en ny stiftelse med hus i Frederiksberg. Jeg var omkring de sex år, da hun flyttede fra os. I alle de følgende år gik jeg så godt som daglig op til hende og fik al min undervisning dér. I begyndelsen fulgte min yngre broder Konstantin med, men da han kom i Gregersens skole, fik jeg min lille søster Marie med, den sødeste lille pige i verden! Vi oplevede meget uforglemmeligt på den skolevej og hos faster.

Jeg var 14 år, da moder ønskede en forandring både for

min og Maries skyld. Hun talte derom til faster, og for hende var det jo en stor prøvelse. I et svagt øjeblik fortalte hun mig det – med tårer – at nu var det forbi med vort samliv. Jeg tog hende om halsen og sagde, at jeg vilde blive hos hende. Men strax blev faster rolig og sagde, at det var meget bedre for mig for fremtiden at få undervisning andet steds, hun roste min moder, som altid var årvågen på vore vegne. – Det var ikke moders mening, at jeg skulde på almindelig vis i skole. Hun skaffede mig adgang til enkelte udvalgte timer i frøken Zahles skole, iøvrigt skulde jeg arbejde for søster Kristianes broderiforretning.

Marie vilde moder have sammen med nogle andre småpiger i en lille privat skole, hun havde tillid til. Men faster døde det samme efterår, som vi havde forladt hende.

Faster Ida var den ældste af faders søstre. Ligesom faster Alvilde var hun i sin tidlige ungdom sendt til det fjerne Jylland for at tjene sit brød som „guvernante“ på en afsides liggende herregård. Halvgammel vendte hun tilbage til København, fremmed for den udvikling, som dér imidlertid var foregået. Hun havde ikke faster Alvilde's åndslivlighed til at tilegne sig de interesser, som mine forældre levede med. Hun tilhørte en svunden tid – den forgrundtvigske, – når vi besøgte hende, skulde vi læse højt i en bog, som hed Mallings „Store og gode handlinger“, hvis stil faldt os sært fremmed. Vi var bange for hende. Hendes holdning var værdig, men lidt stiv; hun levede i den yderste sparsommelighed, men med en standhaftig fornemhed i færd og væsen. I hendes lille stue herskede en sirlig pyntelighed, som dækkede over fattigdom. For eksempel var tæppet over hendes „puf“ (et tarveligt surrogat for sofa) overbroderet med sommerfugle i alle tænkelige farver, så stoffet næsten ikke var at se. Det var alle de uldgarns rester og trevler, Ida havde kunnet skrabe sammen, hun havde brugt til deraf at sy denne brogede sommerfuglehær, mærkelig og såre skøn i vore barneøjne, men ikke symbolsk for den gamle pebermø's ret blomsterfattige tilværelse. De var samfundets stedbørn,

disse gamle piger, hvis vej var indsnævret af fordomme. Vi lykønsker os, vi søstre, til den lysere tid, vi har oplevet, rigere i hvert fald for kvindekønnet.

Faster Ida havde naturligvis sit stadige tilhold i sin broders, min faders hus. Ved enhver lejlighed, såvel som uden nogen lejlighed, gik hun ud og ind, uden dog at nå til husets inderste liv. Det smærter mig at tænke på, at vi ufølsomme unge aldrig opdagede, hvad der boede bag den hærdede skal hos hende. Jeg husker dog hendes gråd ved Hans Kristians død, og jeg mindes, hvor flink han var til at springe op, når hun trådte ind, og hente en stol frem til hende. Jeg kan se i det gamle strenge ansigt den beherskede glæde, hvormed hun modtog hans tilbørlige opmærksomhed.

Faster Jette var af en helt anden slags, en lille listende skikkelse uden holdning og værdighed.

Hun havde været gift, men var skilt fra sin mand. Han var velhavende, og hun var ved hans midler anstændigt forsørget. I økonomisk henseende var hun sorgfri, men ellers havde hun sorger nok, at pleje dem var så at sige hendes eneste syssel. Jo, engang imellem underviste hun nogle småbørn i hendes nabolag, men jeg vilde nødigt have været i deres sted! Faster Jette var en gråvejrsmåne, altid skyggeagtig mørk i klædedragt, uden pyntelighed. Så snart hun kom ind ad gadedøren, tog hun sine lædersko af, halede et par sorte strikkede sko frem, som hun trak på fødderne, – hun led af ligtorne – hendes gang var derfor listende eller sjokkende. Jeg ser hende liste frem for at hilse på fader og fortælle ham, at hun var flyttet fra Victoriagade til Schønbergsgade – familiens overhoved måtte jo vide hendes adresse, ellers var hun ikke meddelssom overfor ham. „Nå, er du så flyttet igen“, hører jeg fader sige i en lidt ærgerlig tone. „Det er nu min skæbne“, sukker faster Jette og lister hen i den mørkeste krog af stuen for at hale et sort strikketøj op af sin pose og dermed hensynke i sine sørgelige tanker.

Hun flyttede altid, og hun var altid misfornøjet med sin lejlighed – ja, det var hende en tilfredsstillelse at

have grund til at være misfornøjet, idet det bekræftede hendes overbevisning om at være forfulgt at skæbnen. Derfor kunde man ikke gøre hende nogen større ærgrelse end at rose hendes nye lejlighed. Var man så uheldig at sige: „det var da et dejligt lyst værelse, du har fået, faster Jette“, så kunde hun ligefrem gnistre af vrede, for hun var nemlig lige så kolerisk som melankolsk og himlede straks op! „Nå, så du synes, det er rart med sådant et vindue! Hele stuen kan overses! genboerne kan glo på mig, hvor jeg så står eller sidder! *Du* vilde måske finde det morsomt at sidde på en præsentérbakke!“ o. s. v.

Man forstummede af skræk og lærte omsider at udtale sig med forsigtig beklagelse, hver gang man var henne at se en af faster Jettes nye lejligheder.

Trods alt kunde vi børn komme faster Jette nærmere end faster Ida. Det gælder i hvert fald for mig. Og måske var det ikke så underligt. Hun var let at gennemskue, og hun havde trang til vor medfølelse. Hun havde heller ikke noget imod at åbenbare, omend i forblommede udtryk, lidt om sin „skæbne“. „Jeg har stået på hovedet, siden jeg var ti år,“ var en af hendes talemåder, som unægtelig var fantasivækkende. Havde man fået bragt hende i lidt hyggeligt humør, kunde hun fortælle historier. Hun kunde flere af H. C. Andersens æventyr udenad og fortalte dem med en alvor og andagt, som virkede smittende. „Lille Idas blomster“ var i faster Jettes gengivelse en helt fængslende række begivenheder.

Jeg véd ikke, hvor gammel jeg var, vist 16–17 år, da jeg fandt på, at faster Jette skulde lære mig tysk. Hos faster Alvilde havde jeg lært engelsk, så at jeg nu kunde fravryste de engelske bøger, som forefandttes, deres indhold. Men der stod også tyske bøger i bogskabet, de var lukkede for mig. Nu skulde faster Jette lukke op. Hun havde jo lært tysk fra barnsben, som skik var i København for hundrede år siden. Vi tog fat på en meget gammel bog, „Det befriede Jerusalem“ af Torkvato Tasso, trykt med italiensk tekst på den ene side og tysk på tilsvarende anden side af bogens blade. Måske har fader

i sin tid brugt den til at lære italiensk efter, eller muligt farfader! Den var ikke let, men vi klemte på, med et tysk lexikon til hjælp, det gjaldt blot om at forstå indholdet af versene. En skolemæssig undervisning var det jo ikke. Skriftlige øvelser drev vi ikke. Grammatik studerede vi ikke. Faster Jette mente, at ordenes bøjninger måtte „mit øre“ lære mig. Hun var en utålmodig lærerinde, og mit øre arbejdede ingenlunde tilfredsstillende, men hun havde en barnlig glæde af det romantiske indhold af digtningen. Det blev bedre, da vi kom til Goethe og Schiller. Da begyndte mit øre virkelig at åbne sig for sproget, så jeg kunde nyde de digte, jeg lærte udenad, netop for det samme. Vi læste Goethes romaner : Wahlverwandschaft, og Wilhelm Meister, bl. a. Men mest henrykte troer jeg nok vi begge var for Schillers tragedier: Wilhelm Tell, Marie Stuart, Jeanne d'Arc, Wallenstein. Dér var faster Jette med, hun voxede af begejstring, helst ved de rørende kærlighedshistorier. — — — Dette gik igennem flere år, jeg kom til hende længe en gang om ugen, og lærte hende således ret godt at kende. Nu kunde jeg nok se, at hun vist havde været køn engang som helt ung, hvor rynket og falmet hun nu end var. Hendes hånd var lille og fint formet, men nu slap og blød, da den aldrig var brugt til arbejde. Det var i det hele hendes ulykke, hun var aldrig taget i brug. Hun har været ung, sød, har sværmet, som hun endnu sværmede for heltinderne i de schillerske dramaer — men der er hun så standset.

Næsten som en legemlig smerte følte jeg denne umådelige afstand mellem digt og virkelighed — leve i bøgernes verden mellem ædle og store handlinger og så i virkeligheden være så lille, afmægtig, uduelig til at gøre noget som helst.

Faster Jette var aldrig voxet ud i livet. „Skæbnen“ havde ligesom slået en knude på tråden og var ophørt at spinde allerede, mens hun var ung. Siden var hun så bleven ved at gå rundt og rundt om denne skæbneknude, mens viljen visnede og håret blev gråt. Og nu stod jeg selv ved porten ud til verden og til arbejdet, bange for

at overtage mig selv, hendragen til at leve i bøgernes og fantasiens verden, angst for at blive borte deri og forspilde mit liv. I den henseende var faster Jette mig et eksempel til skræk og advarsel.

Jeg havde allerede alt for længe levet et fantasiliv og fået øvelse i at skyde virkeligheden og livsansvaret fra mig.

Når det traf sig, at jeg havde en lang vej at gå, for eksempel ind til byen og hjem igen (at køre brugtes endnu ikke meget), så benyttede jeg turen til en drømmeferie. Jeg lagde ikke mærke til noget undervejs, jeg hverken hørte eller så mine omgivelser, men lod tankerne svæve i det ubestemte, som løsslupne fugle, det var som at sidde sjælelig i en gyngel og lade sig vugge. Og så kunde pludselig lyde som et pistolskud for mit øre de ord: *et forspildt liv!* Bort fløj drømmefuglene, og midt i den kolde nutid fandt jeg mig gående på en snavset gade. Hvorfra kunde de ord pludselig skyde sig op i min bevidsthed og skræmme mig! Det var som lå der på sindets bund en stadig lurende angst, som kunde springe frem når som helst og volde en gysen, som stod jeg foran fortabelsen.

Signe

Jeg hører folk tale om ungdomstiden som den lykkeligste. Sådant var den ikke i min erindring. Men mit hjem var heller ikke mere det lyse, muntre sted, som det engang havde været. Efter Hans Kristians død fulgte faders svaghedsår, det gik tilbage med hans syn og kræfter, der blev stille i dagligstuen, skyggerne samlede sig omkring os, fader gled stille bort fra vor verden. Han var i sin lænestol lige til den sidste dag, han levede, det var påskedag 1880, natten efter sov han hen. Kun moder sad hos ham. Hun vilde ikke tillade sine døtre at våge for eller med hende. I den efterfølgende tid faldt den ene sorg efter den anden over vort hus. Moders økonomiske kår var vanskelige, da faders årlige statspension bortfaldt med hans død lige før forfaldsterminen.

Hos et af de yngste børn viste sig en ængstende svagelighed, som krævede forholdsregler. En anden havde i ungdommelig uforstand indgået en ulykkelig forlovelse, som måtte hæves efter nogle års kvaler – hverken moder eller datter var af dem, der kom let igennem sligt. Men tungest var det, da min næstældste søster, som havde taget plads hos fremmede, blev bragt hjem som sindssyg – en pludselig udbrudt voldsom hjernesygdom. Uden varsel stod hun på en gang iblandt os – som forvandlet. Hun havde altid været et stilfærdigt menneske, noget tillukket, men blid og god for de små søskende at komme til. Hun var den sidste, af hvem man skulde vente et voldsomt udbrud eller en stormende optræden. Og nu fortalte hendes madmoder, som havde fulgt hende hjem, at hun en dag var kommet ind i hendes sovekammer i det heftigste oprør og havde fortalt, at et ondt væsen, et dyr eller værre, havde truet med at overfalde hende om natten – et væsen, som hun gøs ved at nævne. I sin angst havde hun råbt: Hjælp, Jesus! Den onde havde svaret: „hvem er det, jeg kender

ham ikke.“ Hvortil Signe havde svaret: „men jeg kender ham, og han er stærkere end du.“ Derefter var den onde flygtet. „Men jeg véd“ – sagde den stakkels pige – „at min moder har bedt for mig.“ Siden havde hun været forvirret og angstfuld, som vi så hende nu. Øjnene stirrede vildt, med rædsel i blikket så hun sig om, som frygtede hun en lurende fjende i hver krog. Hun havde passet et par børn, som havde skarlagensfeber eller mæslinger; lægen talte om, at sygdommen hos hende kunde være slået ind.

Sygdommen var kommen over hende som et overfald, og under dens forløb havde den hele tiden karakteren af en kamp mellem den syge og magter, som trængte ind på hende, slog hende ned og dog aldrig fik helt bugt med hende. Med sine sidste kræfter kunde hun råbe: „Jeg er dog døbt“. Det var forfærdeligt at se hendes lidelser. Hun var jo strax blevet bragt til sengs, men fo'r op og vilde kaste sig ud ad vinduet. Hun måtte holdes tilbage med magt. Lægen kunde ikke skaffe hende hvile, sovemidler vilde ikke virke, søvnen ikke komme, og hvem af os andre kunde vel sove! Det var, som et stormvejr af jammer og sorg rystede huset.

En ugestid tror jeg forløb, før vor huslæge sagde til moder, at det var nødvendigt at sende hende bort for de unge søstres skyld. Hun kom til Oringe hospital ved Vordingborg og tilbragte der halvandet år uden bedring. Hun havde hallucinationer, så skræmmende syner, troede sig omgivet af fjender ved alt, hvad der blev foretaget med hende, ventede hun et anslag, som skulde bringe hende i fordærvelse. Hun vilde ikke tale og kunde kun ved magt bringes til at tage føde. Når hun blev ført til bad af sygeplejerskerne, kunde hun ved sig selv hviske sin sidste trøst: „De kan dog ikke vaske dåben af mig.“

I dette tidsrum blev moder gammel. Håret grånede, hun gik bøjet som under en byrde og blikket var fjernt. Hun arbejdede med en plan, som hun med bøn og bæven endelig iværksatte. Hun tog sit stakkels barn bort fra sindsygeanstalten for selv at pleje hende. Hun gjorde det i

den tro, at hos Gud måtte lægedom være at finde for en sådan sygdom.

Bortfjernelsen skete meget imod sindssygelægens råd og ønske. „De påtager Dem et stort ansvar,“ sagde han trurende til moder og føjede til: „Det vil jeg sige Dem, De må ikke tale til hende om religiøse ting, *det* kan hun ikke tåle.“ Moder svarede med bestemthed: „Det råd kan jeg ikke følge.“

Skønt det ikke havde afgørende betydning for moder, bør det dog siges, at der var én læge, som i nogen grad gav hende medhold, det var hendes egen broder, lægen Olaf Købke, som hævdede, at der var i al fald ikke noget at tabe ved at fjerne patienten fra Oringe, da dér absolut ingen helbredelse var at hente for hende. Hvad en forandring kunde virke, vidste man derimod ikke.

Moder beskikkede sit hus og belavede sig på en bortrejse, der kunde vare måske mange år, måske hele livet. De yngre døtre var eller kom nu ud i hver sin gerning. Den yngste – desværre for tidligt – til en lærerindeplads. Hun var næppe voxen, men godt begavet og tilsyneladende tidligt udviklet, men hendes sind var blødt og sårbart og hendes nerver ikke stærke. Hun skulde haft lov til at være barn et par år endnu. Vort hus med have var for størstedelen udlejet. Vi boede ovenpå, hvor faders forhenværende malerstue skulde erstatte vor dejlige dagligstue. Tilbage i huset blev kun søster Kristiane, som havde sin forretning at passe, jeg som hendes medhjælper, dertil min yngste broder, som arbejdede på et maskinværksted – og så en fremmed husholderske.

Midt under familiesorgerne havde min ældste broder stiftet et lykkeligt hjem og havde fået præstekald – et meget beskedent på en lille ø, Venø, i Limfjorden ud for Struer. Et kald, som ikke var eftertragtet af nogen anden. Lønnen var lille, og han skulde være skolelærer tilligemed præst. Men han og hans kone, fordringsløse begge to, var mere end glade. De havde frygtet for slet aldrig at få et embede. Ikke som om min broders examen var for ringe, men han havde fornærmet minister og biskop ved en fri-

modig erklæring angående præsteløftet. Han vilde, at hans foresatte skulde vide, hvor de havde ham. De vise havde nu betænkt af sær godhed at overlade ham dette lille kald, som om han altid kunde være god nok til fiskerne deroppe! Til Venø bragte moder Signe, som fulgte hende viljeløst; der undslap hende ikke en stavelse eller hun røbede ved en mine forundring, endsige glæde over forandringen. Hun var som forstenet. Hun vilde ikke tale og ikke spise. På hospitalet var hun blevet madet med tvang – det må have været et uhyggeligt optrin. Hendes engang smukke ansigt var nu skæmmet af skarpe furer, som fremkom ved at hun krampagtigt pressede læberne sammen, for intet ord skulde slippe ud og ingen mundfuld mad komme over hendes læber. Blikket var tilsvarende hårdt og stivt, mistroisk. Mor havde lejet et fiskerhus, som lå ubeskyttet på den åbne strand tæt ved vestfjorden, kun fem minutters gang fra præsteboligen, så at et aftalt signal – et lille nødflag – hurtigt kunde tilkalde broder Sigurd, hvis moder trængte til hjælp. Oppe fra bakken, hvor præstens beskedne hus lå, havde man godt udsyn ned over fiskerbyen, da der ikke fandtes træ eller busk. Det var ud på eftersommeren, vistnok september, da mor her tog ophold alene i huset med Signe og en halvvoxen fiskerpige til hushjælp.

Moder begyndte nu sit samliv med Signe på samme måde, som hun havde levet med fader. Dagen begyndte og sluttede med lydelig bøn og bekendelse. Faders vane at trøste sig ved salmevers, når dagen blev ham for lang og mørk, indfandt sig vist også ganske selvfølgelig for hende. At den syge viste mer end uvenlighed, snarest fjendtlighed i væsen og miner, forstyrrede hende ikke. Hun troede på, at ordet skulde finde et ekko dybt inde bag den hårde overflade; dér sad jo en fangen sjæl, som ikke selv kunde række sig efter hjælp.

Daglig måtte moder sidde i timevis ved sengen med en skål mad i hånden for omsider at bevæge hende til at spise en smule. Men hun gjorde aldrig mindste forsøg på at bruge tvang. Dørene måtte dog altid holdes låste, og det

havde moder alvorlig foreholdt sin unge tjenestepige, at hun måtte sørge for. Hun glemte det en dag i november måned. Bryggersdøren blev ladet åben et øjeblik, mens moder vendte ryggen til. Signe fløj ud ad døren, løb over strandbredden og ud i fjorden. Fiskerlejets mænd var ude på fangst, deres små joller lå til ankers langt ude i fjorden. Pigen havde skreget ved synet af den flygtende. Moder løb efter hende, løb ud i vandet, indtil det stod hende til halsen, men da svømmede Signe forude. Nu begyndte moder at kalde bønligt i sit hjertes vé – og det blev hørt. Signe vendte om og kom hen til hende. Hun lod sig lede op af vandet igen og ind i huset. Moder fik hende strax bragt til sengs, en varm drik blev tilberedt, og pigen måtte hejse nødflaget. Selv måtte moder også gå i seng efter det kolde bad.

Nu kom Sigurd derned og hørte allerede udenfor af pigen, hvad der var sket. Han kunde dele moders taknemlighed – det forekom hende jo næsten et under, at de begge to var kommen frelst i land. Var Signe ikke falden til føje og fulgt godvilligt med, kunde den gamle kone jo intet have udrettet. Sigurd måtte nu være hendes mund til bekendelse og bøn – ja velsignelsen har hun sikkert også forlangt at høre: fredlysningen. Og der blev fred i stuen. Signe faldt i en god søvn. Moder har vel næppe kunnet sove for tak og glæde.

Den dag blev et vendepunkt i Signes sygdomshistorie. Derefter talte hun første gang frivilligt til moder. Første gang! – men klagende som et lille barn med en stemme, der var næsten uden lyd, en hvisken i siv. „De har taget alting fra mig,“ sagde hun. Moder forstod, hun talte om de små ejendele, som opsynet på hospitalet havde berøvet hende. „Jeg har det altsammen til dig,“ sagde moder glad og hentede frem, hvad hun havde taget med: den syges ur, hendes smukke syskrin, fotografier og lignende. Signe stillede det altsammen op omkring sig. For første gang havde moder kunnet gøre hende en glæde.

Der var dog ingen forandring at se i det ydre. Det stive forstenede væsen var endnu urokket – isskorpen lå

hård og kold omkring den syge som et panser – selv om smeltningen (hvad moder troede) var begyndt indefra. Hun var mere villig til at spise. I vinterens løb kunde de daglig gå sammen op til præsteboligen for at spise til middag. Moder lagde vægt på denne tur i det fri, skønt hun tidt led stor angst undervejs, frygt for, at den syge skulde flygte fra hende. Hun gik undertiden op i sne-driverne, som om hun vilde lægge sig til ro dér, men altid lod hun sig dog kalde tilbage.

I huset på bakken blev de altid modtaget på kærligste måde. Der var født en lille dreng efter moders ankomst til øen. Moder havde holdt en lille Hans Kristian over dåben – opkaldt efter den, hun havde mistet.

Når middagsmåltidet var nydt, havde det lille selskab en hyggelig time tilsammen.

Min broder Sigurd havde trang og evne til samtale – ikke om enhver ting – men om de emner, han for tiden arbejdede med. Han vilde gerne meddele sig. Det var jo hans forarbejder til søndagen, som altid optog ham. Det blev til, at han læste for moder og sin kone daglig af det ny testamente i fortsættelse – den græske text måtte han have ved siden af. Den oversættelse af apostlenes skrifter, som han nu endelig har fuldført, var vist allerede den gang ved at spire hos ham. De sang også gerne nogle gode salmer til trøst og opmuntring for moder, Signe var tilsyneladende helt udeltagende. Hun sad stiv, talte ikke mere end højst nødvendigt og da ligesom med anstren-gelse og uden lyd i stemmen. Men vuggebarnet tiltrak hende. Hun vilde gerne sidde og se på ham – om det skulde være i timevis. Hun rørte vuggen lidt med foden, og moder lagde mærke til, at hun bevægede læberne uden lyd. Moder sørgede for, at hun blev alene med den spæde – selv holdt hun uset vagt fra den anden stue – der hang nemlig et spejl på væggen lige overfor døren til side-stuen, hvori hver bevægelse kunde iagttages, uden at den, der sad ved vuggen, anede det. Og ganske rigtig, da Signe troede sig ubemærket, fik hun mod – hun sang – uendelig sagte, men hun sang for barnet og sig selv – det må have

lydt som når en vårbæk løsner sig fra isen, i en spinkel strøm begynder at glide mellem frosne tuer. Hun sang: „Under dine vingers skygge, Herre lad mig bo og bygge“.

Jeg tror, moder græd af glæde, hvor hun sad. Var hendes barn ikke givet tilbage til samfund med Gud og mennesker. Hun var ved at finde vejen. Finde sig selv igen som det barn af hjemmets menighed, hun havde været, før sygdommen ramte hende. Signe har fortalt, at når hun på Oringe følte sig helt fortunlet, bortkommen fra alt, hvad hun kendte, i fjendevold, usikker på, hvad eller hvem hun selv var, – så kunde hun sige til sig selv: jeg er døbt Signe Konstantin-Hansen – for derved syntes hun dog, hun fandt et holdepunkt i svimlen.

Og nu er der næsten ikke andet end godt at fortælle om opholdet på Venø – skønt der var mange skridt tilbage og brug for moders tålmodighed i adskillige måneder.

Signe lærte at spinde af min brorkone. Det var et arbejde, som hun fik hu til. Der blev skaffet en rok, og nu kunde hun sidde i hytten hos moder og træde rokkehjulet og sno tråden så jævnt og fint – vel ofte i dybeste tavshed, men dog også tidt hviskende på de salmer, hun nylig havde hørt, eller som dukkede op i hendes erindring, sagte, og ligesom øvende stemmen, som først fik ret naturlig klang, da det hele år var løbet om.

Ved forårstid kom jeg derover og boede i hytten hos moder og Signe, som da færdedes naturligt iblandt os – kun med den svage røst. Furerne i hendes ansigt var heller ikke helt forsvundet – de viste sig mest, når hun sad og faldt i tanker. Og hendes hår var begyndt at skifte farve; i løbet af få år blev det kridhvidt. Aldrig har jeg set så hvidt hår på noget menneskes hoved. Hun havde altid haft et smukt, lokket hår, men mørkt. Snart stod disse lysende rimhvide bølger ganske dejligt om hendes hoved.

Det var æventyrligt at leve i det lille fiskerhus – lave stuer, småbitte vinduer og den brede fjord få skridt fra tærsklen, tidt brusende, altid syngende en eller anden melodi.

Vintrens vaner fortsattes, vor præst og hans kone og

lille dreng kom hver dag ned i hytten lige over middag, for at vi kunde få vor læsetime sammen. Jeg tegnede gerne imens af fjordens frugter: muslinger, tang o. s. v. Tilsidst gav moder kaffen til den glade familie.

Vi badede naturligvis dagligt. Men moder var bange for Signe, som altid gik dristigt og langt ud og aldrig vilde forsømme badeturen, hvordan vejret var. Derfor bad hun mig, at jeg altid vilde holde mig i nærheden af hende. Det blev grunden til, at jeg måtte øve mig flittigt i svømning for at kunne kappes med hende, hun var stærk og udholdende. Det må have været en længe kvalt trang til at røre sin unge, stærke krop, som her fik udslag. Vandet og luften kaldte hendes sunde farve tilbage. Da hun og moder rejste hjem, så hun godt ud! Ja, dejlig! syntes jeg. Moder skrev til overlægen på Oringe og meddelte ham, at hun havde genvundet sit helbred. Han svarede med en indtrængende anmodning til dem om at komme ud til ham. Moder fandt det rigtigt, og Signe gjorde ingen modstand. De sad i hans venteværelse. Da han kom ind, rejste Signe sig op og gik ham imøde, hilste „goddag“, men han så fremmed på hende: „Jeg kender Dem ikke.“ Signe sagde sit navn, og moder nærmede sig. Da gav det et spjæt i ham, fortæller Signe, han næsten røg tilbage, fattede sig dog og sagde hurtigt, vendt mod moder: „De havde ret.“

Et langt liv i lykkeligt arbejde for andre lå dengang foran Signe. Hun lod sig optage som sygeplejeelev på Johannes-Stiftelsen. Efterfølgende attest medgav overlæge Frederik Grünfeld hende, da hun forlod stiftelsen den 8. Oktober 1888 for at tage plads som menighedssygeplejerske for Malt og Vejen sogne:

Frøken Signe Konstantin-Hansen har siden 1.-1.-86 været knyttet til St. Joh. Stift.s Sygehus, først som Elev og i de sidste 2½ År som Sygeplejerske.

Alene den Omstændighed, at der efter 3 Måneders Læretid betroedes Frøken Konstantin-Hansen en Plads som selvstændig Sygeplejerske, vidner tilstrækkeligt om

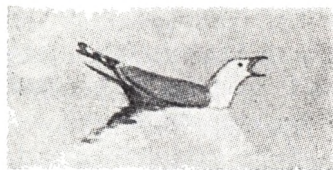
den Tillid, hun havde vidst at forskaffe sig både hos Over- og Underordnede ved sit milde, rolige og intelligente Væsen. Hun har altid fuldtud svaret til den hende viste Tillid, og under vores Overtilsynsdames Ferier i de sidste År har hun været konstitueret i hendes Sted, og også dette Hverv har hun udfyldt til vor fulde Tilfredshed.

Når Frøken Konstantin-Hansen nu udelukkende efter eget Initiativ forlader St. Joh. Stift., kan jeg medgive hende det bedste Vidnesbyrd som Sygeplejerske.

Hendes Helbredstilstand har under hele Opholdet på St. Joh. Stiftelsen været tilfredsstillende.

Nu er hun gammel, kan kun strikke til den yngste slægt, men for ganske nylig sagde hun til mig med glinsende våde øjne: „Hvor må jeg være moder taknemlig! Jeg kunde have siddet dér endnu (i Oringe), hvis mor ikke havde haft det mod.“

Men moders mod var født af tro.

Paris

Imidlertid var jeg blevet maler! Jeg havde både udstillet på Charlottenborg og solgt. Dette var ikke sket ved en afgørende beslutning fra min side, ikke i kraft af noget viljesgennembrud -- det var skæbnen! Jeg kunde ligesom ikke blive fri. Jeg kunde ikke mærke nogen kraft inde i mig selv og måtte derfor føle mere forundring end stolthed over det held, jeg havde med mine første små billeder, som altså fandt købere. Det var kvindesagens tid. Kvindernes „emancipation“ – dette lange, vanskelige ord gik den gang let på alles læber. Nu – halvtreds år senere – hører man aldrig tale om „emanciperte“ kvinder, den gang var det forfærdeligt den snak der sattes i gang ved det ord.

Søster Kristiane var medlem af Dansk Kvindesamfund, et nidkært medlem, ivrig for „kvindesagen“. Hun var jo også i ung alder begyndt på et selvstændigt erhverv. Hun havde løst borgerbrev! Hendes veninde, som kom stadig i vort hjem, var Kirstine Frederiksen – dengang ret velkendt som et fremragende medlem af Dansk Kvindesamfund, en veltalende og ivrig forkæmper for kvindernes ligestilling med manden vedrørende løn, adgang til uddannelse, til embeder o. s. v. – brændende spørgsmål, som gav anledning til lidenskabelige drøftelser. Den almindelige mening gik „kvindesagskvinderne“ imod, og der var rigeligt med spas og løjer over dem i vittighedsbladene, og forresten også i mange alvorlige blade.

Jeg måtte naturligvis stemme for ligestillingen og førte mangan heftig kamp mod de vigtige drenge, som påstod, at der ikke var det fag, hvori ikke mandlige arbejdere overgik kvindelige. Men – ét er det at snakke, et andet at handle. At træde ind på løbebanen mellem mænd med det fordringsfulde navn kunstner, indsende sine arbejder til den store forårsudstilling, hvor hele verden spadserede

omkring og kritiserede, og måske få sit navn i avisen – det var altsammen noget, som jeg ligefrem krympede mig under. Jeg vilde ikke, men gjorde det altså dog. Min lærer Dalsgaard sagde, at jeg skulde udstille; under hans øjne havde jeg udført mit første meget uselvstændige arbejde, som – til min skræk – blev antaget til Charlottenborg udstilling. (Billedet blev købt af Kunstforeningen.)

Søster Kristiane måtte næsten trække mig ind til udstillingen, hvor jeg flygtede fra det værelse, hvori mit stakels billede hang. Jeg syntes, jeg blev syg ved at se det, og at møde de unge malere af min broders bekendtskab var mig en skræk. Det var jo så sørgeligt indlysende, at de kvindelige malere var en underklasse – uden undtagelse en grad, eller mange grader, ringere end de mandlige – og hvorfor så møde op, ligesom om man ikke kunde se sin ringhed.

I mit hjerte var jeg kvindesagen utro – den forræderske tanke meldte sig: hvem der dog kunde blive gift og på den måde slippe for selvstændigheden, jo for det var den eneste udvej, jeg kunde tænke mig. Skulde jeg være fagkvinde, så var der ikke noget andet fag, som bød sig til end altså maleriet – at jeg var umulig i køkkenet og i den praktiske husgerning fik jeg altid at vide, skønt jeg havde en ulykkelig kærlighed til husvæsenet; dog hvis man blev gift, så skulde det nok gå – de skulde få at se.

Ak, men det var jo utænkeligt, at en mand skulde få i sinde at udvælge mig. Sammen med andre unge piger fik jeg altid en tydelig fornemmelse af, at der var noget forkert ved mig – nærmest noget latterligt. Det var mærkeligt, så dejlige de unge piger altid var i bøgerne. „Det viltre gule hår krøllede sig om hendes hvide pande“ eller „de bløde sorte lokker faldt ned om hendes fine kinder“. Ja, håret var noget af det vigtigste, når man skulde se godt ud. Men at sætte det var en kunst. Jeg nåede aldrig videre end til en lille knude i nakken, hvorfra tjavserne uhjælpelig løsner sig og hænger ned om ørene. Sådan var min „frisur“ i syttenårs alderen og sådan er den endnu, da jeg går i det halvfjerdsindstyvende år. Just i min syt-

tende sommer var jeg i feriebesøg hos min moster, gift med Enrico Dalgas, boende lidt udenfor Aarhus. Der var ikke få kusiner samlede, og disse søgte med venlig omhu at rette på mit ydre, for at jeg kunde, som de sagde, komme til at „se ud som andre mennesker“. Dertil hørte det at have „chignon“ – en stor håropsætning, hvortil damerne i de dage brugte en mængde „håruld“, da få havde nok af naturligt hår.

Mine kusiner tilbragte da en eftermiddag med at sætte mit hår. En strømpe blev rullet sammen til en klump og lagt oven på mit hoved, håret blev redt op over den, så nu så det ud, som om jeg havde en overordentlig hårfylde – det skulde man have i den tid for at se ud som en dame – modsat vor tid, da man helst skal lade sig rage. Kusinerne var meget tilfredse med resultatet. De fortalte mig blandt andet, at nu så jeg „meget yngre ud“ – alderen var forresten ikke begyndt at trykke mig endnu, men det kan jo aldrig være morsomt at høre, at man ser ud som sin egen bedstemor.

Glad over den ros jeg fik, lod jeg mig overtale til at gå ud og spadsere med hele selskabet ned ad strandvejen, ad Aarhus til, for at fremvise i byen min ny frisure. Men ak, under gangen begyndte strømpen at glide ned på siden af hovedet, med stor forskrækkelse og forlegenhed blev jeg nødt til at vende om, og det var sidste gang, jeg gik med chignon! Dog kan jeg ikke sige, det var sidste gang, jeg gjorde mig til nar. Flere år efter under et ophold i Paris (mit første og sidste) fik mine kammerater – et par malerinder – igen lyst til at skabe mig om. Også de fandt, at jeg burde dog „se ud som andre mennesker“. Jeg var da naturligvis hjemmefra udstyret så godt, som jeg havde forstand og penge til, men der var ganske vist et stykke, jeg manglede: tournuren.

Dette nu ukendte klædningsstykke var en lille hård pude, som damerne med to bændler bandt om livet, puden skulde vende bagtil. Derved fik man en figur, som nutidens slanke damer vilde finde mærkelig! Vi danske parisere skulde på en udflugt, og nu blev mine kamme-

rater altså enige om, at jeg for honnørens skyld måtte have en tournure. Min bomulds malerkittel (mon den ikke var blåtærnet?) blev rullet sammen til en lille tæt pude og bundet om livet på mig, under kjoleskørtet naturligvis. Så – nu så jeg da lidt manérlig ud. Vort udgangspunkt var ikke Paris, men landsbyen Gréz, hvor vi lå på landet. Vi turede ud til en gammel gothisk kirke-ruin (navnet har jeg glemt), men jeg husker godt de ærefrygtvækkende buer – loftet var borte, solen skinnede ind gennem de tomme vindueshvelvinger – af en mægtig højde –, græs og blomster, dejlige markblomster, holdt kirkegang i det forladte kor. Jeg havde aldrig set noget lignende og var i en blød, betaget stemning, da latteren bag mig kaldte mig tilbage til mit selskab! Malerkittelens ene ærme – eller var det dem begge – havde løsnet sig og daskede nu bag-efter mig som kohaler! Vi lo allesammen, og jeg da ikke mindst. Begivenheden blev siden betragtet som hele turens glanspunkt – der blev endogså digtet en vise derom. Men det var dog klart, at jeg aldrig vilde have held med mig, når jeg forsøgte at blive som andre mennesker. Havde jeg anskaffet mig en rigtig tournure, så skulde den såmænd nok også være drattet ned.

Da jeg nu er kommet til at omtale mit ophold i Frankrig – som falder i tiden fra 85–86 – vil jeg dog have sagt, at de sorger eller småplager, som klædedragten kunde give anledning til, langt fra var det værste for mig i omgang med kammerater og rejsefæller – langt fra. Jeg var i grunden så vant til at blive let af – det gjorde mig ikke fortræd og var heller ikke ondt ment – nej, hvad der ramte mig som et stik – undertiden som et giftigt stik, der efterlod feber i blodet – det var spotten over alt det, der herligt som de gothiske kirkebuer havde hvælvet sig over mit hjem og over min tilværelse, indtil jeg kom ud i „verden“. Spotten kunde jeg ikke undgå at høre, selv om der blev taget et vist høfligt hensyn til mig, hvilket ikke forbedrede tingen, da det lod mig føle, at det var min barnagtighed, min enfoldighed, der blev taget hensyn til. Den af mine fæller, som stod mig nærmest, som havde

indført mig i selskabet og skaffet mig plads i pensionatet, hvor disse landsmænd boede, var en jævnaldrende malerinde, som jeg kendte godt fra København; vi havde også dér arbejdet på atelier sammen, men hun havde været i Paris længe før jeg og følte sig hjemme dér. Jeg havde hjemmefra medbragt en dyb beundring for hende. Hun forekom mig at være det mest begavede af alle mennesker og det mærkværdigste, jeg havde mødt. Hendes ven-skab var mig en stor ære – men ikke altid glæde. Jo, når hun var god, så var hun vidunderlig god og morsom og klog, men det hændte jo, at hun ikke var god – næsten ond – og som hun da kunde pine den, der holdt af hende og følte sig dybt underlegen! Sofie Holten hed hun. Til pensionatet i Paris kom hun med en veninde, der nu syntes at være hendes halve sjæl. Jeg havde aldrig set hende før. Hun hed Marie David. Hun var meget intelligent, sagde Sofie, og det var sandt. Det forekom mig altid, at dette ord var det mest rammende, der kunde bruges om Marie David. Hun var fri for alle fordomme – intelligensen var hendes eneste rettesnor. Hjem eller forældre havde hun ikke, men en formue, som gjorde hende uafhængig af alle. Hun var ikke maler, men forberedte sig vist til at blive forfatter, læste altid, kendte al moderne litteratur – mente jeg da. Min horisont skulde nu også udvides, og jeg begyndte at læse Zola. Jeg læste den gribende, forfærdelige bog „L'oeuvre“ – jeg fulgte den ulykkelige maler Claude, bogens helt, gennem livets gru, indtil han hængte sig, „den blå tunge hang ham ud af munden –“. Åh, Herre Gud, hvor kunde mennesker være ulykkelige – og hvad var det for et skrækkeligt håndværk at være „kunstner“, hvis man skulde betale „mesterværket“ med både liv og salighed. Jeg måtte forestille mig – i fantasien –, hvordan det måtte være at leve uden himmel, uden Gud i verden.

Marie David var ikke god at blive klog på, der var noget overlegent tillukket ved hende, som om hun var sig bevidst at bære på en smærtelig visdom, der vilde sprænge tilværelsen for os andre – navnlig for mig svagsindede – hvis hun lod den stråle frem. Engang imellem havde hun

oprigtige øjeblikke, hvor en stærk bitterhed kom til orde – mod verdens og kirkens uretfærdigheder, de frie tænkeres lidelser. Da fik man lidt at vide om sit eget værd i hendes øjne. „Elise er ikke mere end fjorten år gammel – som intelligens-væsen betragtet“ – sagde hun en aften og ledsagede sine ord med et blik, der var fuldt af ringeagt.

Det var vist forresten meget sandt – jeg stod langt tilbage i udvikling – fjorten år! Hun mente vist, jeg var at betragte som en konfirmand, proppet med katekismus-lærdom. Selv om det nu ikke var så galt – katekismus'en havde jeg ialtfald ikke noget at gøre med – så var det dog ganske nyt for mig, hvad jeg nu fik at høre: Ingen af de bibelske skrifter var skrevet af de forfattere, de bar navn efter. Det var bevisligt, at de var opstået i langt senere tid. Videnskaben havde forlængst fastslået en række kendsgerninger, som var aldeles tilintetgørende for den kristne kirkes lærdomme. Kun ved fortielse, ved at holde folk i uvidenhed og selv lukke øjnene for de nye oplysninger, kunde præsterne fortsætte med at fremsætte disse middelalderlige legender.

Således står kirkens sag historisk og videnskabeligt set – og moralsk! Det moderne menneske har en anden moral end præsterne forkynder! Marie David talte meget om „den ny moral“. Såvidt jeg forstod var det nærmest det samme som slet ingen. Slet ingen fælles. Der var ikke noget til, som i sig selv var ondt eller godt, der var ingen lov og ingen dommer over os, hvert menneske var sin egen dommer og måtte skrive sin egen lov. Det var en livsbetragtning, som havde en egen storhed, ængstende og farlig.

Man stod altså ganske alene – det var en sådan livsbetragtning, jeg så oprulle sig for mine øjne – langt fra tillokkende, slet ikke fristende, men ængstende – som indblik i en uendelig stor, tom verden, hvori man uden hjælp skulde finde sig til rette.

Jeg vilde rigtignok nødig jages derud. Men kunde man værge sig? Hvor var våbnene, hvor var fæstningen? Der var ingen at krybe bag ved. En var selv i ilden.

Naturligvis havde jeg hørt adskillig tale om Brandes, som på den tid var i sin højeste kraft, genstand for had som for hyldest og tilbedelse. Men for mig havde han været noget fjernt, som jeg aldrig tænkte mig at komme i berøring med.

Her var jeg nu blevet sat under en af hans prædikestole – for det var hans livsvisdon, hun forkyndte, hun omtalte ham som en faderlig ven og lærer og hans modstandere som dumhedens apostle. Og dum var jeg i alle fald, min forstand stod stille, mens jeg forsøgte at finde mig selv – ikke mit parti eller mine forældres standpunkt, men det netop, som jeg kunde kalde mit og holde i ære, væрге mod alle angreb. Jeg følte godt, hvor latterlig jeg blev, når jeg vilde til at forsvare bibelen, den lutherske kirke, Grundtvig – opgaver, hvortil jeg manglede lærdom, indsigt og forstand.

*Viben vil væрге for hvert et sted,
som udi marken mon stå.
Hun kan ej væрге den usle tue,
hun selv skal bygge på.*

Jeg vil fortælle et lille træk fra vort daglige liv. Efter vintren i Paris, hvor vi boede i pensionat med flere skandinaver, var vi tre i foråret (Sofie, Marie David og jeg) flyttet ud til landsbyen Gréz, som var et yndet studiested for malere. En dag fik Sofie i et ubesindigt øjeblik udtalt en formodning angående et par mennesker, vi havde truffet i Paris – en yderst graverende beskyldning, hvis det skulde tages for alvor. Hun følte selv strax, at hun var gået for vidt og sagde skarpt, idet hun vendte sig mod mig: „Hvis du siger, at jeg har sagt sådan, så siger jeg, at det er løgn. – Det mener jeg, jeg har lov til“, fortsatte hun henvendt til Marie David, som gravalvorligt svarede et dybt „ja“. Det var den nye moral, som skulde praktiseres. Efter den var jo en løgn i sig selv lige så berettiget som sandhed. Men den brutale henvendelse til mig følte så fornærmelig, det hele spil så oprørende, at jeg halvt mistede mælet. Jeg forsøgte at sige, at jeg vist ikke skulde

give anledning – men uden at få sætningen fuldført stod jeg op og gik ud i haven. Vi boede i en bondegård, der hørte have til, en kedelig have med køkkenurter og få blomster, omgivet af en hvidkalket mur – som om der var stor fare for røverisk indfald.

Her var fælt i Frankrig – sådan en bondegård! Uhygge over det hele! Denne landsby, hvor løse kunstnerfugle huserede! Nej hjemme! Å hjem! Ja, jeg vilde hjem snarest muligt. Så syntes jeg at se moder livagtig for mig. Den lille uanselige kone, i allertarveligste hjemmedragt, i travl virksomhed. Fløjshuen sidder skævt på det tynde grå hår – hun mærker det ikke. Midt i hændernes travlhed er hendes tanker langt borte eller dybt inde i spekulationer, som gælder os, børnenes fremtid og lykke. Det er, hvad hun drømmer om gennem natten eller beder for, hvis hun ligger vågen.

Jeg følte en heftig længsel efter at ty til hende. Det var bestemt, jeg vilde hjem, så hurtigt som jeg kunde få billet! – Dér kom Sofie ud fra huset. Jeg gik længere ned i haven, men hun lagde sin vej sådan, at vi måtte mødes. Flygte vilde jeg ikke. Da vi stod overfor hinanden, sagde hun uden indledning: „Jeg vil gerne tage mine ord i mig igen. Så meget kan jeg nok se, at hvis vi ikke kan stole gensidig på hinandens ord, så er alt menneskeligt samkvem derved umuliggjort.“ Jeg tror nok, vi gav hinanden hånden. På én gang forekom det mig, at solen skinnede så venligt på den hvide havemur. Her var dog til at være. Jeg vilde ikke rejse over hals og hoved, men blive den aftalte tid ud. Og det gjorde jeg. For mit fag troer jeg ikke, jeg havde stort udbytte af min pariserrejse. Jeg kunde ikke tilpasse mig efter de fremmede forhold. Jeg kunde ikke rent udvendig lære noget, som kunde blive mig til virkelig gavn.

Men én ting har jeg da oplevet: at se verden fra en ny side. Ingen køn side. Nej, det er galt! jeg havde ikke set verden fra en ny side, men derimod erfaret, at der er flere verdner til end den ene, hvori jeg havde levet. Det underlige er, at man kan leve tæt ved hinanden i rum og dog

åndeligt ligesom i en hel forskellig luftkreds, under andre himmeltegn med andre udsyn end dem, jeg var vant til at se fra hjemmets vinduer.

I forbigående lad mig bemærke, at jeg i Paris havde været sammen med digteren Strindberg og hans hustru, hvilken sidste var veninde med Marie David. August Strindberg blev malet af Sofie, et legemstort portræt. Det findes nu i Stockholms kunstmuseum. Han syntes at være en god ven af hende, men optrådte siden imod hende med hadske og usandfærdige beskyldninger. – Et fortvivlet ægteskab, et ødelagt hjem, en brutal og bundulykkelig mand – det var det indtryk, jeg fik med mig fra dette store bekendtskab. Det hørte med til min udenlandsrejses oplevelser at se det tilsyneladende venskab mellem mine fæller og Strindbergs forvandles til bittert had. Lad mig her anføre en betegnende ytring af Sofie. Hun og Marie David havde naturligtvis i deres kritik af kirken ikke glemmt at udtale deres dybe harme over den skrækkelige helvedeslære. At tænke sig, at de „fromme“ kunde være så grusomme og give rum for en sådan forestilling – en evig ild for ulykkelige syndere! – skændige tanke! Ikke desto mindre faldt følgende ord Sofie af munden i et harmfyldt øjeblik: „Man kunde næsten ønske, at der var et helvede, for at Strindberg kunde komme dertil!“ – større var dog menneskekærligheden ikke! Hendes „fritænkeri“ sad heller ikke videre fast hos hende. „Man véd aldrig, hvad man ender som“ var et mundheld, hun yndede at kaste om sig med på sin kåde, muntre manér. Hendes øjne var brune. Jeg har aldrig set så skælmske og så tindrende lystige øjne – og husk så smilehullet i hendes venstre kind! Hendes mundtøj var også i god orden. Hun var kvik i ordskifte, og hendes ord, de havde ligesom altid noget nyt ved sig. De var ikke forslidte. Friske som blev de skabt med det samme, hun havde brug for dem. – *Hun* manglede rigtignok ikke huslige evner! Nej, jeg har aldrig smagt så dejlige gule ærter som dem, hun lavede! Hvad som helst hun rørte sammen i en kasserolle smagte forresten udmærket.

Men et farligt rod var der i atelieret og de to usselig små rum ved siden af, hvor køkken- og sovekammerinventar flød imellem hinanden. Hun var selvstændigt boende i København.

Gift kunde hun være blevet mange gange – tilbud havde hun vist haft så mange som hun havde fingre på hænderne – ja, tallet véd jeg ikke netop, men det er vist, at der var udvalgt. Men hun mente at være uskikket til ægteskab. Hun havde ikke lyst til at bytte sin frihed bort for en borgerlig betrygget stilling (de ord har jeg vist hørt af hende!). Zigeunerlivet passede hende bedre. Og desuden var hun ærgerrig. Hun håbede at drive det til noget som kunstner. Dette håb skuffedes. Vi, hendes venner, syntes, at med den alsidige begavelse skulde hun kunne komme frem i snart hvilken som helst håndtering. Men „kunsten“ er farlig, den lader sig ikke håndtere. Vi var kun midaldrende, da Sofie blev borte for sine venner. Hun var gået over til den katolske kirke og havde vendt verden ryggen – i hvert fald den verden, hvori hendes gamle venner og bekendte færdedes (og hun havde haft et stort bekendtskab både af højt og lavt stillede). Med dem alle – så vidt jeg véd – brød hun forbindelsen for at leve resten af sine dage tilbagetrukket i en dansk provinsby, hvori fandtes en katolsk koloni – hun, der havde været så hjemme i Paris som i sin mors dagligstue (efter hendes egne ord) og betragtet selve København som en ravnekrog. Til hovedstaden kom hun vistnok aldrig, så lidt som noget arbejde fra hendes hånd. Hun var som begravet.

Da hun 1929 fyldte halvfjerds år modtog hun et telegram fra paven med en hædersgave, en sjælden udmærkelse, i påskønnelse af, hvad hun havde ydet den katolske menighed – blandt andet ved udsmykning af den stedlige kirke.

„Man véd aldrig, hvad man ender som!“

Marie Davids livstråd var langt hurtigere udspunden. Hun var endnu ung, da hun søgte tilflugt i et katolsk kloster i Tyskland – som et nedbrudt menneske, snart udslukt.

Men jeg har nævnt vennerne i flertal. Der var også flere, især to dejlige mennesker, begge med smukke navne – Edma Frølich og Suzette Cathrine Skovgaard; vi tre, sammen med Sofie var tidt et lykkeligt firkløver.

Edma Frølich var fremmedartet af væsen og sprog – man hørte altid, at hun ikke havde talt dansk som barn. Hendes moder var svensk, og hun var opdraget i Frankrig. Mig imponerede hun ved sit formelle og stilfulde væsen; af karakter var hun dog så ligefrem, retlinjet og enkel i bedste forstand som noget ædelt menneske.

Suzette Cathrine Skovgaard – Cali, som vi kaldte hende, hun var kunstner til fingerspidserne, men dog i endnu højere grad kvinde. Hun var kunstner i alle småting, enten hun dækkede et bord eller syede sig en kjole eller malede en blomst – ja, maleriet havde hun egentlig allermindst tid til. Hun havde så travlt – som husmoder (i den henseende var der ikke hendes lige), som opofrende ven (hvor tidt var der ikke nogen, som trængte til hende), som arrangerer af små festligheder! Hun elskede fest og forstod at fremtrylle den. Al brydsom ordstrid, som vakte ufred, var hende forhadet. „Lad os nu være glade“, kunde hun udråbe – og med en sang, med en spøg, med en eller anden hurtig opfundet overraskelse bragte hun de vrede elementer til ro. Hun og Edma Frølich holdt hus sammen en vinter. På Østerbro lige over for søerne havde de fået en rummelig, skøn lejlighed ganske billigt, fordi huset stod for at skulle rives ned. Den følgende vinter var jeg så lykkelig at blive optaget som den tredje i husstanden. Cali stod naturligvis for det huslige. Både her og alle steder, hvor Cali boede, var skønhed og hygge. Jeg har kendt hende i velstandskår og i knappe kår, men skønheden fulgte hende. Dengang vi boede så kønt på Østerbro, var hun i sin fejreste ungdom – hun var næsten fem år yngre end jeg.

Hun ejede så mange smukke ting! kunstsager både af møbler og billeder og alle slags brugsgenstande. Det var hendes mål – det sagde hun – at der ikke skulde findes en grim ting i hendes hus. „Man skal blot sørge for“ – sagde

hun – „aldrig at købe noget grimt – det gamle grimme, som man er så uheldig at eje og ikke kan undvære, det slides så efterhånden op og forgår, tilsidst behøver man aldrig at se eller røre en grim ting!“ Cali havde mistet sine forældre tidligt. Hendes brødre var kunstnere og færdedes ude i verden. Hun havde en anstændig årsrente at leve af, måtte forresten råde sig selv, og det kunde hun. Hun havde bag sig et godt hjemms traditioner og i sig selv karakter og mod til at føre sit liv efter sit hjerte og sin samvittighed. Nu var det altså hendes glæde at gøre huset på Østerbro så „morsomt“ ved sine smukke indfald, som det kunde blive – og hun behøvede ikke store midler for at gøre små mirakler.

Det æventyrligste af hendes forskellige hjem var forresten „Øen“. Hendes onkel, mægler Aggersborg, havde en virkelig ø med en sommervilla (fra forskellige billeder af Skovgaard'erne kendes den). Han opgav den omsider, da omgivelserne forvandlede under byens tilvæxt. Cali fik øen overladt til beboelse i dens sidste levetid. Øen havde været den skønneste plet i hele det skønne, gamle Østerbrokvarter, som nu er forsvundet, og så længe hun var regerende dronning dér, hvilede noget af den gamle glans over den. En æventyrprinsesse var hun – men ikke en mageligt hvilende med et tjenerskab til opvartning. Hun var selv tjenende elle rettere stadig kæmpende mod hverdagens trivialitet og grimhed – og deri viste hun sig som kunstner, at hun forstod at give virkeligheden omkring sig farve og glans. Enten jeg boede hos hende, eller jeg kun som gæst tilbragte en aften hos hende (på øen blev jeg tidt natten over, for vejen hjem var så lang), altid blev jeg som vakt til nydelse af skønhed – der var noget nyt for mig at lære hos hende og i hendes omgivelser. Hjemme hos moder blev der lagt så lidt vægt på de småting, hvormed *hun* kunde fortrylle – et lille aftensmåltid med en kop the og lidt brød – det blev hos hende en festlig nydelse – hjemme var det mest som en nødvendig ulejlighed. Moder var ikke æstetiker! For sin egen part tror jeg slet ikke, hun trængte til nydelser. Og især efter, at fader var

faldet af, havde mistet synet, og al den anden tunghed var faldet over hjemmet, så var det blevet et sted, hvor der ikke var megen brug for kunst og fest – altid blev man mindet om – ikke ved ord, men ved tingene selv –, at der var vigtigere og tungere ting at tænke på. Moder havde jo lykkelig fuldført sin bedrift: at føre Signe tilbage til livet. Men hun fik ikke lov til at nyde en fredelig alders hvile derefter. Nye store sorger mødte hende strax ved hendes hjemkomst. Det var disse vanskelige unge børn, hvis hjertesorger og livsmodgang ramte moder; hun vilde gerne have taget alle pile op i sit skjold, om hun kunde skærmet sine børn.

Mars

Hjemme gik jeg og fik skrupler – var der nogen mening i at lave „kunst“ midt i en verden så fuld af lidelser og hårdhed. Skulde ikke al den slags forsages, for at det bedste kunde nåes? Søster Marie var på den sikre side. Hun forberedte sig til at blive sygeplejerske. Og hun kunde også være så fornøjet, når hun kom hjem om aften efter en lang dags strengt arbejde på hospitalet – sagtens fordi hun havde en god samvittighed.

Min var derimod ikke rolig.

Jeg havde gerne et eller andet fattigt barn til model. Mit allerførste billede havde forestillet en lille pige, som vil sælge grønne krans og forsøger at få fat i klokkehåndtaget på en indgangsdør. Solgt på udstillingen. Det næste var vistnok en lille „formiddagspige“, som børster sko. Solgt på udstillingen. Det var Alfrida! – vor lille tøs! Og så Kristian Knudsen, en dreng, som jeg en tid lang var meget optaget af (han blev vist ikke til noget godt!). Hans moder var en god bekendt af vort hus, hvor hun i mange år var hjælper på vaskedagene. En stor, kraftig kone. Hendes huslige forhold var ikke helt heldige, men hun havde mange børn, og når hun stod ved vaskebaljen, indfandt sig gerne et par af dem – helst ved måltidstider. Med forstilt barskhed forsøgte hun at jage dem bort, men de var da for kloge til at lystre, og min moder tog altid godt imod dem. Kristian var i den kønneste og uskyldigste alder. Han var min yndling; jeg malte ham i to billeder: som drengen, der læser (vistnok det bedste af den periodes billeder – solgt på udstillingen) og drengen, der snitter – købt af Kunstforeningen.

Der var en tanke, som gjorde skår i min glæde – de gamle herrer, som sad i Kunstforeningens bestyrelse og andre steder, hvorfra beskyttelse udstråler, de viste mig åbenbart gunst – naturligvis for faders skyld! Det var

pinligt at tænke på – tale om det kunde jeg ikke få mig til – og hvad kunde det også hjælpe.

Men drengen Kristian tog jeg mig altså af, så godt jeg forstod. Han måtte høre mange gode og opbyggelige historier, mens han stod model for mig – på den måde kunde mit arbejde dog ligesom have lidt moralsk værdi. Da forholdene i hans hjem forværredes, fik jeg også moder til at deltage i mine redningsforsøg. Kristian blev anbragt på landet et år eller to – jeg husker ikke hvor længe.

Men hvad hjalp det allsammen. Drengen var en håbløs københavner og blev en gadedrivert. Jeg tabte ham af syne, da jeg selv vendte København ryggen. Engang var han virkelig en sød troskyldig dreng. Jeg husker den gang, jeg havde fortalt ham Davids historie – han troede naturligvis, at den stærke David, som havde slået Goliath ihjel, stadig tronedede på sin kongestol. Men da et spørgsmål bragte mig til at røbe, at det hele tilhørte længst forsvundne tider, udrød Kristian forskrækket: „Er David død – men hvem har da slået ham ihjel?“ Dertil måtte jo vel en kæmpe endnu større end Goliath!

Det var forresten også Kristian, der tilbød sig at blive min mand, når han var blevet stor. Der skal da ingen sige, at jeg har været uden ægteskabstilbud.

Nu nager det mig forresten, at jeg ikke gjorde noget for Anton – den lille knægt, der sad for mig i det største maleri, jeg fik lavet. Der var vist flere krummer i ham end i Kristian. Hans familie kom lige fra landet. Hvorfor besøgte jeg ikke hans forældre? Jeg kunde have forstået på Anton, at de trængte til hjælp. Hvorfor gik jeg ikke derhen?

For sent at angre! Det var forresten det billede, jeg fik sorg af. Det blev malet til den Neuhausenske konkurrence (det var vist ikke min egen idé!). Men tænk, jeg fik præmien – og jeg burde ikke have haft den.

Ingenting har jeg følt mig så skamfuld over som den begivenhed. Ufortjent udmærkelse er værre end forurettelse. Jeg har altid omhyggelig fortiet den overfor andre og selv søgt at glemme den. Ja, jeg har jo ikke forbrudt

mig. Jeg sendte mit middelmådige billede ind til bedømmelse, som enhver anden maler kunde gøre (jeg mener, at de små før nævnte billeder med en enkelt figur var bedre end dette større, som pligtmæssigt var anlagt efter en udefra stillet opgave). Men samtidig indsendte den da endnu ukendte Vilhelm Hammershøj sit skønne billede af en ung pige siddende på en bænk i det fri – hans billede burde have haft præmien, mit fik det. Jeg tror, der blev gjort gældende, at Hammershøjs billede ikke svarede til den stillede opgave. Jeg følte mig ulykkelig og skamfuld. Om jeg kunde have optrådt på nogen måde i den anledning véd jeg ikke – jeg havde i hvert fald hverken omløb eller mod til noget som helst.

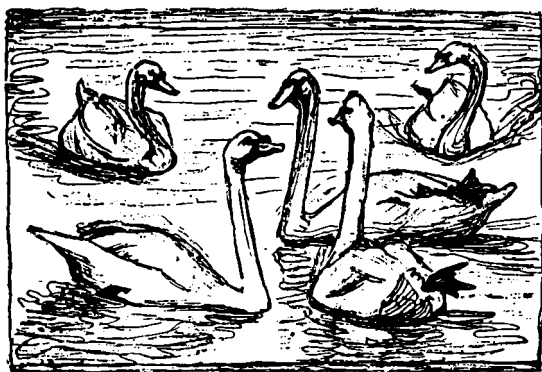
Hammershøjs betydning og værdi var mig hurtigt indlysende.

Nu var jeg mere end nogensinde bange for at møde de unge, mandlige malere. Min tilbøjelighed til at skjule mig fik næring.

Fra mangel på sorger og samvittighedsskrupler kom jeg ud til Cali's og Edna Frølich's paulun. Med sit: „Lad os dog være glade“, søgte Cali at jage alle mine bekymringer og selvbekjendelser bort. Jeg kom til at sidde i en bekvem, lav stol (alle borgerlige stole var mig for høje) – det lille, bevægelige bord blev sat frem – det var en smuk metalbakke sat på en fod af kurvefletning – måske fik jeg en duftende the i en lille fin kinesisk eller japansk kop – eller lidt friskt smagende syltetøj på en yndig lille underkop – ja måske en dråbe stærkt af det fineste lille glas – i alle fald blev der budt mig en cigaret! De havde derude lært mig at ryge – også selv at rulle cigaretterne – det gav hænderne lidt at bestille. Cali elskede narrestreger, at klæde sig ud, spille lidt komedie, alt undtagen sure miner og melankolske betragtninger – „er jeg født, så vil jeg leve,“ kunde man kalde hendes valgspog. Og så lod de begge to mig føle, at de betragtede mig som en virkelig kunstner. Det var som en udflugt til en anden klode.

Der er fantaster, som ynder at fable om at rejse til en ubeboet ø i fjerne have for dér at finde et fristed for lyk-

ken. Men det var ikke nok for Cali. En ø i sydhavet – nej – højere op! En stjerne havde hun udkåret sig, hvor hun med sine venner vilde leve i skønhed og fuldkommen harmoni! Hun havde sin stjerne i behold, hvad der så ellers måtte gå skævt på jorden. Til hendes stjerne kunde uheldene jo ikke nå, og med den rundhændede gæstfrihed, som var hende egen, bød hun os alle til gæst på Mars.

Kammerater

Jeg har fortalt, at jeg havde skræk for mine mandlige kollegaer og helst holdt mig i afstand fra dem. Der var dog to, hvem jeg skylder tak for venskab og godt kammeratskab. Det var Cali's brødre, de to landskendte malere Joakim og Niels Skovgaard.

Men vort venskabelige forhold var jo også begyndt fra vuggen. Det var arvet. Vore forældre, både fædrene og mødrene, var nemlig hjertensvenner, før vi blev født. De to hjem kom til at ligge langt fra hinanden, det ene til øst, det andet til vest for hovedstaden, derfor kunde daglig omgang ikke finde sted, særlig mens børnene var små. Men vi sås dog nu og da, legede lejlighedsvis sammen, og sønnerne fra begge huse var skolekammerater – de nemlig, som gik i Gregersens skole (min ældste broder fortsatte i den såkaldte lærde skole, til han blev student). Joakim Skovgaard og min broder Hans Kristian var jævnaldrende. Uden for skoletiden fulgtes de undertiden på selvstændige drengflugter – de samlede insekter! Niels var nærmere min broder Konstantin (dog kun et lille halvt år yngre end jeg). Cathrine forekom mig dengang så lille.

Det Skovgaardske hus opløstes tidligt ved forældrenes død. Men de unge brødre blev trofast ved at besøge deres forældres gamle venner. Min fader var gudfader til Niels. Desuden sås vi jo gerne i Vartov kirke om søndagen – når de unge Skovgaarder ikke lå på studierejser – og familierne havde i det hele fornemmelse af samhørighed. Da jeg nu også begyndte at komme sammen med Cathrine – Cali kaldet – så var det som en selvfølge, at de viste mig et broderligt sindelag. Og uanset deres store overlegenhed i dygtighed følte jeg mig fri og kammeratlig tryk overfor dem. I adskillige år var Niels min øverste autoritet i alle spørgsmål vedrørende kunsten, en ærlig og velmenende kritiker af mine arbejder.

Det var også dem, der var skyld i, at jeg kom ind på

det morsomme pottemageri, som sidst i firserne var stærkt på mode mellem malerne.

Den vinter, jeg boede hos Cali og Edma Frølich på Østerbro, kunde jeg mangan gang vandre fra pottemageriet i Utterslev hjem over fællederne sammen med Joakim, som var det hyggeligste menneske at passiare med – når altså sådan en vandring skaffede lejlighed dertil – ellers havde han ikke tid, hans hjem og hans arbejde kunde tage hver stund af hans dag – om aften blev han søvngig. Det var en anden art kunstnerliv, end jeg havde set i Frankrig.

Niels var endnu ungtkarl, og havde lidt mere tid tilovers. Ingenlunde mindre flittig, men mere tungt arbejdende end broderen. Efter mit skøn hæmmede han selv sin naturs frodighed ved en art overdreven samvittighedsfuldhed. Eller er det rettere at sige, at hans krav til det fuldkomne, hans fordring til sig selv om at yde det fuldkomne var lige så meget en fejl som en dyd, fordi den førte ham til at forkaste eller undervurdere det umiddelbare i handling og følelse. Han frygtede at komme til at nøjes med det tilfældige, hvor han krævede det fuldt bevidste. Tidt har jeg hørt ham udtale sin foragt for det *tilfældige*, for slumpelykken. Bag sådanne udtalelser lå hans høje idealitet og en sjælden karakterstyrke, som gav ham udholdenhed, men jeg troer altså, at der var andre evner hos ham, som led nogen skade under det stærke viljestryk.

Min erfaring går ud på, at det bedste, vi gør, klares ikke for bevidstheden før efter at det er gjort – og jeg tror, det er i sin naturlige orden, så det såkaldt tilfældige ikke er så tilfældigt endda, for vi gør *det*, vi *må* gøre, tilskyndede ikke af tanken, men af øjet, som er virksomt midt under håndens arbejde. Mange skitser og dejlige tegninger af Niels vidner om hans umiddelbare evne til at se og handle i ét åndedrag. Han har gjort uret – mener jeg – ved at nægte sig selv at arbejde på den måde i langt videre udstrækning. Men jeg nægter heller ikke, at hans udholdenhed og viljestyrke har tilkæmpet ham nogle sejre over vanskelige opgaver. Ja, også store sejre. Når jeg ser

på alterbilledet i Emmanuelskirken, som i ikke få år var hans hjertebarn – og smertensbarn, så synes jeg, at han dermed har gjort en indsats stor nok til at skaffe ham et eftermæle blandt de bedste.

Gerning vil have tid, men tid vil også have gerning – bestandig ny gerning – helst storværker! hvortil planer altid gærede i Niels's sind. Han havde meget svært ved at slippe en opgave, der én gang havde banket på hans dør. Han blev ved at gemme på uløste opgaver, som én gang havde fået indpas hos ham, ligesom om det var gammel gæld, der skulde betales. De dansende græske piger var et af hans ungdoms syner. Utrolig mange var de studier og forberedende arbejder han i tidens løb gjorde dertil – foreløbige resultater forelå jo også i mindre genre-mæssige billeder, men det store, monumentale billede, som han havde drømt om fra først, det levede et skyggeliv hos ham i henved tredive år, før det kom frem for dagen. Om det da svarede til drømmen?

Jeg har hørt tale om kunstnere, om hvem der siges, at de har „begavelse“ nok, evner i overflod – men ingen *opgaver*. Udefra er der desværre ikke stillet dem opgaver, og der er heller ingen voxet frem af deres eget indre – altså har de egentlig ingenting at bruge deres kunst til! Skylden blev skrevet på „samfundet“'s regning. Samfundet bar ingen opgaver frem til sine kunstnere.

Om Niels gælder det, at der *altid*, tror jeg, var store planer i groning hos ham – flere end han har nået at udføre, men han følte sig også som parthaver i et fremvoxende dansk og kristent samfund, i hvis tjeneste han vilde stå.

--- Jeg har været på rejser sammen med ham og kender for eksempel hans grundige forberedelser til en dags studieudflugt. Hans overvejelser af de forskellige muligheder, som forelå – hvad der kunde opnåes på den ene måde eller på den anden eller tredie – anstrengte mig i den grad, at jeg gerne sagde ja til den første den bedste plan for at få fred – men fik mange skænd, når han mærkede, at mit ja blev givet ganske letsindigt, uden ret alvor-

lig betænkning – det var mig umuligt at betænke mig så længe! Jeg håbede hellere på et lykketræf.

Men jeg må sige, at ved siden af at være i den grad overvejelsernes mand – og de næsten uendelige overvejelsernes mand – så havde Niels dog også det sind, at han undertiden kunde lege – og spille en mængde kostbar tid dermed! Som alle de søskende var han fingernem – han kunde lidt af alle håndværk! Han kunde lave noget ud af ingenting – for eksempel af en knortet gren, et stykke rav eller hvad som helst. Ved stranden finder man let en stump træ, tilslebet af bølgerne, fiskeben, muslinger og lignende, som kan sætte fantasien i gang. Niels lavede „himstergimster“ af den slags ting: sælsomme uhyrer – drager, der kunde skræmme den modigste eller var lattervækkende. Når han var i legehjørnet, var der den skønneste harmoni mellem ham og Cali (Cathrine hed hun altid i hans mund); hun kunde juble over en rigtig god himstergimster!

Iøvrigt var de jo så forskellige, at de umulig kunde følges ad ret længe tiltrods for det inderlige og uløselige søskendeforhold.

Jeg husker ikke, hvad år det skete, men jeg har engang tilbragt nogle måneder ved Vesterhavet sammen med Niels og Cathrine Skovgaard tilligemed maleren Henrik Jepsen.

Limfjorden passede mig dog bedre, fordi dér var fugleliv – og stranden mere blid og afvekslende.

Et lille selskab af malere lå på landet under spartanske kår. Engang imellem var én så heldig at få en lille sending gode sager fra København til alles glæde. Niels Skovgaard meddelte en dag med hemmelighedsfuld mine, at han havde en overraskelse – en sending! Da man ilede ind til eftermiddagskaffen, stod på bordet en herlig søsterkage på et fad omkranset af friske blade. Den brunbagte skorpe var bristet et sted og lod noget hvidt tilsyne – sagtens mandler! Tænderne løb i vand! – Kagen viste sig at være – en kokasse, hårdbagt af solen, med revner, hvoraf små, hvide paddehatte nok så net tittede frem!

Det var Niels Skovgaards fund.

Men jeg kom bort fra pottemageriet. Ude på Utterslev mark havde pottemager Wahlmann, en tysker, overladt malerne et rum til værksted. Der havde vi hylder til vore små krukker med farve og glasur – alle slags tillavninger, som var prøvet eller skulde prøves.

De sager, vi lavede, blev så brændte sammen med pottemagerens varer, og det var uhyre spændende den dag, ovnen blev åbnet. Ilden er lunefuld. Udfaldet kan ikke nøjagtig beregnes, skønt naturligvis den erfarne bedre og bedre benytter chancerne. Men i alle fald træder farverne jo først frem ved brændingen.

Det var morsomt at arbejde ude i Utterslev. Både for arbejdets skyld og for kammeratskabets. For min part blev det dog kun til dilettanteri – jeg fik aldrig tilstrækkelig håndværksmæssig sikkerhed, famlede, om end jeg havde enkelte heldige greb. Hvortil jeg regner, som et af de bedste, en tallerken, dekoreret med blæretang, hvis blærer ligger i overkanten af tallerknen – den findes i Industrimusæet. Motivet, den svømmende tang, havde jeg fra Venø.

Venø

Ja, Venø, Paris's modpol, og uendeligt meget mere værd for mig! Her lærte jeg at leve på det jævne, her lærte jeg at kende dansk land og strand! Den salte brise gjorde mig sund.

Da jeg første gang kom til Venø – sommeren 1883 – var den næsten fuldkommen træløs. Ja, der fandtes et gammelt piletræ lige uden for kirkegårdslågen. Det var voxet op i læ af jorddiget, som omgav præstens have, på den østre side altså. Stammen lå næsten vandret ud over kirkestien – en hulvej mellem kirkegården og præstehaven – (der groede højst løg og persille i den „have“); man kunde godt krybe ind under piletræet, og man sagde mig, at det var Venø's eneste træ, men så regnedes der ikke med det tusindårige tjørnekrat, som sad fast på østsiden af Hyllebjerghyw – jeg siger med vilje ikke, at det voxede; det gjorde det næppe, det levede lige netop. Skønt det øjensynligt var ældgammelt (jeg véd ikke just tusind år), så nåede det aldrig op over bakkens (bjergets) rand. På den stejle østskrænt ned mod fjorden havde det bidt sig fast, men vestenvinden afklippede, så nøjagtig som nogen gartners sax, hvert skud, som stak op over brinken. Krattet var tæt som et tag ovenpå; jeg tror, man kunde gå deroppe på de som krølhår indfiltrede og krogede tjørnes top. Det kunde vel heller ikke kaldes træer, men var Venøs skov dengang.

Venø var bakket, bar og lyngtilgroet. Størsteparten var hede. Fra højderne kunde man overse øen – især i øst og vest. Den havde sin udstrækning i syd og nord – lang og smal. Tværs over Limfjorden så man i vest (i retning af Lemvig) Nissum, Humlum og Resen kirker. Mere i nord Thyholm, Jegindø, Kaas, i øst Sallingland, Lime kirke, Ejsing kirke o. s. v. I syd skimtedes Struer by. Det var en stor oplevelse for mig at færdes i dette åbne land, på bakkerne med det ubegrænsede udsyn til alle sider, med

en himmel over mig, højere og lysere end jeg havde set den nogensinde – og med denne sang fra fjorden – sagte klukkende eller stærkere kogende, brusende. Bystøvet blev her først rigtigt blæst ud af mine øjne. Jeg stakkel, som var født og opdraget i byen. Her var det, jeg skulde have været. Her var mit hjem, her var Danmark.

Jeg havde vel nok opholdt mig på landet før. I Sorø havde jeg tilbragt de sidste somre, min fader levede – og sommeren efter hans død – for at gå i skole – malerskole – hos faders gamle ven Christen Dalsgaard. Efter hans tilskyndelse og under hans øjne havde jeg malet mit første udstillingsbillede. Men den natur og de forhold, jeg dér levede under, havde ikke haft sådan frigørende indflydelse på mig. Jeg boede jo i en lille provinsby, hos købstadsfolk; jeg var ikke ude på egen hånd, men under læreropsyn, der åbnede sig ikke nogen ny og stor horizont for mig, jeg blev ligesom lukket ind i en større have end den hjemlige; i skovens store, lukkede have.

Det var en helt anden og lykkeligere fornemmelse at stå på Venøs åbne, nøgne banker og med øjet tage hele det udstrakte land i besiddelse – det var ligesom at se Danmark udbredt for sig, man følger med øjet kystens bugtninger, ved hvert skridt forvandler den øens form, afslører sig, det er som en hel lille verdensdel, man gør bekendtskab med! Og over Limfjorden glider det ene fartøj efter det andet, bud imellem kysterne, kommende og svindende. Lyngen havde jeg aldrig kendt før, ikke rigtig fortroligt da, fra dens eget rige, heden.

Med en følelse af at være ene i verden kunde jeg vandre over lyngheden nordpå. Der var ingen ordentlig banet vej, kun et par dybe hjulspor, som røbede, at de folk fra Nørskov – øens nordligste gård – og fra Øster Nørskov – udflyttergården – kørte her, midt ad øen, til kirke, til bys eller til færgestedet i syd. Når man fulgte dette spor, havde man til øst de toppede høje, hvoraf Sorthøj (Swot-hyw) var kendelig ved sin regelmæssige top, en rigtig troldehøj. Til vest afsluttedes højsletten af sammenhængende bratte skrænter ned mod fjorden. Vestfjorden var

jo den vildeste, den skrappeste – ind under østbakkerne lå en venlig, flad forstrand – men mod vest under „Vejsbjerg“ førte fjorden ligefrem en truende kamp mod øen, det var farligt at nærme sig den yderste brink, grønjorden kunde briste og styrte ned af den svimlende høje skrænt, det var en grusskrænt, bølgerne vaskede de store sten ud af skrænten, der så forreven ud, med nedstyrtede jordbrokker i strandkanten. Under den skrænt var jeg engang nær sunken i bløde, i det falske undergravede kviksand – ja, jeg sank i, men dog ikke dybere, end at jeg fik mig reddet op på fast grund og slap med skrækken. For det meste kunde man dog godt gå nedenom skrænten på det farlige sted – og ellers var skrænterne hele vejen lyngklædte, men omtrent ubestigelige ved deres stejthed. Og så kunde man dog pludselig blive overrasket ved at finde en lille snoet, snæver hulvej, som førte op ad, fra stranden til heden – en lille grøn sti midt i lyngen, sagtens en gang et vandløb.

Der var mange æventyrlige smuthuller – og så denne farve! Den violetrune eller dybrøde lyng, tung at vade i, men blød som en dyne til hvile for den trætte – og så smuttede en hare op lige for ens fødder, ud af sit lune lege – ja en sommeraften kunde man ret se dem lege! Ræve fandtes slet ikke på øen.

Dog stranden, ja, stranden havde den største tillokkelse. For her var det, som om naturen selv levede. Fjorden havde sit åndedrag – jævnt og roligt til tider, dog kunde det hurtigt skifte og blive ligesom vredagtigt – ja til sidst helt rasende. Man kunde også opleve, at fjorden sov – sødeligt og spejlede de fjerne kirker fra den modsatte bred.

Når jeg nu sad dernede og arbejdede med fornemmelse af den dybe fred, så kunde der pludselig høres nogle svage kluk, som af en dæmpet, lykkelig latter – tydeligere og tydeligere – det var fjorden, som vågnede af sin middags-søvn. Snart var hele dens flade kruset – spejlet forsvundet, og den jævne syngen begyndte at lyde som vanligt. Men ikke fjorden alene havde mæle – hvorfra kom det spæde

fløjt? „Stenpikkeren“ eller „Præstekraven“ var næsten ikke til at skelne fra småstenene – den løb travl imellem dem ganske tæt ved mig og udsendte med korte pauser et lille råb – den havde unger ukendelige mellem sand og sten. Strandskaden var mere iøjnefaldende, selv om den dækkede sig bag tangbunkerne – nysgerrighed lokkede den snart frem igen. Den løb så nær til mig, for så pludselig at flyve op og gøre et sving ud over fjorden, men dale ned igen ikke ret langt borte. Også den havde sine milde lokketoner, hvormed den ledede og advarede sine unger. Det var en ubeskrivelig fornøjelse for mig at finde æggene og ungerne af disse strandfugle – uden rede lå de midt i sand og sten, søgte at bjærge sig ved at ligge urørlige, så jeg først i min dumhed troede sådan en lille dunet tingest var død og bøjede mig for at tage den op – da skal jeg love, den fik liv – enten benede den afsted eller slog et stort gab op og hvædede tappert, det hjælpeløse kræ. At tage plads for tæt ved en ternes rede duede ikke. Det lille hidsige dyr er besjælet af et vidunderligt mod, anfalder et menneske uden betænkning, hugger med sit lange spidse næb, og det lige oven i hovedet på sin fjende. Jeg har tidt stukket både mit lommeklæde og min malerklud op i hatten for at beskytte min hovedskal. Mågerne er ikke nær så slemme, og om de også skriger, formår de ikke at sætte i så skingrende et hvin som den lille terne – men også den kan dog blive så tryg, at den kan sidde på sine æg i få skridts afstand fra en maler, som holder sig i ro, idet den dog flittigt drejer sit hoved med den sorte kalot – som under drejningerne snart viser sig bred i forkortning, snart smal som en streg.

At tegne fuglene blev efterhånden en lidenskab hos mig – jeg tegnede og tegnede bøger fulde, bestandig på jagt efter de flygtige. Viben tror jeg hurtigst jeg fik fat i flugten – den kredsede jo også utrættelig om mit hoved.

Men også andet måtte jeg i lag med. Til stadig undren for mig var de mønstre, som fjorden tegnede på sandet ved hjælp af tang og søgræs, medført af bølgerne. I rytmiske slag blev de grønne tråde lagt op på den hvidlige

sandbund – hvis vinden var ved at lægge sig og vandet var i tilbagegliden, så blev de tegnede buer lettere og finere forsvindende. Og solen farver eller affarver de øverste tegninger, mens de sidste endnu er friske og glinsende våde. Ustandselig sker der noget – her er et værksted.

Og kommer man derned efter en pålandsstorm, så har fjorden dekoreret kysten helt fra ny, i det samme den har udslettet alle de forrige dages tegninger – måske ligger der en række dansende figurer – som trolde, der løber efter hinanden – et fantastisk maleri, meget morsommere end vore pottemagerindfald, når de var bedst.

Også den voxende tang havde jeg travlt med at tegne, og krabber og muslinger – al den mangfoldighed, stranden bød på! Jeg husker nu, at jeg lavede siden hjemme i København et fad med en stor søstjerne i bunden, som vist ikke var så galt – også et krabbefad.

Kort sagt, jeg begyndte at finde skatte.

Men samtidig med legen eller jagten langs kysten havde jeg jo mine reglementerede udstillingsarbejder – det hørte sig til; jeg måtte jo have noget med hjem, som kunde regnes for rigtigt arbejde. Den første sommer sad jeg i gamle Maren Kirstines hus og malede hende ved spinderokken og ved siden af den endnu ældre Else Katrine, som kartede ulden. Det var i den Dalsgaardske stil – såvidt jeg magtede – og tog mig lang tid. Dette billede kom med en international udstilling til Holland og blev solgt dér. De to gode gamle Venøkoner kom udenlands på deres gamle dage. Så malte jeg Else Katrine alene – jeg havde overrasket hende ifærd med at made en syg gæsling, mens hun holdt den på skødet. Det blev et lille billede, som solgtes i København.

De rette Venøbilleder kom først efterhånden. Jeg lavede et, som mislykkedes – en lille pige nede ved stranden. Dårligt, Niels kasserede det, og jeg begravede det.

Min broder blev ikke længe på Venø. I årene før han kom, havde folket på øen netop oplevet en stor omvendelse – som det hedder i en vis kirkelig retnings sprog.

Den håndfaste måde, hvorpå missionen dengang og dersteds tog den sag fat – med vægten på ensartede ydre kendetegn – deres snævre syn på livet og på anderledes tænkende, måtte virke særlig uheldigt og uhyggeligt i et lille uoplyst samfund som det venøske, der som øfolk var afskåret fra omverdenen. Fanatismen fandt her en frodig jordbund. Min broder, som kom fra grundtvigske lejre, kunde ikke finde ørenlyd, var snart stemplet som vantro og mødte en mur af modvilje, hvor han vendte sig hen.

Efter et par strenge år – hvori han kun vandt sig ganske få venner, som vovede at kendes ved ham, søgte han forflyttelse og fik det strax.

Jeg blev på pladsen. Og da jeg endnu er kendt på Venø, kan jeg bevidne, at han – tredive til fyrretyve år efter sin bortrejse blev husket i rækken af de mange efterfølgende præster, som den eneste, der havde budt det herskende kirkelige parti åben modstand. Han havde mødt dem med en ærlig bekendelse af sit standpunkt – mens lempelser, halve indrømmelser og forsigtig omgåen af vanskelighederne siden blev den politik, der fulgtes, når enighed ikke var tilstede.

Det var med en vis sympati, at de gamle „missionske“ fiskere omtalte ham – da han ikke længere stod dem i vejen.

En ung sjællandsk pige havde opholdt sig i min broders hus som medhjælper. Hun blev forlovet og gift med en ung gårdmand på øen, en af Sigurds få venner. Hos disse to mennesker, Peder Kristian og Line, fik jeg et hjem. Dér lærte jeg bondeliv at kende og delte det med en god vilje.

Alle forhold var gammeldags på Venø. Der var lavt til loftet selv i store gårde. Især var den yderste dør lav – så jeg, skønt jeg ikke hører til de høje, hentede mig mange buler i hovedet, fordi jeg ikke kunde lære at bukke mig i rette øjeblik. Det vakte opsigt på øen, at Peder Kristian, som forberedelse til sit bryllup lagde bræddegulv i sin stue og indrettede til sig og sin kone et „sovekammer“ (et nyt begreb!) i et af gårdens gæstekamre, hvor alkove-

sengen blev revet ned – til stor fortræd for mus og skrup-tudsters familieliv! I stedet for tømrede han selv en fritstående ægteseng. Han kunde lidt af alle håndværk – havde også en smedje bygget til eget brug – det hørte med til en bondes bedrift i den afsides bygd.

Folk på øen så ikke venligt til Line, den fremmede pige, som her gik ind til en af de bedste gårde – og hvad havde hun at give i medgift? Og hvad var det for fordringer, hun mødte med! At gammel skik skulde forandres for hendes skyld! Peder Kristians gamle moder, Else Ris, som boede hos ham, havde også haft andre planer med sin søn og var ikke helt tilfreds. Især stod hun hårdt imod Lines ønske, at komme til Askov højskole den sidste sommer før hun blev kone. Det var et mål, hun havde stilet imod i flere år – videlysten og foretagsom som hun var. Else Ris, som var vant til en lydige søn, mente let at kunne hindre denne urimelige plan – sådan en udgift – til hvad nytte? Men Else havde gjort regning uden min moder. Mor tog sig af Lines sag og satte igennem, at hun fik sin skoleferie, før hun gik ind til den langtfra lette stilling som gårdmandskone på „Nørreris“. „Æ præist hans muer“ var ikke sådan at skubbe tilside.

Else Ris blev siden tilfreds nok, da hun mærkede, at hun med svigerdatteren havde fået en ganske sjældne arbejdskraft til gården.

Nørreris lå på østsiden af øen på et åbent sted, hvor markerne skrånede blidelig ned mod fjorden. Et par hundrede tønder land hørte til den – men det meste var jo hede, de opdyrkede marker var sandede og lå udsatte for vestenvinden, som kunde finde på at piske den tilsæede mark, så at sæd og muld røg ud i fjorden, og fiskerbådene, som lå der ude, blev halvfylde af jord. Eller, hvis sæden fik lov at gro op, så blev den måske før tiden afhøstet af stormen, så kun halmen blev bondens part.

Det var svære kår for jordbrugeren; jeg fik et indblik i hans kvaler og følte beundring for vestjydens tålmod og sejghed – om igen – om igen.

Gården Nørreris lå, ligesom alle andre gårde og huse,

åbent på den nøgne mark uden omgivelser af have eller hegn. Jeg havde fornemmelsen af at være nærmere ved jorden end nogensinde før. Det tørre, tottede græs groede jo lige op til dørtrinet. Gårdspladsen mellem de fire lave længer var ikke lukket på nogen måde – østfjorden syntes kun få skridt borte. Vestfjord kunde ikke ses fra gården, fordi jordsmonnet højnede sig ind mod øens midte. Først måtte man op på den lille „Hosbakke“, så skimtedes et hjørne af den blå fjord, iøvrigt dækket i syd af Firbjerg, i nord af Flebjerg, på hvis side præsteboligen lå og kirken – den mindste kirke jeg har set, lignende nærmest en lade uden tårn eller særligt kor. En klokke var sat op udenfor bygningen. Det var en gammel skibsklokke, god nok i tonen, men svag. Det var kun præsten selv, som havde fornøjelsen at høre den. Til Nørreris nåede dens toner ikke. Men Venøboerne kunde godt passe kirketiden alligevel. Selv om præsten var vantro, så kendte de deres pligt. Deres kirke skulde ikke stå tom. De fyldte også godt i det snævre rum, de brede fiskere. Jeg forstod ikke, at de kunde holde ud at sidde en varm sommerdag så tæt op ad hinanden i de svære vadmels søndagstrøjer. Når præsten messede kirkebønnerne, havde de deres tykke salmebøger opslåede og mumlede ordene halvhøjt i munden på præsten. Det blev til en dump brummen ikke ulig fjordens rullen.

I den tid var også bønderne fiskere til en vis grad. Peder Kristian havde sin båd og gik på fjorden efter fisk i sin ungdom, senere hen optog jordbruget ham helt. „Der er ingenting i verden a hellere vil være end bonde,“ sagde han engang med eftertryk, da jeg havde ytret, at han vist skulde have været mekaniker, siden han var så flittig til at smede.

Vi blev gode venner. Jeg var så godt som indfødt for Venøboerne. Engang havde jeg haft den besværlige titel: „æ præist hans søster“ – nu kaldtes jeg kun Elise af alle. På Nørreris var husets vestende overladt mig, nemlig en såkaldet „storstue“ (ellers for det meste ubrugt) og et lille særskilt soverum. Storstuen havde bæk, et stort bord og

et mægtigt skab (hvorunder skruptudser boede). Jeg kunde komme, når jeg vilde. Pladsen stod rede til mig. Overfarten til Venø var besværlig og usikker. Vel var der en „Post“, Mads Andersen, som var beskikket til at sejle over til Struer en gang om dagen for at hente breve og aviser (denne ordning fandt først sted efter min broders ankomst; tidligere blev der kun hentet post én gang om ugen). Men hvor let kunde der ikke komme noget i vejen for denne postfart i en lille åben sejlbåd. Man kunde virkelig ikke altid gøre regning på at komme til at rejse med posten til eller fra øen. I stormvejr kunde man ikke sejle, i stille vejr heller ikke. Jeg husker mangen sejlads over fjorden, som kunde forekomme en landkrabbe farefuld. Når vi måtte klamre os fast til hinanden og båden, mens søerne brasede ind over os og båden kastedes om som en nødde-skal – på en sådan tur sad Line og jeg og holdt i hinanden og i et sjal, som skulde værne os mod saltvandet – to koner sad foran os, de græd begge to. Line begyndte at synge, og jeg sang med. For os var det stemningsfuldt spændende at vippe på bølgetoppe, klamret til et gyngende brædt. Bange var vi ikke mere end netop spændende var – vor styrmand var jo rolig – og så stemte vi i en sang. Men de to koner standsede os foragede – synge – nu! Nej, stille, stille, ingen letsindighed. Hellere bede end synge. –

Til andre tider kunde man få lov til at ligge time efter time ude på den solspejlende glatte fjord, tøjret af vindstille. Da kunde man se gennem det klare vand lige til bunden, hvor søgræsset vuggede og småfisk smuttede. Var man endelig nået omtrent til land, så kunde båden ikke glide længere, der måtte kastes anker og enten skulde man lade sig bære i land – en lang, streng tur; der gik an i stille vejr; eller hoppe i en jolle, der lå og dansede udenfor båden – for ældre, svære koner et rent kunststykke. Line og jeg kom altid flinkt fra det. For os begge var sejlturen og Venøs natur noget nyt – men for mig var tillige bondelivet i det hele nyt.

Jeg troer ikke, jeg var særlig forvænt, men til praktisk

gerning var jeg dog aldrig blevet brugt, og som bybarn havde jeg en indgroet forestilling om, at alt fornødent skulde hentes færdigt i en butik – som sjældnen var ret langt borte. Men her skulde alt ligesom skabes, man havde naturens forråds-kammer, og derfra måtte man hente, hvad der var brug for, lige fra lyngkosten – „limen“, til flynderen, som blev trukket frisk op af fjorden for at nydes til „unnen“. Og hvor var der meget at gøre, før Line fik de store rugbrød bagt – og en sigtekage i købet – imens hun var ung kone, var hun ikke lidt nervøs den dag, bagningen gik for sig.

Jeg så smørret blive til under hendes hænder. Og hvor smagte de hjemmeavlede kartofler godt. Naturligvis var der også saltkar med flæsk og især adskillige hjemmerøgede fårelår. Fåreflokken var talrig. Meget mere end der kunde frembringes på gården behøvede vi ikke. Skulde vi endelig have nogen varer fra Struer, så havde vi også noget at bringe til gengæld – uld for eksempel, som Peder Kristian og Line selv havde klippet af deres får, og selv slæbte de sækkene fra båden op i Struer by, – alt med egne hænder, det var løsenet.

Jeg holdt trop med gårdens folk efter evne. Op om morgenen så snart liv rørte sig. Line kaldte på mig. Engang hørte jeg nok fra den anden stue Peder Kristians godmodige stemme, som foreslog at lade mig sove, men Line slog rask i: hvorfor skulde Elise dog ligge og sove, når alle vi andre arbejder – og jeg gav hende ret – op til davren! Fjorden kunde være så vidunderlig skøn til morgen – stille – landet ligesom himmelsk forklaret – ikke til at male, skønt jeg prøvede på det.

Ved tolvtiden samledes det spredte mandskab til unnen. Ved hestetruget ud for gården stod Peder Kristian og vaskede sig – altså var det i rette tid, jeg kom hjem – det kunde også være Mads, som pjaskede i truget, men det var kun, når han havde fået en påmindelse af sin husbond: „du skulde vaske dig, Mads!“ „Er a beskidt – a vaskede mig dog i torsdags,“ svarede Mads uskyldigt. Men han var nu også en lidet fremmelig karl – han stam-

mede og kunde dårligt få en længere sætning bragt ordentlig frem – derfor sagde Venøboerne, at Mads var „så tysk i sin mund“. Da var Kræn Madsen en raskere dreng, men ham måtte Peder Kristian undertiden sætte i rette for den kæft, han brugte. Peder Kristian var en god husbond; man hørte aldrig skælden og larmen i hans hus. Hans ord havde vægt ved deres sindighed.

Hvis man sad sammen i en hvilestund, behøvede han blot lavmælt at ytre i den sagtmodigste tone: „nu er det drivtedavs“ – så var folk på benene – dagens drift toges fat igen. Eller han lod et ord falde – „det er sengeawten“ – strax lettede karlen ved sig, aftenpassiaren var forbi – vi havde jo fået vor nætter naturligvis og var så blevet siddende lidt for at sludre. „Nætter“ det var aftengrød. Jeg nøjedes med en kop varm mælk. Ofte fik jeg med det samme min skårne mellemmad, som var sat af til mig; de andre havde spist ved femtiden, men da var jeg endnu ude på fangst! Til unnen gav Line mig altid min tallerken grød for mig selv med en særlig kop mælk, så jeg ikke behøvede at stikke til fællesfadet med de andre. Jeg havde aldrig udbedt mig den gunst, men hun vidste jo, hvordan jeg var vant. Iøvrigt er der ikke mange retter bedre end Venøgrøden: store byggryn kogt i kærnemælk og med sødmælk til!

Efter unnen tog man sig et lille hvil. Jeg vænnede mig også til at ligge et kvarters tid eller lidt mere på den hårde bænk i storstuen med malerblusen under hovedet, til der atter blev liv om gården. Fra mit vindue så jeg Line og Peder Kristian hånd i hånd vandre ud ad marken til. De delte troligt arbejdet med hinanden. Han var en velvoxen karl med kønt kruset hår og skæg og gode træk. Hun var lille og rund, runde røde kinder, store, runde øjne, raskere i sine bevægelser end han, hurtigere også til beslutning, energi og foretagsomhed var hendes karaktermærker. Flere gange har jeg været i nærheden, når hun satte farten op for sin sindige husbond, fik ham til at tage tag, som han havde undladt, hvis han havde været ene. Jeg hører hende en dag – for jeg kan jo høre et og andet inde

i min stue – hun ivrer for, at de skal ud i engen efter hø, som står stakket der langt ude og er tjenligt. Peder Kristian rejser sig netop efter middagsøvn – han mener, det haster ikke, og de har ikke hænder nok i dag – jeg kan forresten ikke tydeligt høre hans lavmælte ord, men des bedre Lines klare røst, som råber: „Vi tager Elise med!“ Det morede og smigrede mig ikke lidt, at jeg kunde gøre det ud for en arbejdskarl – at de kunde regne med mig! Jeg skyndte mig ind at tilbyde mig – og så agede vi den lange vej ud til „Lille-Sig“. Sønderude lå store engdrag, som Venø gårdmænd havde delt imellem sig. „Lille-Sig“ og „Møgel-Sig“ hed disse lavninger. Også der var dyreliv og mange slags undere. Men det mærkelige, jeg oplevede den eftermiddag, var at føle mig som bonde, bymennesket var lagt af. Jeg arbejdede på livet løs med riven (som jeg forresten helst vilde tage forkert på), men ikke desto mindre bildte jeg mig ind at gøre god fyldest, blev også rigelig træt, og nød en velsignet god samvittighed, da dagens gerning var gjort. Med denne dag bag sig var den sene aftens hjemfart uforlignelig dejlig. Line og jeg lå på læsset – blødt som i en seng – Peder Kristian gik ved siden af vognen og ledte hesten – da vejen naturligvis var umulig – eller, jeg skulde sige – der var slet ingen vej, vi kørte over al ting lige i retning af Nørreris. Kommet op af engen befandt vi os på øens højslette, med fjorden til højre og fjorden til venstre, over os himlen, alt smeltende sammen i de lyse nætters dæmring. Man kunde godt forestille sig at være på en i himmelrummet fritsvævende klode. Line og Peder Kristian begyndte at synge: „Jord i hvis favn der hades og der myrdes“. Jeg lå lykkelig vuggende mellem himmel og jord og hørte kun halvt efter – men det vævede sig dog ind i mine drømme og stemte med min fornemmelse: Hvor kan så trygt den himmelvej du følge – rundt om den sol – – ja det passede, vi var på himmelvejen.

Jeg var ikke mere mere værd end fjorten år, dømte Marie David om mig, da jeg som syvogtyve-årig var i Paris! Men hvor heldigt for mig, at hun havde ret, at jeg virkelig

kom fra byen ud i den fri natur – ikke mere tynget af årene, ikke mere forhærdet, ikke mere lukket og færdig, end om jeg havde været fjorten år kun. Jeg var virkelig ung nok til at få en anden barndom på øen i Limfjorden. I alt fald glimtvis. Af barnets evne havde jeg lidt tilbage – evnen til at give mig hen i øjeblikket. Fjorden lærte mig det – eller strandfuglene – at leve i nuet – og så at undres over det, jeg så. Det store bord i min stue lå fuldt af „skatte“, som jeg fandt ved kysten – østersskaller, mærkeligt sammenvoxede med muslinger, albuskæl og lignende – et uudtømmeligt forråd samlede jeg. Skønt jeg følte, at det var barnagtigt at slæbe dem hjem, så blev barnet dog atter det stærkeste.

Men det er nu på tiden, at jeg får fortalt om mine venners bedrift – Peder Kristian og Line fortjente et mindesmærke. Det var Lines højeste ønske at få en have ved sin gård. For de indfødte øboer en latterlig tanke – en have på Venø! Men hendes mand var ingenlunde døv for dette ønske. Om muligheden og nytten af plantning havde han og hans broder (gårdmanden Mads Peter) talt indgående med *min* broder, som havde bragt dem i forbindelse med Hedeselskabet for derfra at skaffe dem planter og gode råd.

Begge brødre begyndte at plante – men Peder Kristian havde en medhjælp, som gav ham forspringet, i sin ivrige kone.

Jeg var for min part slet ikke henrykt ved tanken om at få Venøs åbne land tilplantet med gran og fyr, langtfra! Men når jeg oplevede en storm med dens følger for mine arbejdende venner, så *måtte* jeg nødvendigvis dele deres håb om, at der kunde sættes grænser for ødelæggelsen. De lagde ikke hænderne i skødet, de klagede ikke, de tog fat, plantede og plantede igen, hver gang et af de små usle træer var bukket under. Store forhåbninger hang ved de små bitte grantræer, som skjultes af det tørre, stive græs, – jeg gik mangen gang og lugede strå og græs bort, for at det lille topskud skulde få luft! Var et fingerlangt grønt skud voxet ud, blev det betragtet med ømhed og

beundring – men år gik efter år, uden at der var stor forandring at spore hos dem. Dette gjaldt især plantningen vest for gården – det var en tålmodighedsprøve at se derpå. Bedre groede læbæltet, som blev plantet i retning fra vest til øst, fra gårdens nordside og lige ned til østfjord. Det var skiftevis pil og gran – pilen gik rask i vejret, og den ene busk gav læ for den anden, så de bageste på hældningen ned mod fjorden rankede og buskede sig snart helt godt. Beliggenheden var jo heldig, idet hele marken sænkede sig mod øst mod den stille fjord. Og bag dette læ skulde så haven arbejdes frem. Peder Kristian lavede et vandingsanlæg med render og små cementbassiner til vandet. Det gjaldt om at holde den lette jord fugtig. Så blev der kulegravet og så blev der sået og plantet – tidt arbejdedes der til langt ud på aftnen, efter sengaften. Tiden skulde jo stjæles fra det øvrige markarbejde.

Jeg kan ikke få alting med – nej –, men når man som jeg har set den første svage begyndelse, de første, store, langvarige anstrengelser med tilsyneladende så ringe udbytte, så er det som en drøm, man næppe kan tro, nu at gå i Lines dejlige have – et paradis af ly og skygge, et blomstervæld, en frugtrigdom, som overrasker dobbelt, fordi den findes bag en vestjydsk bondegård på det sandede, lynggroede Venø. Smag Lines jordbær! store, søde! Se hendes rosenhæk – bugnende af blomster. Æbletræerne – brede, frugttunge! Og denne bugnende have skærmes mod vestenvinden af høje, tætte, mørkegrønne grantræer – det er de små vantrivninger, som jeg gik og lugede om for 30–35 år siden! Hvis det ikke er et mirakel – et af de mange skønne vidundere, som jeg har oplevet! – så er der ingen mirakler til! Men det véd jeg altså af erfaring, at det er.

Disse to mennesker, Peder Kristian og Line, var barnløse. Deres efterkommere er Venøs mange træer. Deres udholdenhed i at plante har forvandlet deres ø; adskillige andre gårdmænd har jo fulgt eksemplet, der plantes endnu – men hvem tog fat først, hvem gik altid forrest i arbejdet! Deres navne skulde huskes, så sandt som kløve-

ren groer tykt og tæt der hvor tidligere knap var føde for en flok magre får.

Flebjerg, det er det „bjerg“, som bærer kirken og præsteboligen – den mest nøgne og ufrugtbare af alle bakker –, Peder Kristians ejendom, den er nu dækket af en mægtig granskov – gran og fyr – et hjem for skovfugle; præstens hus er aldeles gemt og overskygget, ligger nu så lunt og lækkert, med mange morsomme lønstier igennem plantagen – og så ser man jo løvtræerne vokse op imellem nåletræerne i det skjulte, tildels sået af fuglene, som bringer kerner med sig af hyldebær, rønnebær og tjørn.

Men Venøs forvandling den oplevede jeg da ikke før en snes år ind i det tyvende århundrede, næsten fyrretyve år efter mit første besøg dér.

Mine venner for livstid – det blev de to gode folk på Nørreris, men det var det gamle, nøgne, forblæste Venø, som jeg tabte mit hjerte til, som blev mig så inderlig hjemligt.

Jeg kan ikke holde kronologisk orden i min fortælling. Hver gang jeg skal skrive et årstal, er jeg i tvivl og kan ikke få det til at passe.

Min broder kom i 1883 til Venø, det står skrevet på en tavle i Venø kirke, hvor alle præsterne er skrevet op – de fleste var der kun ganske få år, så det bliver til en lang række.

Jeg kom til min broders den første sommer og den næste – enten 86 eller 87 var jeg den største del af sommeren, foruden vinteren, i Frankrig. For min erindring står det som jeg var hver eneste sommer på min ø, men der har dog været afbrydelser – undertiden var sommeren delt – jeg kom til Venø de sidste måneder – kom som til et hjem!

På højskole

Men om vinteren var jeg i København. Mit levned året rundt var delt af et skarpt skel mellem sommer og vinter: byliv og kammeratliv. Undertiden forsøg på om sommeren at arbejde sammen med en koloni kammerater – men befriet tilbagevenden til det „rene“ landliv og ensomheden. Delt var min tilværelse og delt var også mit sind – i bunden uroligt – det vilde ikke rigtig gro sammen til en solid stamme. Angst og usikkerhed var tidt over mig – og jeg flygtede for den ud til min ø, forfulgt naturligvis af den indre uro, men dog i fred for andre menneskers blikke. For dem på Venø var jeg ikke „underlig“, vi kunde netop så udmærket tale sammen. Den religiøse ufordragelighed, som var almindelig hos folkene på øen, stillede mine venner ensomt. De måtte finde sig i at anses for vantro, udstødte af de frommes menighed. Desmere kunde de glæde sig over en gæst udefra, som bragte dem bud fra mere frie forhold og egne.

Siden jeg kom til at færdes ude i verden – og i særdeleshed under mit ophold i Paris og Gréz – havde jeg lært at lægge kritik på alt det hjemlige. Jeg mærkede det på følgende måde kort efter min hjemkomst, da jeg fulgte med mine søskende til et „møde“, hvor Birkedal skulde tale – den så meget ansete præst fra Ryslinge. Det var underligt – og så velgørende – at sidde igen i en syngende forsamling, sådan som „Grundtvigianere“ er vant til, men jeg var, mer end før, blevet opmærksom på disse menneskers egenhed – som også fandtes hos mig selv. Vi sang af de gode, gamle sangbøger. Hvad vi sang husker jeg ikke, men selve sangen bevægede mig. Nu kom gamle Birkedal på talerstolen, og jeg mærkede snart til min skræk, at jeg ikke syntes om ham. Han talte om ungdommen, som, efter hans mening, ikke var i god skik nu. Det var galt med ungdommen i vore dage, den manglede begejstring – og nu fulgte en skildring af begejstringen,

der som stærke vinger bar – eller skulde bære – den unges sjæl op over hverdagslivet. Det gjorde ikke noget, om sjælen ikke kunde blive ved at holde sig der oppe i højden! Man kunde dale lidt efterhånden, hvis man var kommen for højt op – der var altid råd til at komme ned. Sådant står denne tale for min erindring, og vakte hos mig en slags kvalme. Skulde jeg *op*, så vilde jeg op et sted, hvor jeg kunde *blive* – der måtte ikke være noget, der hed ned igen. Den svævende usikkerhed kendte jeg altfor godt. Nej, det var ikke „begejstring“, jeg trængte til. Den næste taler bragte nogen lindring til mig – det var Frederik Jungersen – han vilde ikke så meget ønske en begejstret ungdom som en, der kendte til fattigdom i ånden. Ja, fattig, det syntes jeg nok, jeg var – jeg var jo ikke vantro – men så fattig. I og for sig var det jo ingenting – hvis der ikke var udsigt til at blive rig!

På denne tid var min yngste broder blevet forlovet med den ældste datter af Ludvig Schrøder på Askov højskole. Den unge mand var rejst til Amerika, hvor han arbejdede et års tid i sit fag. Imidlertid blev familierne enige om, at den unge pige skulde tilbringe sommeren hos moder for at lære sine nye slægtninge at kende. Så skulde jeg derimod tage ophold på Askov højskole i de tre måneder, sommerskolen varede, for at overtage hendes timer med eleverne – hun underviste i tegning. Så kunde jeg på samme tid have den lykke at følge Ludvig Schrøders daglige foredrag på skolen. Jeg tror nok, moder håbede, jeg skulde have glæde deraf. Hvis jeg var kommen der tidligere, i min første ungdom, så havde jeg sikkert også ladet mig inddrage i skolens liv og med åben taknemlighed taget mod alt, hvad der bødes. Men nu var jeg slet ikke i skik til at modtage, hvad Schrøder havde at give. Sjælegrunden var usikker hos mig, og alt det, han byggede op, forudsatte en urokelig grundvold i linje med hans egen.

Han mente mig det uhyre godt, – nu, når jeg tænker tilbage på den tid, jeg havde med Ludvig Schrøder at gøre, må jeg næsten le ad de kvaler, vi skabte hinanden. Han, som levede og åndede for sin *sag* – den danske

folkesag! – så i alt og alle, der mødte ham, en anledning til at virke – om end aldrig så lidt – for sagen. Nu førte skæbnen til ham et medlem af det danske malerlag – desværre kun en malerinde – men hun havde jo et smukt navn, *arvet* rigtignok! dog deri lå et fingerpeg fra oven, her mente han, åbnedes ham en dør til den danske kunstnerstand, kunde han nu herigennem skaffe sig indflydelse, modarbejde den åndløse realisme, som trængte sig frem i litteratur og kunst, vække malernes sans for „folkelige“ opgaver, derved fyldestgjorde han sit kald som folkeopdrager og lærer. Vi var jo sidst i firserne. Der var dengang megen tale om kunsten for kunstens skyld, det var aldeles ikke mode at male for ædle formåls skyld, for folket, for fædrelandet eller lignende – overfladestrømningerne i firserne var ikke præget af „det nationale“ som et forudgående slægtleds. – Der var nok for Schrøder at tage fat på, men det var et sørgeligt individ, han havde fået til medium. Det var en sørgelig repræsentant for kunstnersamfundet, han var kommen i lag med.

Jeg hadede at tale om kunstteorier, fordi jeg følte mig ganske dum overfor alle, eller de fleste derhen hørende spørgsmål, men her kunde jeg ikke blive fri – min plageånd vilde ikke tro mig, når jeg som ukyndig vilde vise spørgsmålene fra mig, jeg skulde høre, jeg skulde svare, jeg skulde modtage kaldelsen til at være den maler i højskolens ånd, som landet trængte til! Jeg var kommen i en slem klemme, det er tusinde gange værre at blive overvurderet end at blive tilsidesat. I sidste tilfælde får man da lov til at passe sig selv.

Det var nu ikke sådan, at theoretiske spekulationer over kunstens væsen, dens plads i menneskesamfundet og moralske værdi, ikke i grunden interesserede mig og let kunde optage mig, men for at kunne tale frit derom måtte jeg være i lag med jævnstillede mennesker, hvis forudsætninger var lig mine, og talen kunde kun få en spørgende og tvivlende, prøvende karakter. Ludvig Schrøders forudsætninger var udelukkende hans historisk folkelige anskuelser, som syntes ham fuldstændig uimodsigelige,

og som *strax skulde føres ud i handling*. Men jeg var i en tilstand af tvivl om alle anskuelser. Jeg var aldeles ikke sikker på, om Grundtvig ikke havde været en falsk profet, eller snarere ingen profet, om foredragsholderne, som jeg hørte – særlig Ludvig Schrøder –, ikke tog helt fejl og opmuntrede deres tilhørere til at gribe efter en sæbeboble. Det kom altfor tydeligt frem, at Schrøder, når han indlod sig på et spørgsmål, i forvejen havde svaret parat; med en bestemt forud given dom gik han til enhver proces.

Jeg husker for eksempel, at der lejlighedsvis blev tale om japansk kunst, den lejlighed havde let ved at komme, da det japanske var i højeste grad på moden, det var en af Europas ny opdagelser i forrige århundrede, at der fandtes en ejendommelig og værdifuld japansk billedkunst, jeg var for min part aldeles henrykt for det, jeg deraf havde set, så meget mere, som jeg deri fandt noget, der lignede mine venøske opdagelser: naturens „små“ underværker.

Men Ludvig Schrøder havde ikke plads til Japan i sin verdenshistoriske oversigt, han blev ærgerlig, det måtte ikke passe, der var ikke „ånd“ i Japan. Rusland måtte heller ikke så gerne komme frem med en litteratur, som gjorde krav på poetisk værd, de lande var udenfor hans horizon, og han ønskede ikke at opdage dem. Han brød sig heller ikke om at opdage mig. Denne gamle, man skulde synes erfarne ungdomslærer, havde ikke noget skarpt blik for, hvad der foregik i hans modpart. Kun optaget af at udbrede sin mening lagde han ikke videre mærke til beskaffenheden af det ler, han vilde forme – her: mit sind, mine naturlige anlæg, han æltede løs i det håb at få dannet det kar, som han kunde fylde. Når vi sad tilbords i familiekredsen om aftenen efter endt skoledag, kunde jeg undertiden mærke, at Schrøders blik var rettet på mig, jeg vidste da, at han snart vilde begynde at tale til mig og fik nervøse fornemmelser, formåede ikke at synke maden. Han var langsom og afmålt i sin måde at tale på, des mere vægt lå der på ordene, når de endelig

faldt: „Forstod De, Elise, at der var ord til Dem i mit foredrag i dag?“ – Jeg ønskede mig vinger for at tage flugten op gennem skorstenen!

Når jeg nu tænker på det, fristes jeg altså mest til at le. Hans misforståelse og hans gode mening, min umulighed! – med hvilken glæde forsvandt jeg ikke op til Venø, da skolens tre måneder var tilende.

Som sagt, de havde været umådelig gode imod mig, både Charlotte og Ludvig Schrøder og alle andre derværende. Jeg var jo utaknemlig, fortjente det ikke.

Næste sommer var jeg dog igen en lille tid på Askov. Anledningen husker jeg ikke, vi var jo nu i familie med hinanden; med den venligste imødekommenhed er jeg sagtens blevet indbudt, og Schrøders udstrakte endog deres gæstfrihed til min ven Cathrine Skovgaard, Cali, som tilbragte et par uger på Askov sammen med mig. Hun lod ingen lejlighed gå fra sig til at gøre bekendtskab med noget nyt, udvide sin verden, vinde sig nye venner. „Hvor du er dum“, sagde hun til mig, „at du vil gå og skabe dig bekymringer, du skal kun prøve på at få dem alle sammen til at holde rigtig meget af dig.“ Den fyndige korte præken har jeg tidt måttet huske på. Cali gjorde alting lettere for mig, naturligvis, det var jo hendes natur, men iøvrigt fortsattes legen fra forrige sommer – her var nu ét historisk navn til, Skovgaard, som kunde drages ind i bevægelsen. Schrøders historiske sans havde her fået endnu et kendt navn at interessere sig for og tog fat med fornyet kraft på sine taler om kunst og folkelighed, samtaler kunde de ikke kaldes, da vi dels ikke var slagfærdige, dels heller ikke fik synderlig lejlighed til at føre ordet. Schrøder tog os med på en stor køretur over hedeland til „Stile“ plantage – en ny plantning, som Schrøder havde andel i eller måske var ejer af. Der skulde vi lære at interessere os for hedesagen og opmuntres til som malere at forherlige den bedrift, som der blev øvet, hvis nu vore billeder – foruden naturligvis at være kønne – kunde tjene til at vække opmærksomheden for hedens tilplantning, så gavnede vi jo vort folk ganske anderledes end om vi ved

at male et hedelandskab kun vakte en vis stemning, sød nok måske, men uvirksom. Alle gode borgeres første pligt var at deltage i, tilskynde og på enhver måde fremme *det virksomme menneskeliv*. Dette var Schrøders yndlingsudtryk, et slags feltråb, vi hørte det så mange gange, at det blev et slags mundheld for os, men jeg må tilstå, at når vi var os selv, brugte vi det som et slags skræmsel, det var vistnok især Cali, der ubeskriveligt morsomt kunde udtrykke sin skræk for „det virksomme menneskeliv“ som noget, der under ingen omstændigheder var noget for hende.

Det var forfærdelig varmt den dag, vi var ude i Stile plantage. Solen brændte, skygge var ikke at finde. Da vi rastede ude i plantagen efter at have tømt madkurven, prøvede vi forgæves at skaffe os lidt kølighed ved at stikke hovedet ind under de små stive grantræer. Mændene, som stod for udflugten, må dog vist have forstået at tage en middagssøvn på én eller anden måde, det forekommer mig, vi lå længe smæltefærdige med næsen ned i græsset og lommetørklædet over hovedet og underholdt hinanden med små ondskabsfuldheder. Vi var tre i følge. En norsk dame delte skæbne med os. Hun var gæst på højskolen, ligesom vi, og havde sluttet kammeratskab med os, først og fremmest med Cali. Hun var et meget underholdende menneske, frisk og fremtalende som nordmænd kan være, „kjæk“, godmodig og venlig, en hyggelig fælle for os, men ikke netop nogen forbundsfælle for Schrøder.

Her må jeg indskyde en ubetvingelig yttring af beundring og tak for den gæstfrihed, Askov udviste til alle sider – løn eller gengæld kunde vi jo aldrig nå at give vore værter, som dog ofrede ikke lidt af deres tid og deres hjemfred foruden mad og drikke på mennesker, de ingenting skyldte. Det smærter mig, at jeg ikke kunde glæde Schrøder med nogen forståelse og tilslutning til hans tanker. Men vi kunde lige så godt have talt hver sit sprog.

På fjældene

Den norske dame, fru Ingeborg Konow, blev så gode venner med os malere, at hun indbød os til at besøge hende næste sommer i Norge. Hun ejede en „bjælkestue“, ældgammel, men nu istandsat til sommerbolig. Den lå på et dejligt sted i Hardanger, noget højere oppe i fjældet end bygden Ullensvang. Udsigten til et så romantisk opholdssted og så interessant selskab var mere, end vi kunde modstå. Sommeren 89 fandt os tre lejrede i bjælkehytten med udsigt over Hardangerfjord til mægtige fjældsider, som formede sig oppe i højderne til Folgefonnen, en mægtig isørken, evig skinnende hvid.

Et par måneders ferieliv midt i denne store fremmedartede natur, det var en æventyrlig oplevelse. Jeg siger ferie – det var ellers meningen, at vi skulde arbejde. Vi malede også noget begge to – for mit vedkommende ubetydeligt, det har aldrig villet lykkes for mig at få noget rigtigt arbejdet, når jeg ikke var alene, og her var selskab og omgivelserne både fængslende og adspredende.

Sommeren var sjælden varm og smuk, vistnok er klimaet der oppe forskelligt fra vort øklima, varmere og uden blæst.

En sommeraften gik vi tilfjælds, op til „vidden“, sov der et par timer i den lyse lune nat ude i det frie, stenene var varme efter dagens sol. Ved daggry var vi på benene og begyndte nedstigningen i det vidunderligste morgenglys – nåede vor bjælkestue, før middagsheden ret blev trykkende, – dog dygtig trætte. Vor værtinde, fru Ingeborg, var en naturelsker, eller snarere: naturtilbeder. Samværet med hende var rejsens egentlige nydelse og betydningsfuldeste oplevelse. Hun forekom mig som en personliggørelse af den stolte natur, hvori jeg så hende, denne *adelige* natur, som hun udtrykte sig, når hun talte om sit beundrede og besungne Hardanger. Hun var blevet enke efter få års samliv med en mand, som havde været hendes

ét og alt, dog havde hun livskraft nok til endnu at åbne sig for glæde og skønhed, at gøre det – at modtage „livet“ med dets fylde var hendes religion, hun prækede den for os med ord og eksempel. Savnet, hvori hun levede og hendes selskabelige, til meddelelse trængende sind, drev hende til at vise os fortrolighed – jeg fik del deri – hun var ikke gerrig med sine åndsskatte – men det var Cali, hun elskede, som naturligt var, hvor meget havde de to ikke tilfælles, men hvad der hos Cali endnu var ungdommeligt og ureflekteret udslag af en lykkelig natur, fremtrådte hos fru Konow som en færdig gennemtænkt livsanskuelse. Hun levede af stemning, og hvor evnede hun ikke at fremkalde og nyde den helt, hendes stel her på fjældet var tilrettelagt derefter. „At skrive poesi er godt nok, at leve den er bedre“, med de ord tror jeg at træffe kærnepunktet i hendes forkyndelse, og til at udføre det i praxis havde hun ualmindelige evner.

Al Norges nutidige poetiske litteratur syntes at være nærværende hos hende, hun kunde tage frem af sit forråd, hvad øjeblikket krævede, men den snævre nationalisme var hende fjern og forhadet. „Al verdens skønhed er min ejendom“, hører jeg hende sige. Skønt hun var levende med i de norske frigørelseskampe, nærrede hun aldeles ingen uvilje mod Danmark, tværtimod. Det var jo også Sverrig, som var modstanderen i det givne øjeblik, men derfor var uvillig tillukkethed overfor det danske ingen sjældenhed.

Vor norske venindes grundegenskab var åbenhed, glad og taknemlig åbenhed overfor alle livets tilbud, hvem der så bar dem frem. Og hun var forkynder. Hun talte gerne og talte godt om sine oplevelser og standpunkter som tænkende menneske. I bekendtskabets første tid hørte jeg hende ofte nævne Gud på en egen personlig måde, som vakte glad forventning hos mig. Hun måtte være af de lykkelige, som „kendte“ Gud. Jeg hørte med hengivelse på hendes visdomstale. Men snart fik jeg en fornemmelse, der efterhånden blev til vished, nemlig at ordet Gud havde en anden betydning for hende, end den jeg var fortrolig med – en for mig uklar betydning – hendes Gud var jor-

dens „sjæl“, livsrørelsen i hele naturen, uden selvbevidsthed, men virkende i hvert blad, der udfoldede sig, hver myre der krøb på jorden, hver flyvende fugl o. s. v., levende i hvert pulsslæg fra menneskets hjærte, egentlig var vi jo selv guder, vi som sansede og kunde udtale, hvad i naturen levede ubevidst.

Er der ikke altid noget fængslende ved et menneske, hvis livsførelse og tanker om livet er i fuld overensstemmelse! Det modsatte kender enhver. Vi *mener* et, lovtaler og anbefaler det – og *gør* ikke derefter.

Tiltrækningen ved fru Konow var denne sjældne harmoni. Hendes muntre væsen, friske og selvtillidsfulde fremtræden, altid glade øjne, stemte så godt med hendes ord, at de fik dobbelt vægt. Hun havde mod til at sige lige ud, at hun anså det for en stor misforståelse, at menneskets bestemmelse skulde være „det virksomme menneskeliv!“ arbejde og atter arbejde – (i dit ansigts sved skal du æde dit brød) – ren fejltagelse! Livets mål var glæde, et menneske opfyldte sin bestemmelse ved at være glad – livet skulde nydes –! Hun kunde henvise til de nydelser, som naturen gavmildt bød os – se himlens blå – et dyb af glæde, indånd den tindrende sommerluft her over Hardanger fjords vande, se fjældene, se på menneskene med kærlighed, med lune, med overbærenhed, og du vil finde de største af alle glæder i venskabsforhold til så mange, som du kan nå at komme i forhold til. Og hun var elsket, en kunde mærke, at hun havde venner, som rimeligt var efter hendes vennesele væsen. Rig var hun vist slet ikke, om end hun havde lidt tilgode. Hun syslede med noget litterært arbejde, oversatte, skrev småhistorier, mange breve, men var aldrig besværet af arbejde og trængte mere til frihed end til luxus for at leve lykkelig.

Har jeg nu med alle disse ord ikke skildret min norske ven, så har jeg dog vist tilfulde røbet min betagelse af hendes stærke og fribårne personlighed.

Det var først efterhånden jeg opdagede, at hun i alt væsentligt var en meningsfælle af min antipathi (eller skal jeg sige „antipode“) Marie David: bekendtskabet fra

Paris. Farven over deres liv var ganske vist helt forskellig, men i forholdet til kristendom var de så temmelig ens stemt – nemlig fjendtlig. Fru Ingeborg var jo en langt rigere og varmere natur. Og hun følte sig *lykkelig* ved sin livsanskuelse. Des mere beklemmende for mig, som var, det følte jeg nu, uløselig bundet til mit ophav, mit hjem, min dåb – men uden glæde. Når fru Konow begejstret tilråbte os: „Fly fra den blodbestænkte hytte og gå ud under den høje himmelhvælving“ – d. e.: forlad kirken og tilbed naturen! – så syntes jeg, hendes ord lød så stolte og smukke, jeg havde ikke noget svar, som kunde opveje dem, – sad som en tvær stymper.

Ganske uvilkårligt blev jeg også lidt efter lidt noget fjernet fra de to andre, Cali havde langt mere evne end jeg til at leve et stemningsliv i daglig fest.

Hermed skal nu ikke være sagt, at jeg ikke nød festligheden ved dette herlige opholdssted og ved vore udflugter til fjældet, til sæteren, hvor vi overnattede på et leje af kviste – dværgbirke tror jeg. Til „Vidden“, til fossen o. s. v. Jo, vist nød jeg den, og jeg kunde heller ikke undgå at nyde mine to fæller, som klædte hinanden. Jeg synes aldrig, jeg har set Cali smukkere end i den sommer i de romantiske omgivelser, hvortil hun syntes som født og båren, som en prinsesse i en fortryllet have eller som en alf, der havde nok af at bo under et birketræ og næres af en kilde!

Vi manglede forresten ikke solide fødemidler, må jeg sige. Vi havde forråd gemt i de forskellige naturlige kældere, som fandtes i fjældet: „Kalde holer“ – når den sten, som tjente til dør, blev væltet bort, var der iskoldt. Det tog sig ud, som om vi havde adgang til fjældets skjulte skatte og kunde fremdrage, hvad vi netop lystede.

Jeg siger slet ikke, at Cali var en eneste smule mere enig med fru Konow i hendes „religion“ end jeg, slet ikke, men det anfægtede hende ikke. Hun hørte derpå som på anden poesi og uvirkelighed. Hun havde endelig her fundet en kammerat, som forstod at lege livet med hende, hun havde selv sin legetime – at hun ikke vilde falde

sammen eller svigte sig selv, når den strenge alvor mældte sig, det har hun siden vist.

En lille oplevelse fra sommeren i Norge vil jeg fortælle – den forekom mig selv dengang som et halvt vidunder. Det hændte sig en sommernat ude på Hardanger fjord. Mine fæller og jeg blev roede hjem efter en udflugt. Natten var lys, dog kunde man ikke se kysten klart, alt var hyllet i et dæmrende skær. Kun i vort kjølvand og fra årerne stod morilden blændende som hoppende luer. Der var ingen, der talte, man var ligesom bange for at forstyrre trylleriet ved ord. Jeg sad for mig selv, dyppede imellem hånden i vandet for at se ilden dryppe fra finger-spidserne. Ellers stirrede jeg ind i den lune nattetåge – så var det, det skete, uden forbindelse med min bevidsthed eller nogen tanke der havde rørt sig hos mig. Jeg så Venøs strand – tydeligt som den lå malet for mig – de hvidbrystede måger stod og keg ud til mig, strandskaden lå mellem tangen, stenpikkeren kilede afsted over stenene, der lød et fløjt – det kendte fugleskrig – og så var synet forsvundet.

De lærde må forklare, hvordan sligt kan gå til. Jeg har engang oplevet, efter en arbejdsdag, ved indtrædelse i et mørkt værelse at se hele billedet, som jeg havde stirret på i dagens timer, stå som fotograferet i farver på den mørke væg, det var heller ingen frugt af en tankebevægelse, men et syn, som udsprang ganske uvilkårligt af en sanseverden, jeg ikke var herre over. Nå, det kan man endda forstå: synet har stået fotograferet i hjernen eller øjet, og viste sig i det øjeblik, mørkestuen udelukkede andre mellemiggende – svagere – indtryk. Men denne åbenbaring fra Venøs kyst, den skulde altså have ligget gemt et helt år om, for endelig at skinne frem her i Norges halvlyse sommernat! Det virkede uhyre oplivende på mig. Ligesom en tilsikring om, at jeg havde en reserve – døren til et hemmeligt skatkammer lukkedes på klem, for at jeg i et glimt skulde mindes om min rigdom. I sammenligning, hvor stod Norges herlighed mig fjern!

Malerstuer

Jeg har aldrig holdt ret meget af „dagligstuer“ – naturligvis med undtagelse af dagligstuen hjemme. Den var noget for sig. – Det *er* meget morsommere at besøge folk i værkstedet, i studerekammeret, i malerstuen eller i køkkenet. På brændekassen kan man sidde udmærket, og man snakker godt sammen, mens der sysles. Man er ikke fastgroet – ingen af de tilstedeværende, hverken gæst eller værtinde. Snart vender vi ryggen til hinanden, snart ser vi hinanden i ansigtet, når *det* skal til. At pille kartofler er morsommere end at pille ved en lysedug, og så kan det hænde, at konen har noget over ilden, som lugter godt. Naturligvis kan det ikke altid træffe, at hun vender pandekager!

Eller i en malerstue. Der findes altid en siddeplads, som ikke er forundringsstol, og man kan gå frem og tilbage. Det er ikke uforskammet at kigge på tingene. I en uordentlig krog finder man noget, man aldrig har set før.

Der er malerstuer, som er meget ordentlige. Ingen kunde være pænere holdt end Dalsgaards malerstue i Sorø. Den var dog dejlig! Den var meget stor med flere afdelinger. Et hjørne havde skrivebord og hylder på væggen med mange slags bøger. Et andet sted var et rum afdelt til et par elever. Der sad jeg og min kammerat, Sofie Holten. Vi kunde godt snakke stilfærdigt sammen uden at *han* hørte det, som sad nede i det store rum. Han var en køn mand, høj, men lidt skæv i skuldrene. Det kom af, at han havde brækket et ribben som dreng ved at falde af en hest. Men han havde ikke ladet nogen vide det, for han havde ikke fået lov til at ride på hesten. Så skjulte han sin lidelse, og benet groede sammen, som det kunde bedst.

Han havde en stor bugt på næsen. Det kom af, at næsen var brækket, da han som lille barn faldt ned ad trappen.

Det gjorde ikke noget. Det klædte ham. Han havde muntre øjne og en morsom sort kalot på hovedet.

Nede i det egentlige malerværksted var der bænke langs væggen, så man havde stort udvalg af siddepladser, og så en mængde billeder at se på dels på væggen og staffelier, dels stillet i bunkevis op ad væggen.

Vi satte megen pris på vor lærer, men dog talte vi også, når han ikke var til stede, om ham med kritik – om hans kunst. Vi var meget kloge! Især Sofie! Hun var den klogeste. Hun var ualmindelig i det hele taget. Jeg har før fortalt lidt om hende, men det var både for lidt og for meget. Jeg kan ikke slippe Sofie. Nu, da jeg er gammel, dukker hendes billede op, smukkere end jeg har skildret det før. Man fortegner så let et portræt. Et menneske er jo en verden.

En halv snes år efter at Sofie og jeg havde siddet sammen i Dalsgaards malerstue, havde hun selv en, hendes egen selvstændige malerstue – med bolig! En meget indskrænket bolig – ja, det skulde jo kaldes sovekammer og køkken! En gammel kone, der stod model for hende, frarådede hende dog at flytte: „Her er god plads på trappegangen, her kan man da svinge med ligkisterne.“

Hos Sofie kom kammeraterne heller end gerne og nød, hvad huset formåede. – Den stilfærdige gæstfrihed, den uforberedte, den bedste, trives just i malerstuer.

Sofies lå i Ravnsborggade – i København selvfølgelig. Højt oppe – naturligvis – under taget – lyst og stort rum, syntes vi. Det forstår sig: denne malerstue var ikke så ordentlig og pillent holdt som Dalsgaards – heldigvis. Den tilhørte heller ikke en gammel professor, men en ung maler, som endnu balancerede på det vippebrædt, vi befinder os på, når vi har forladt forældrehjemmets forsorg og familiens autoritet, men endnu ikke erobret os en fast plads i borgerskabets lejr. Om vi nogensinde får det er usikkert. I den tid trænger vi til kammerater.

Jeg siger med vilje ikke venner, men kammerater, og mener jævnaldrende, som står i samme usikkerhed overfor den vanskelige tilværelse. Der er egentlig ingen andre end

kammeraterne, der véd, hvordan man står i det. De kan både skænde og rose, så det betyder noget. Sofie betød meget for sine kammerater – og derfor var hendes malerstue også et højt tiltrækkende sted.

Hun havde set så meget, hun vidste og forstod mere end de fleste, meget mere end jeg. Hun kunne give en god kritik, og så havde hun denne kvikhed, noget elektriserende i sit væsen, som et overskud af indre kraft og energi.

Hun var ikke af dem, der sidder og venter på, hvad skæbnen måtte bestemme for én. Tappert havde hun kastet sig ud i kampen for at „blive til noget“.

Hun nåede ikke det mål, hun havde sat sig – skønt hun har da et portræt af Strindberg på musæet i Stockholm. Det er vel noget! Men – men, hun nåede alligevel ikke at få den plads, hun havde drømt om. Og – alligevel, hun oplevede at få sit liv rigt fyldt med fest og trængsel. Hun *levede*, og hendes liv satte spor hos andre mennesker – hvor mange eller få, det ved jeg ikke. Men hendes malerstue i Ravnsborggade – det dejlige rodehul og gæstfri samlingssted, det gav rum og lejlighed til manganen fornøjelig samtale, munter sludren og ansporende drøftelser. Vi havde det godt! Man rullede sig strax en cigaret, man fandt en siddeplads, man så sig varm på værtindens friske ansigt. Hun havde skær hud og barnligt røde kinder. Hendes ansigt kunde virke som solskin. – Men der kunde også springe nogle skarpe lyn fra de brune øjne.

Det ramte mig som noget fremmed og uforståeligt, da jeg hørte, at Sofie var blevet katolik – jeg kunde ikke finde rimelighed deri. Jeg havde da ikke set hende i flere år (hun rejste udenlands, og jeg havde da omtrent forladt København). Men det var vist min fejl, at jeg ikke forstod det. Selv om hun engang havde kaldt sig fritænder, havde hun aldrig været helt „fri“ – mon nogen er det? Der var kirkelig tradition i hende. Og da ungdommens illusioner er bristet for hende – som de må gøre – så er hun blevet grebet af den katholske kirkes mægtige bygning, en åndelig domkirke med århundreders patina, med

sit billedsprog og sine hegnende mure. Den gav hende den ny oplevelse, hun havde trang til.

Jeg har kendt malerstuer, som var mere berømte end Sofies, og som havde en egen stemning derved, at de var midtpunkt i et hjem.

Den, jeg tænker på, var beliggende i Rosenvænget og svarede godt til så kønt et navn. Der var heller ikke så ordentligt og pertentligt som i Dalsgaards – et borgerligt ord som ordentligt kan slet ikke finde anvendelse på denne billedsal.

På et staffeli stod et stort opspændt lærred. Derpå var tegnet udkast til et mægtigt billede. Maleren forklarede, det skulde blive Kristus nedsteget til de dødes rige. – Jeg så rejsningen af Kristusskikkelsen. Han stod ikke, han kom, han skred frem og satte foden på en drage eller slange. *Den* var kraftigst tegnet foreløbig – så levende vred den sig under hans fod. Mon ikke dette bliver et mesterværk!

Jeg sad og så derpå – men ikke alene. Ved siden af mig sad Agnete, malerens kone – ung og køn – netop på den måde, hendes mand kunde lide – tror jeg: så fri for koketteri som en fugl på en gren.

På gulvet gik en pusling på et til to år – det var vistnok først i halvfemserne.

Maleren gik på gulvet og talte livligt om sine planer. Han var glad. Han havde meget for. Han vilde male bibelske billeder – de begivenheder, som hørte hjemme i Paradishaven: Adam, Eva – – „Jeg vil male det sådan, at Peter kan forstå det“. Peter forstod ikke ret meget endnu. Det var ham, som gik på gulvet.

Når jeg nu kalder den hele scene frem for min erindring, så siger det inden i mig: Hvor var der dog megen lykke i gamle dage!

Kirkebakken

Tolv kilometer fra Kolding ligger Aagaard kirke på sin bakke. Det er ingen gammel og ingen særlig fin kirke, hvad arkitekturen angår. Den er bygget 1877 i en periode, da arkitekterne ikke forstod at bygge, og da mange valgmenighedskirker blev bygget. Denne er ikke meget over tålelig. Dog har jeg tidt hilst den med glæde, når jeg kom fra Kolding og så spidsen af dens tårn rage op over markerne i en fjerdingvejs afstand. Længere bort kunde den ikke synes uden netop fra højderne ved Dons mølle.

Bakken kan ikke ses så vidt omkring, for den er i sig selv lavtliggende, den har sin fod helt nede ved åen. Kolding landevej er nedadskridende, og så svinger den udenom bakken for at løbe ind på kirkepladsen fra Nebelsiden. Men fodgængere korter vejen ved at gå op ad stien. Der er mange, der klager over stien, at den ikke bliver bedre holdt. Men det er nu ikke så let, for stien løber yderligt i skrænten, og jorden skrider ud under fødderne, så der bliver hul i stien. Rækværket, som er sat op til hjælp, det skrider også. Hold ikke i det! Grib efter træerne! I glat føre er det værst, og man kan let ende i grøften, når man skrider ned ad stien. Det er hændt mig mere end én gang. Og dog er jeg glad over, at den store vejforbedring ikke er nået til vor sti endnu. De misfornøjede kan gå udenom ad landevejen.

Ad stien har jeg nu gået op til kirkepladsen så jævnligt i mere end fyrretyve år. Jeg fik nemlig mit hjem her. Denne lidt tarvelige nybyggede kirke kunde jeg længes efter og stunde til helt ovre fra den anden ende af Evropa. Men det var jo ikke den mur og det tårn og det tag, som tiltrak mig. Det var det gamle ord, som lød derinde, ord, som var ældre end vore ældste kirker, og som gjorde også denne ærværdig. For resten var der virkelig kønt oppe på kirkepladsen – foruden at der var hjemligt for mig –

og kønnere og kønnere er der blevet. De tre lindetræer foran kirkedøren var ganske unge og spinkle, da jeg så dem først. Nu er der over de tykke søjlestammer tre mægtige sammenvoksede kroner, hvorunder kirkegængerne har ly både for sol og regn, når de vil blive og tale lidt sammen efter kirketjenesten.

Og hængebøgen ved koret – det er vist et enestående exemplar af arten. Jeg har set mange hængebøge, og jeg har ikke kunnet lide dem. De så forvredne og unaturlige ud. Men ikke denne bøg! I den skønneste bue hvælver den sine grene ned mod græsset og danner et naturligt telt. Den når til kirketaget – men bøjer sig ned med sit bladehang, som slør over kirkens murmasse mod øst.

Kirken blev jo bygget af omegnens folk til V. Brücker – tidligere kapellan ved Starup kirke, af kirkemyndighederne hindret i at få fast ansættelse. Allerede mens jeg var i Paris, var jeg blevet opmærksom på hans navn.

Da jeg kom hjem igen, mærkede jeg ved at følge med til forsamlinger og møder, hvor jeg og min kreds var vant til at komme, at der ligesom var kommet en ny indstilling i mit sind eller mit øre. Talere og præster æggede mig til modsigelse. Jeg havde lyst til at høre Brücker. Det var det gode ved kirken, at dér kunde man gå frit ud og ind. Ingen spurgte, hvad man kom for, ingen forhørte én, om hvad man fik ud deraf. Også udenfor kirken var der lejlighed til at blive kendt med denne mands tanker. Jeg vil nævne ét punkt, hvori han adskiller sig stærkt fra alle andre folkelærere – kirkelige eller verdslige, som jeg ellers hørte, præster, højskolelærere, familiefædre, alle syntes de enige i fordømmelsen af alt det „nye“ som kom frem i tiden. Ja, „tiden“ var meget slem, „den fandens tid, vi lever i“ (det er Oehlenschläger jeg citerer) og siden hans tid var alt vistnok blevet meget værre. Der herskede en trykket stemning indenfor mange gode kristelige kredse. De slemme fritænkere fik mere og mere magt, den nye litteratur var forargelig, de stakkels unge, de kunde ikke nok advares.

Men Brücker istemte ikke den almindelige klagesang. Ingenting lå ham fjernere end den sure misfornøjelse med

– den tid vi lever i. Den ny litteratur kunde han også få noget ud af. Og i kirken var han fuldt ud sig selv – den samme frimodige mand som udenfor – om end det var det gamle ord, han satte ind i en ny tid.

Fra året 1890 og fremover var jeg jævnlige nogle sommermåneder i Dons mølle for at gå op til Aagaard kirke om søndagen. Om vinteren var jeg i København.

Så var det engang i Ravnsborggade hos Sofie, at hun gav sig i snak med mig om „grundtvigianismen“. Hvad kunde hun ikke tale om, hun kendte til alt muligt! Hendes fader havde været grundtvigiansk præst. Han var død, førend hun blev helt voksen, men han var ikke glemmt.

Hun sagde da omtrent sådan: Alt dette fra Grundtvig, som vore gamle var så glade ved og ventede sig så meget af, det må alligevel ikke have været noget værd. Disse gamle, som taler nu, dem *kan* vi ikke holde ud at høre, men havde der været nogen ny! „Det er der,“ sagde jeg med en vis glad kraft. Sofie vendte sig rask imod mig og sagde ret skarpt: „Kender *du* nogen?“ „Ja!“ Hun vendte sig strax bort igen og tav.

Ja, jeg kendte nogen, og jeg havde en kirkebakke!

Midt i halvfemserne var jeg på rejse i syden halvandet år. Jeg kom hjem og fandt vejen igen over stien til kirkebakken.

Sommeren 1897 blev der bygget et hus, vestligt på bakken – Marie Bertelsens hus. Hun havde passet køkkenet hos præstens i en årrække. Nu fik hun hus her ved siden af. Der skulde være lokale til den nye friskole, et par værelser til læreren, og til mig blev der indrettet et værelse ovenpå – stort og lyst – *min* malerstue. Min kost skulde jeg have hos Marie Bertelsen, og sådan havde jeg da nået at få en fast bolig både for sommer og vinter.

Om vinteren havde jeg så lejlighed til at være med til torsdagsmøderne ovre i præsteboligen. Stuerne var sådan indrettede, at to – i sig selv store stuer – kunde forenes ved brug af skydedøre, så der blev plads til mere end hundrede mennesker. Hver torsdag holdt Brücker foredrag her, talte i vinterens løb om én eller flere digtere

og læste af deres værker. Folk fra omegnen strømmede til. Kaffe og megen snak fik vi og til sidst musik.

Torsdagene var meget fornøjelige, især mens Brücker havde sin ungdom og kraft i fuld behold. Men det var anstrengende aftner for ham. Når folk brød op og gik hjem, tyede han ind i sin „Hule“ (studerekammeret) ikke for at være ene, han vilde helst hvile ud sammen med nogle få, som var husvante hos ham. Hvem var det så? Tine, „Bertel“ (Marie Bertelsen), Marie Møller, husets tjenende ånder – da „Bertel“ flyttede til sin egen bolig også en anden pige med et lige så mærkeligt navn: „Pile“, Mads havekarl (forhen Niels), Lindholm og Elise. Lidt skiftende kunde det jo være efter tiderne. Gæster kunde også være med: en gammel ven, som besøgte Brücker, eller en fremmed, som var kommen for at høre ham. Hvis det var hyggelige folk, kunde de være med i laget.

Jeg forstår ikke, hvordan „Hulen“ kunde rumme så mange, men man var jo ikke kræsen med siddepladserne, så længe der var gulvplads, så – – – –

Stuens vægge var dækket med hylder fra gulv til loft. Der var bøger, bøger over alt. Og det var ikke stadsbøger med guldsnit. Det var bøger, som blev læst. Hele egnen læste Brückers bøger. (Desværre må det tilstås, at han mistede ikke få, som aldrig kom tilbage fra udlån).

Under vinduet stod der dog en spartansk sofa, eller så – – skamler kunde skaffes, den lille trappestige til de høje hylder kunde bruges – alle fik plads.

Manden selv, Brücker, sad ved en høj pult på en høj kontorstol, som havde drejesæde, så han kunde vende sig om imod os uden at flytte den. Han var selv høj. Ingen anden kunde sidde på kontorstolen uden at svæve med fødderne langt over gulvet.

Brückers lange ben og lange pibe dinglede i glade ferievug. Vi var alle opstemte efter aftenens bevægelse. Brücker vilde helst høre på og lade os andre snakke, og det gjorde vi. – Han skulde have lidt at læske sin hals med efter al den talen. Han drak sommetider svensk Banco – det var så godt for hans hals – eller også noget andet

godt. Vi fik allesammen lidt med. Det hjalp også på tale-gaverne.

Jeg ved ikke, hvorfor det var så voldsom hyggeligt. Brücker stak kun et ord ind engang imellem, ligesom man pirrer op i ildstedets gløder, for at det skal flamme op igen.

Det kunde blive sent, før vi brød op. Var vi blevet søvnige og snakken døde hen, kunde Brücker sige: „Fortæl os nu noget om dit tidligere liv, Mads!“ Men Mads var for klog, han vidste nok, man skulde ikke svare noget ordentligt – give sig til at fortælle sit levned! Nej, tak! Det var kun sådan en talemåde, Brücker havde, og som kunde forvirre en nyankommen.

Undertiden havde vi i vort lille samlag store fremmede, som gjorde det endnu mere festligt. Det allerstørste var, når Jakob Knudsen kom. Han var jo uforlignelig i et fortroligt lag ved et godt lille bæger – og den tillid, hvormed han tog os alle for gode på Brückers regning, den kunde varme en skælm op. En mægtig aften havde vi, da Brücker læste „Den gamle Præst“ højt for os, ligesom den kom frisk fra trykken.

Det var naturligvis ikke en torsdags foredragsaften, men en anden friaften. Laget blev kaldt sammen for bogens skyld. Brücker begyndte at læse tidlig på aftenen og blev ved til ud på natten – vi tog den i ét drag. Der blev fældet tårer den nat. Det brugte vi ellers ikke. Men den gang var det ikke muligt at holde sig hård. Brücker var med hele sin sjæl i forfatterens vold, han læste, så vi blev revet med, og han selv, den hårde, læste med møjle og kamp mod sin bevægelse. Under den scene, hvor præsten forbereder greven til at dø, var der stille som i en kirke. Et par tårer gør jo ingen støj.

Det manglede jo ikke, at jeg undertiden var på tomandshånd med Brücker i hulen. Så kunde der jo tales mere fortroligt. Men Brücker var bedre til at få en anden til at åbne sig og tale ud end til selv at tale. Der var så mange gåder, jeg tænkte mig at få løst, når jeg kom til at tale med så klog en mand. Men Brücker satte ikke pris

på at folde sin visdom ud, snarere lod han forstå, at han i grunden ingenting vidste. Han var ikke overlegen. Han talte som ligemand. Det dunkle måtte blive ved at være dunkelt. Alligevel forekom alt mig at være lysere og sikrere end før, når jeg gik hjem fra ham. Og jeg kan forklare hvorfor:

Brücker var almindelig anset for at være en respektløs mand. Hans uvenner mente, at ordene sad løse hos ham og sprang uovervejjet frem – også mange gange for at drille autoriteter og borgerskab. Måske var han selv ude om at skaffe sig det ry. Men bag denne udvendighed stod et menneske, der på afgørende måde var bundet af respekt for ordet. Derfra kom denne knaphed i hans tale. Her stod en stille mand, som var tilbageholden med sine ord – de skulde have deres fulde værdi, når de kom.

At sidde i hans dagligstue, brød jeg mig ikke om. Den stille mand i studerekammeret var min ven.

Italien

Af alle fremmede lande var Italien for min forestilling det mindst fremmede. Det kom vel af, at jeg vidste, min fader var født der. I Rom nemlig. Og han havde tilbragt sine muntreste ungdomsår dernede. Han talte altid derom med glæde. Italienske mundheld og småord faldt ham let på tungen, når han var oprømt: *qui lo sa – qui va piano va sano* – og lignende. Og så var der jo så mange billeder dernede fra på vore vægge.

De store italieneres navne – Rafael og Michel Angelo – lød lige så bekendt i vore øren som Niels Juel og Tordenskjold. Og de store mestres arbejder kendtes gennem talrige afbildninger og fotografier.

Emil Hannover skriver i sin biografi af fader, at det synes mærkeligt, når det fortælles, at Constantin Hansen i særlig grad elskede Michel Angelo. Hannover vilde jo dermed sige, at hans natur og kunst ikke viste til den side. Det er vist rigtigt nok. Den græske kunsts mådehold og beherskelse stemte bedre med min faders skønhedssyn end Michel Angelos voldsomhed – men han var dog ikke ufølsom overfor dens vælde. – Han fortæller selv om en oplevelse overfor Michel Angelos værker: „Man stødes, man frastødes (ved overdrivelserne som Michel Angelo tillader sig), men når man vender sig bort, så griber han én i nakken!“ Man må tilbage til ham.

Faders småfortællinger eller flygtige ytringer om Italien havde altid en egen varme – der kunde komme som et svagt genskær af ungdomssolen over hans ansigt.

Således gik det til, at Rom, Neapel, Pompeji blev for mig mere end geografi – det forekom mig, at en befærdet landevej førte fra vort grønne land til det gyldne land der syd på – og naturligvis måtte jeg også ud ad den vej en gang, selv om jeg ikke var særlig rejsebegærlig eller modig. Jeg vidste sørgelig godt, at jeg var skrækkelig upraktisk, dårlig til at regne og have med penge at gøre,

aldeles ikke fiffig til at klare mig med fremmede sprog.

I vinterhalvåret 1891 kom jeg afsted. Jeg var ganske ene om mit rejseforetagende, håbet om at få en eller to kammerater med blev skuffet. Jeg fik dog følgeskab til nedrejsen. En elskværdig familie – hidtil ukendt for mig – optog mig i deres følge. Det var juridisk professor Lassen med damer. De var meget rare og hyggelige imod mig og vilde gerne stå mig bi, når jeg var kommet galt afsted.

De kaldte mig Konstantine – disse gode landsmænd – da mit fornavn var lidt for fortroligt og efternavnet for besværligt, og de betragtede det som lidt af et under, at jeg kom helskindet ud af de mange vanskeligheder og forviklinger, en rejse kan medføre. Men tilsidst kom professoren til det resultat, at Konstantine uden egen fortjeneste altid slap igennem med livet – man kunde spare sig bekymringerne for hende.

Men anstrengende var den måned i Rom. Det var en svær opgave at blive orienteret og virkelig få set Rom – umuligt på en månedstid – afstandene er store – der er brug for kræfter både i ben og hoved. I det sixtinske kapel stod man jo i fare for at miste hovedet ved simpelt hen at knække halsen, idet man stod, sad, lå, med bagoverbøjjet hoved for at betragte loftet. Det er ubegribeligt, hvordan maleren har kunnet udføre sit arbejde på den måde – under så ubekvemme vilkår. En kunde mærke det i nakken helt ud på natten, efter at man var kommet i seng. Jeg måtte tænke på, at Michel Angelo „tog én i nakken“.

Jeg manglede en erfaren kammerat eller kollega i Rom, derfor tog jeg nok lidt for hårdt fat. Det blev en hvile, da jeg kom til Florens, hvor alle forhold var lettere for mig.

Opholdet i Florens blev den bedste del af min rejse. Der traf jeg kolleger, skandinaver, som både var morsomme og nyttige, og der hvilede jeg ud ved arbejde. En ældre kollega, landskabsmaleren Christian Zacho, rådede mig til at tage fat på noget selv for at blive bedre i stand til at tage imod. Foruden små akvareller begyndte

jeg på en større kopi af Botticellis: Venus stiger op af havet. Det gør ikke noget, sagde min rådgiver, om man forløfter sig på en kopiering, man lærer dog deraf, og man indlever sig i en overlegen mesters arbejde.

Jeg sad nu daglig nogle timer i den herlige billedsamling, som kaldes Ufficierne. Der frydede jeg mig i fred og ro. I den stue, jeg arbejdede i, hængte endnu et andet stort billede af Botticelli. Det kaldes: „Kongernes tilbedelse“, men væsentlig forestiller det Medicæerne og deres hof. Forrest knæler selve den gamle Cosimi Medici – ved Jomfru Maries fod – bag ved hans søn og sønnesøn, tilhængere, venner; yderst i billedet maleren selv, Botticelli. – Her står hele Florens for os – fra byens bedste tid! Karakterfulde, troværdige portrætter! Jeg blev aldrig færdig med at se på de billeder – vilde egentlig hellere have været i lag med kopiering af det, end af det festlig skønne venusbillede – men det var for svært – uoverkommeligt.

Men billedet af Florens, by og folk, tegnede sig som en malerisk helhed for mig. Byens stolte historie strækker sig over et kort tidsrum – men byen står der endnu – hvert navn som er nævneværdigt genfindes i billederne.

Rom er dyb og uoverskuelig, lag over lag af historie – til sidst dækker nu den moderne hovedstad over det hele – dækker det så godt, at der skal arbejdes for at se igennem det. De enkelte verdensmestre rager dog op som uovervindelige, og dem søger den fremmede først til. Vi søger til Vatikanet og det sixtinske kapel. Vi er så voldsomt indstillede på at finde det uforlignelige der. Her er ikke plads til overraskelse. Vi véd bestemt, hvad vi kommer til og ligger flade – bogstavelig talt – for at se, indtage, tilegne os det. Og så kommer vi måske til det resultat, at fotografi giver os lige så meget som originalerne.

Rafael fik jeg for lidt ud af i Rom (den sixtinske madonna er i Dresden og „kartonerne“ i London). Jeg vidste dengang ikke, at så stor en del af det, der i samlingerne betegnes med Rafaels navn, slet ikke er af ham, men overmalet og færdiglavet af andre: Gravlæggelsen,

Forklarelsen på Bjerget – selv Den hellige Cæcilie. Farverne var for det meste skærende og urolige. Nej, de store forventninger og den forudfattede mening er ikke den bedste forberedelse til at modtage. Men – så har vi overraskelserne tilbage, en rigdom, som vi opdager efterhånden – det der kommer bag på os og griber os i nakken.

Mens jeg er ved Rom, lad mig så nævne Peterskirken – også et af de steder, som den rejsende med længsel går imod efter at have set kuplen som et billede af himlen svæve over byen – men det er også det bedste – og så den umådelige trappe, som fører op til templet. Derinde blev jeg kold om hjertet. Størrelsen, den ufattelige, som øjet ikke kan gribe, virker ikke opløftende på sindet. Jeg har været i andre – mindre – rum og fået en langt mere gripende fornemmelse af „rum“, af højhed og storhed. Men for at få det rette billede af Peterskirken, skal man vist se den på en af de store festdage, hvor paven træder frem og – så at sige – hele verden samler sig om hans fødder.

Pragtkirker i storbyer er altid udsat for misbrug – mest slog det mig i Roms næststørste kirke Maria Maggiore, da jeg på en højtidsdag trådte derind. Midtergangen i denne kirke er så bred som hovedgaden i en storby – og således blev den også benyttet. En sværm af pyntede herrer og damer promenerede op og ned ad midtergangen som på Østergade i København – familier med deres børn – jeg så ikke, at de havde andet ærinde end at vise sig og konversere hinanden. Jo – der var en bitte knægt – en ganske lille en, som havde et naturligt ærinde at forrette bag en pille! Han var så spæd, så jeg synes såmænd ikke, det var allerværst!

Naturligvis tvivler jeg ikke på, at de virkelige kirkesøgende i Rom også har deres kirker, hvor de kan være i fred for os grimme turister. Som kunstner har jeg kun følt mig tiltalt af enkelte ældgamle kirker, der vist nu står tomme som oldtidslevninger. Men der er små, forholdsvis små, gamle basilikaer med mosaikbilleder i koret, som viser os den gamle kirkeforms ædle simpelhed og praktiske fortrin som forsamlingshus. Men renæssancens

tid var jo ikke netop kirkens tid. Michel Angelos billeder nærmest sprænger rummet – enten det nu er *hans* eller *rummets* skyld – kirkens skyld.

Men nu er jeg i Florens, og finder den midt i dens blomstringstid. Byen er jo nemlig uforandret. Op og ned ad gaderne møder vi historien fra 13 hundrede- til 14 hundredetallet. Her boede de i disse fæstningslignende palazzoer. Her boede de, verdens mest kunstglade mennesker. Det groede om dem efter deres hjertes ønsker.

Det er ikke her som i andre verdensbyer, når man har tilbragt timer i musæernes sale mellem udvalg af slægternes bedste arbejder og så træder ud på gaden, at man så falder ind i en fremmed verden og leder om forbindelsen mellem det, der gemmes i skatkammeret og så tilværelsen ude i hverdagen. Sådan ikke her! Florens er sig selv det ene som det andet sted. Byens historie er jo ikke nogen idyl – lutter skønhed og glæde – men det er heller ikke det som byens fysiognomi tyder på.

Hver velhavende borger har sin lille borg – det peger ikke just hen på idyllen. Og se så byens inderste vilje udtrykt i regeringssædet: Rådhuset, hvor borgerrådet forsamledes, og hvorfra byen styredes. Palazzo Vecchio hedder det, oversat: den gamle borg. Det er en enkelt mægtig firkant udført af rått tilhugne kvadre. De stejle murflader er uden prydelser. Højt oppe sidder nogle små vinduer. Murene afsluttes med takker. Fra et hjørne i det flade tag rejser sig et firkantet tårn, højt som en mast – en uindtagelig borg ligger dér som en trusel mod oprørere.

De tre-fire slægtled, som har skabt byens karakter og dens ry, er flittigt afbildet både i malerier og skulpturer. Man kan lære dem at kende i musæer og kirker.

Medicæerne – for at begynde med de mest berømte – der findes portrætter af dem alle, ældst Giovanni, den første Medici, der blev styrende i staten (1360–1429), hans søn, den store Cosimo, sønnen Pietro, sønnesønnen Lorenzo. Kønne er ingen af dem – deres venner, kunstnerne, har ikke flatteret dem. Cosimo er den, der ser bedst ud. Lorenzo er simpelthen en grimrian – han – „den præg-

tige“. Men florentinske kunstnere var gennemgående realister – sentimentalitet har slet ikke ligget dem i blodet. Deres største – eller næststørste – kunstner Donatello overtræffer – tror jeg – enhver anden billedhugger i gennemført, ubarmhæjertig realisme. Og dog har han givet Florens en af de to ideale ynglingeskikkelser, der står for eftertiden som forklarede typer på renæssanceungdommen. Den ene er St. Georg på domkirkepladsen ved Baptisteriet, den anden er Michel Angelos David, som havde sin plads på torvet foran rådhuset.

Den første, St. Georg, er en skolet riddersmand i en snæver rustning, væbnet med sværd og skjold, men med ubedækket hoved, som han bærer rankt og stolt. – David er som en utæmmet naturkraft – en kæmpe, som står rede med sit primitive våben, slyngen – på nippet til at lade stenen suse. Med disse to er alt det ædleste og stærkeste, som har voxet i Florens, ligesom personliggjort. De står og råber til slægterne. Ja, de står jo rigtignok ikke mere på de pladser, de har indtaget gennem mange tider. Vor betænksomme nutid har flyttet dem begge under tag, for at de ikke omsider skulde forvitre og fortæres af vejr og vind. En kopi af St. Georg er sat op ved Baptisteriet, David er afløst af en middelmådig Herkules. Men de har dog holdt pladsen i fire hundrede år – og lidt til – og det er værd at mærke, at Florens har kunnet byde dem en plads – på hver sit torv i omgivelser, som var dem værdige.

Forøvrigt finder vi i samlingerne en mængde reale portrætter af florentinerne, så vi kan studere racen. Ingen, som har set det, vil kunne glemme Donatellos portræt af Niccola da Uzzano – en lerbuste, som han har givet farve så livagtigt, at man vilde tage sin hat af for manden – hvis hovedet ikke stod som afhugget på en piedestal. *Han* er heller ingen skønhed – men en skarp gammel statsmand, ikke af Medicærnes parti, men en værdig og hæderlig politisk modstander.

Overalt ser vi kunst og historie belyse hinanden. Ghirlandajo har præsenteret os for en række af borger-

skabets anstandsfulde damer. Kunstnerne må dog vist have haft tilbøjelighed til at begunstige det smukke køn – efter portrætterne at dømme. Så vidt jeg ved, var Mona Lisa florentinerinde.

I Florens behøver man ikke at løbe benene af sig for at nå rundt til byens mærkværdigheder. Her var alt samlet i byens centrum. Der var kun få skridt fra rådhusets torv og fra Ufficierne til domkirkens torv med de dejlige bygninger – og man kunde roligt stå og se på det hele uden frygt for at blive kørt ned. Her var ingen trafik – den gang. Biler er forresten omtrent umulige i Florens, gaderne er ikke indrettet for moderne færdselsmidler.

Efter at have arbejdet i dagens timer på samlingerne, gik jeg ofte henad aften udenfor byen til en lille kirke, som hedder San Miniato. Den ligger bag en højde på skrånningen, bortvendt fra byen. Står man foran San Miniato, har man Florens bag sig og ser ud imod fjerne bjerge, ja, bjergnaturen begynder så småt omkring én. Det står sådan for min erindring, at her var jeg på ukultiveret grund – her voxede småkrat, her stod tilfældige træer. Få skridt fra kirken, så var man ude i en uoplejet natur og dyb stilhed – her færdedes ingen. Kirken var jo åben, men jeg mødte ingen derinde, hverken præst eller lægmand. Ej heller brændte der lys. En gang har San Miniato været genstand for omhu og kunstnerisk flid. Det var den dejligste lille kirke. Efter toskansk skik er facaden et stykke kunst for sig uden synderlig forbindelse med langskibet, som skjules af denne forside. Her er den meget smuk – inddelt og mønstret af sort og hvidt marmor. Det sorte – vel at mærke – er ikke sort, men matgrønligt, og det hvide gulnet af alder, så farverne står fint og harmonisk til hinanden og i smukt beregnede borter og inddelinger.

Det indre er også meget smukt. Et skønt, ensomt sted.

Og så behøvede man kun at gå et par hundrede skridt for at være midt i byens mondæne liv.

Det mest moderne i Florens var den temmelig nydannede „Piazza Michel Angelo“ med en stormægtig kopi af David støbt i bronze. Højens top var planeret til en stor og

behagelig udsigts- og hvileplads med bænke. Fra bysiden steg man derop ad terrasser med trappetrin. Her luftede det velhavende Florens sig – foruden turister naturligtvis, herfra var den herligste udsigt over byen, som derved fik den afstand, der klædte den bedst. Over byens tage knejsede de forskellige tårne – mægtigst selve domkirken med sin kuppel. Som et helt bjerg ragede den op og gav hele byen dens højhed og værdighed. Den kuppel var jo florentinernes stolthed, Italiens første store kuppelkirke, forløber for St. Peterskuplen.

En florentinsk digter kalder Peterskuplen for en yngre søster til domkirkekuplen i Florens – en søster – sorella, piu grande, non piu bella – større men ikke smukkere. Denne linje lægges Michel Angelo i munden, mesteren for Peterskuplen.

Det kunde være herligt at gå hjemad fra Piazza Michel Angelo ved aftenstid, når solen i sin nedgang forgyldte byen og dens tårne. Jeg gik langsomt – det sang indeni mig. På broen over Arno måtte jeg gerne standse. Floden åbnede jo udsigt til begge sider. Husene spejlede sig gyldent i vandfladen. Så kom drøskerne og kørte ind på mig, mens kusken hilste med pisen og råbte: Vuol madame! Når man ikke vil køre, skal man stikke fingeren i luften og føre den frem og tilbage foran ansigtet, så giver kusken fortabt. Hvorfor skulde jeg vel køre – hvert skridt var jo en nydelse!

Mig gik det sådan i Italien (jeg har efterhånden været der tre gange), at jeg kom til ligesom at gå baglæns i historien. Først søger man jo til de store blus, de som lyser langt ud og kalder af os, og vi søger at få vor lille sjæl udvidet og om muligt at få lagt en alen til vor væxt ved at se ind i den verden, Michel Angelo åbner, hvor kæmper færdes, hvor store bedrøvede profeter grunder over livets uløselige gåde, og man går bort fra det sixtinske kapel eller fra mødet med Moses i St. Pietro in Vincoli opfyldt af store forventninger til det vidunderlige, som må kunne nåes ved menneskeåndens fremskridt og menneskehåndens forunderlige evne til at være dens redskab.

Fremad menneske! Dine muligheder er ubegrænsede!

Denne betragtning er også historikeren Vasaris. Han fortæller om sin samtids store kunstnere og synes at mene, deres sejre betyder en absolut sejr for verden. Efter dem – mener han – ejer slægten deres fremskridt som sine egne. – Nu – siger han med rørende naivitet – kan malerne med lethed og hurtighed løse opgaver, som deres forgængere i årevis sled med.

Men denne overmodige slægt, som havde så let ved at præstere underværker – den driver os tilbage til fortiden. Hvis man er blevet træt af højrenæssancens eller efterrenæssancens rutinerede englesving og flotte dygtighedsprøver så er det inderlig velgørende at vende tilbage til de gamle, som ikke var „frigjorte“, de som ikke *kunde* så meget, men som *vilde* noget stort – eller som dog havde en anelse om, at de var tjenere for noget, som var større end dem selv.

Jeg forelskede mig i nogle små, gammeldags billeder, hvoraf der hængte et udvalg i Ufficierne. Jeg ved ikke, hvor de har været anbragte, det var nogle små tabernakler at se til i en sirlig, gotisk indramning, som en hel lille kirkefacade og inden i malet et billede af „vor frue“, Marie med sit barn, ganske ufrigjort, gotisk, dekorativt, men så vel samstemt fra øverst til nederst i farver og linjer, at det sang mig i møde. Rene, klare farver er fordelt over hele billedet. Sådant et billede burde aldrig flyttes fra den plads, hvor det havde hjemme, og hvor det må have virket festligt i samklang med sine omgivelser. De har deres charme – disse gamle „bundne“.

Jeg har tegnet flere af dem i min skitsebog, og de har tidt fornøjet mig siden. I en stor tegnebog finder jeg udførlige akvareller efter Lorenzetti – en gammel karl fra tretten hundrede et eller andet. Men denne Lorenzetti hører vist til de af renæssancens unge noget ringeagtede „Giottinere“. Efterfølgere af Giotto – som gik alt for troligt i mesterens spor, mens et nyt stort gennembrud af naturfølelse var ved at foregå.

Og kommer jeg så langt tilbage som til Giotto selv, så

står jeg til skamme med min lovtale over de „bundne“. Han var jo netop den, der sprængte de dekorative lænker, hvori kunsten levede et snævert liv. Han gjorde billedkunsten dramatisk, han indførte handlingen i de kirkelige billeder. Renæssancen begyndte vel egentlig med *ham*, selv om den først tog fart et slægtled efter hans tid. Man må slå sig selv på munden en gang imellem – den der aldrig har været nødt til at sige sig selv imod, hvad har han set? Altså priser jeg Giotto som banebryderen for Italiens frie kunst.

Jeg lærte ham bedst at kende i Padua, hvor han har malet hele landeveje af frescer: billedrækker over hinanden henad langvæggen. I Santa Maria dell' Arena dér blev jeg først imponeret over hans fortællegeni – en storlået billedskaber var han!

Jeg så ham også i Assisi, hvor han har malet de store allegorier over munkedyder. De interesserede mig nu ikke så meget som hans historiske fremstillinger. Men jeg havde dér en så sjælden og udmærket foreviser, at jeg ikke kan glemme det. Det var en gammel munk, som tilbød sig. Da han så, hvor god tid jeg gav mig i kirken, talte han til mig, og da jeg nogenlunde forstod ham, begyndte han at fortælle og forklare. Jeg hørte gerne på ham, hans sprog var så tydeligt og afpasset efter en fremmeds evne. Til sidst spurgte han: „Er du døbt?“ Jeg svarede med at gøre korstegnet over mit ansigt. Så fik han tillid til mig og førte mig ind i sakristiet, som ellers var aflukket for fremmede. Han tog et knippe nøgler frem og åbnede et skab, fremtog deraf forsigtigt et gammelt gulnet brev – det var egenhændigt skrevet af St. Franciscus stilet til en ven, som efter hans eksempel var indtrådt i klosteret, men han blev ked af klosterlivet og tilstod for Franciscus, at han længtes tilbage til verden. Frans vilde da aldeles ikke holde på ham, men bad ham kun rejse: „Gå, og tag min velsignelse med dig“. Det var det, der stod i brevet. Og så rakte munken papiret hen imod mig. „Kys det“, sagde han. Ja, jeg trykkede det gamle brev mod min kind – mere protestant var jeg ikke. Den gamle mands ansigt skinnede, sikkert

troede han at have bragt mig en velsignelse. – Da vi skiltes ved kirkedøren sagde han: Adio buona piccola!

Men jeg er kommet langt bort fra Florens, og jeg har ikke nævnt San Marco. Det må gøres, for der havde jeg dog nogle af mine bedste timer, særlig under mit andet besøg i byen. San Marcos kloster er jo berømt i Florens's historie. To af dets munke er i det mindste berømte. Den første er Broder Angelico, hvis frescer på muren i klostercellerne og i fællessalene opsøges af alle fremmede. Skønt han var en „bunden“ maler af traditionen i hans fag, så blev han dog anerkendt og æret af renæssancens mænd. Han *var* heller ikke upåvirket eller uimodtagelig for den ny tids stræben efter mere natur og mere krop indenfor de hellige personers klædebon. Fra Angelico havde vel ikke så meget modelstudie, som han havde finfølelse for legemets forhold og bevægelse. Han skiller sig mærkværdigt godt fra den faglige side af sagen og lægger en menneskelig følelse i sine skikkelser, som frigør dem – næsten – fra det traditionsbundne.

Han blev kaldt til Rom på sine ældre dage. Han måtte male for humanist-paven, Nicolo V., som havde været prior ved hans kloster. Lorenzo Magnifico har ofte spadseret i klostergangen. Det er også et dejligt sted. Gårdens firkant omsluttet af en smuk søjlegang, over hver af de fire indgangsdøre til klosteret er et billedværk af Fra Angelico – herligt hver et! Midt på gårdspladsen voxer et cedertræ. Her i buegangen sad også jeg uværdige i den tid, jeg arbejdede i San Marco – og spiste min frokost: et lille brød, et par figen og så en bitte dråbe vin! Dejlige dage!

I refektoriet, munkenes fællessal, har Fra Angelico malet et meget anseligt billede, som fylder godt på langvæggen. Salen er firkantet med lavt, hvælvet loft, og billedets overkant er også et bueslag. De tre kors fra Golgatha er malet i midten, hvor billedfladen altså er højest. De ses mod en mærkelig dyb rød himmel, en truende himmel, der dog lysner helt ned imod figurerne, som derved får en lys baggrund.

Under korset er samlet ikke blot, eller særlig, de som historisk var til stede, men kirkefolket fra hele verden, repræsenteret af deres fremragende mænd: kirkefædre, hellige, lærde, martyrer – en stor skare, som med omhu er karakteriseret hver efter sit væsen. Som farve virker det festligt og kraftfuldt, desuden går der en bølge af sorg gennem hele skaren: de forskelligste mænd er her samtidige i bøn og tilbedelse.

Fra Angelico har givet sig selv en beskeden plads knælende i billedets yderkant.

Foran dette billede sad en dag to danske rejsende, som var blevet uvenner. Det kan hænde rigtig skikkelige folk, når de rejser sammen. Man gnider sig for tæt op ad hinanden. Trådene, som så dejligt knyttede sammen, kommer i filter. Disse to var fulde af beskhed og indvendig bitterhed.

Men nu sad de altså her.

De så på billedet, så længe til de glemte hinanden, og da de igen opdagede hinanden, havde de glemt, hvad de havde imod hinanden. Fra Angelico havde med mesterhånd bragt trådene i lave imellem dem – sig så, at der ikke findes undergørende billeder!

Den fremmede, som fordyber sig i billedrigdommen, kan her opleve store overraskelser. For vi aner jo ikke, før vi kommer derned, hvor uendelig mange gode kunstnere der er. Det er forholdsvis få navne, som når op til vort nordlige land. Italiens billedkunst er en urskov, hvor det er lettere at fare vild end at finde vej ud og ind og gøre rede for, hvad man fandt.

Athen

Vi rejser til Grækenland – det ærværdigste land i Evropa, vor kulturs stammområde. Vi er kommen med damper fra Brindisi til Korinth. Der tager man så billet til Athen. Det er ganske morsomt: denne lille tarvelige billet skal føre os tilbage til et af historiens udgangspunkter.

Vi står ud ved en dårligt oplyst station og træder fra forhallen ud i et morads uden vej eller sti. – Hvor er den lysende stad?

Det var i December måned 1894 – nu er alt sagtens anderledes. Stationen var bygget et stykke udenfor Athen, idet magistraten håbede på, at et moderne bykvarter her hurtigt skulde voxes op – men det skete ikke. Nogle byggegrunde var oprevne, noget byggemateriale strøet omkring – lygter manglede – vejen eller rettere jordbunden var fuld af huller og sten, lige til at brække benene over. Der var naturligvis kun få rejsende med, men vi uheldige fremmede passagerer med vor bagage i hånden så os forbavset om og trådte fra et vandhul i et andet. Jeg var jo ikke alene heldigvis. Jeg fulgtes med et ungt ægtepar, Niels Skovgaard og hustru, Gud ske lov! – Han havde været her før, og mens jeg ængstelig så ned mod den sølede vej, pegede han op mod en stjerne, der sad temmeligt højt på himmelen, men blinkede med en vis jordisk glans! „Se der“, sagde han, „det er vor lygte, den skal vi styre efter“. „Kalder du det en lygte!“ svarede jeg, „det er jo en stjerne!“ „Det er St. Georgs lampe – Ajos Giorgios – på toppen af Lykabétos. Når jeg får øje på den, så kan jeg altid finde vej“.

Vi styrede efter St. Georgs lampe, og vi fandt vej til byen, til de oplyste gader, til et rimeligt hotel.

Lykabétos lærte jeg snart at kende. Det er et morsomt lille bjerg, som ligger tæt udenfor Athen. Det tegner sig mod himmelen med en uregelmæssig savtakket kontur. I en af takkerne gemmer sig, som plomben i en tand, St. Georgs

lille bitte kapel med lampen, og der lever en eneboer, som passer lampen.

Man kan let gå derop. Zigzagstien tegner sig tydeligt op ad den nøgne bjergside – og sikken en udsigt man har der oppe fra.

Lige over for Lykabétos ligger Akropolis med sin gyldne krone – Parthenon – bogstavelig talt gyldent! Den totusindårige marmor har inddrucket solens farve og lyser varmt i dens glans.

Jo – det er ikke forgæves, man rejser til Athen. – Men byen selv, som ligger mellem disse to højder, er en banal provinsby, som gør sig al umage for at komme til at ligne almindelige europæiske byer.

Køber man noget ordentligt i butikkerne, så kan man sikkert regne med at finde et „made in Germany“ påtrykt.

Athen ligner en lille borgerligt udseende dame, som fremviser et adeligt stamtræ. Hun har jo noget at være stolt af, hun behøver blot at pege op mod sin gyldne krone, sit Parthenon.

Det er jo en ruin – skønt det i afstand synes helt –. Enkelte af søjlerne på langsiden er fornyede – det nye marmor glør koldt og hvidt – én af de gamle søjler ligger henkastet i græsset, så at man kan se, hvordan den er sat sammen af en hel række skiver, som nøjagtig slutter sig til hinanden – nydeligt arbejde! Men jeg gad vidst, om Parthenon nogensinde har været skønnere end det er nu.

Lad os tænke os den tid, da det var nyt, hele templet, urørt af alder, omgivelserne i nydeligste orden, da folkeskarerne vandrede herop fulde af stolthed over deres eget værk. Da har templet været centrum for en national selvdyrkelse. Men nu – alt hvad der smager af forfængelighed, eller snæver nationalisme, det har tiden slugt. Tilbage står den ædle skønhed, som har tålt alle tiders skiftende domme. De mærker af vold og overgreb, som templet bærer – ja, tør man ikke ligne dem ved de ar og skrammer, som klæder en gammel kæmpe. Og det præg af forgængelighed, som hele pladsen bærer – den styrtede søjle i halvhøjt græs – brudstykker af marmor mellem

tuer af vilde urter – og så ruinen af Erechtheion – det lille tempel, hvis tag har været båret af unge kraftige marmorkvinder – taget er faldet, men pigerne står der endnu og ser roligt ud over de forandrede omgivelser – alt dette, som er mærket af forgængeligheden, men ikke overvundet, giver stedet en ubeskrivelig fortryllelse, som det ikke kan have haft – synes jeg – før det havde gennemgået århundreders trængsel.

Endelig tilhører alt dette ikke længer et lille snævert samfund, det er fælleseje for alle evropæiske folkeslag, så vidt den græske indsats i udviklingen er erkendt og tilegnet.

Over Akropolis med sit gyldne marmortempel hvælver sig en himmel, blå som vi sjældent ser den her oppe mod nord. Den farver det blå hav, hvorover øjet drages af fjerne, gyldne kyster. Det er de takkede og fligede kyster af græske øer! De er gyldne, ikke blot fordi solen skinner på dem, men fordi landet er gult. Gult og blå er de græske farver. Landet er ikke gult som en mark med modent korn – her er ikke just mange agre med korn – det er strågult, solsvdent. Grønne marker! Jeg synes aldrig jeg så dem! Ikke i Athens nærhed. Athen ligger på en ørkenagtig slette, ufrugtbar, udyrket, tidselsbegravet, stenet. Den er gennemkrydset af fodstier, der som hvide streger i den vissengule bund er tegnet på kryds og tværs i alle retninger, så langt øjet når. De taber sig ikke bag gårde og boliger, for der er ingen. De forsvinder ikke ind i krat og lunde, for sligt findes ikke. De opluges af fjernheden, eller af bjergene, nærmere eller fjernere.

Hymétoskæden lukker horisonten imod nord. På bjergsiden voxer olivenskove, men de er jo ikke grønne sådan som vore skove. De har en fin bleggrå farve, en mild afvexling fra den strågule bund.

Vort land har andre farver. *Vor* jord er ligesom et helt andet stof, både at se og røre ved. Her var jeg kommet til et fremmed land, her var jeg for alvor udlænding.

Rigtig forår i dansk forstand kan her jo ikke være. Dog, når vinterregnen er faldet, viser der sig nogen grøde også

på sletten om Athen. Hist og her finder man blomster, smukke krokuslignende lave blomster – og så bryder der lidt grønt op mellem de gule strå. Ved den tid kan man se bøjede skikkelser bevæge sig hen over sletten – ensomme – langt fra hinanden. De samler urter. De plukker omhyggeligt hvert lille grønt blad af. Om aftenen kommer de til byen med en sæk på ryggen og falbyder deres urter. Vi købte af dem og spiste urterne kogte og tilberedte som salat. Det smagte tålelig godt, ikke så godt som en enkelt udsøgt slags salat. Dette her var jo alle mulige blade mellem hinanden.

Disse vildtvoksende urter var også det eneste udbytte, byen havde af denne store solrige slette.

Jeg nægter ikke, at jeg føler mig usigelig fremmed i Grækenland. Den naturskønhed her var – her var jo en vis storlinjet skønhed – den var ikke venlig, den havde ikke noget smil til den fremmede, den stemte, syntes jeg, til tungsind, som om noget her var døet ud.

Hvis der kunde skaffes vand, vilde sletten leve op – den kunde gøres frugtbar.

Det eneste, jeg kender til østerlandenes naturpoesi er Davids salmer. Derfra har jeg det indtryk, at vandrig og lykkelig er to ord for det samme – ulykkelig – det er tørstig, udtørret. I Norden henflyder vi i sorg, vi drukner i tårestømme. Her i syden indtørres man af sorg: „mine ben visner og hentørres“. Den lykkelige ligner „et træ plantet ved vandbækken“.

Forløsningen, frelsen, lignes af David ved „strømme til et tørt land“. Her har jeg de levende billeder til teksten.

Vi går en dag – mine danske rejsefæller og jeg – udenfor Athen, ud over sletten, hen ad Hyméttos til. Skovgaard var altid bedst orienteret, både geografisk og historisk, han standsede, pegede ned for sig og sagde: „Her er Kefissos“. Det er en lille flod som fra bjergenes top har sit løb over den athenske slette, men den tørres ud allerede først på somren – solen drikker den ud.

„Her er Kefissos!“ lød det i mine øren, mens jeg så ned på en strime af nøgne tørre sten. – Stenenes farve

røbede, at de havde kendt vand engang, måske var der lidt fugtighed hist og her i hullerne. Jeg vilde have skredet over denne rende uden at tænke på ordet flod eller bæk. Er der noget så trist som en vandløs bæk i en ørken!

Når siden hjemvéen sved mig – for jeg led noget af hjemvé i dette underlige land – så var Kefissos tørre leje for mine øjne som billede på min egen vandring – eller rettere stilleståen – her var strømmen og løbet standset.

En ulempe var det for mig, at jeg ikke kunde færdes frit efter min lyst uden for byen. Jeg blev kraftigt advaret derimod af kendte folk. Det var ikke brug og ikke trygt for kvinder at færdes alene. Altså, også på den måde var landet umildt. Vel tænkte jeg, at det var overdrevet af dem, der havde travlt med at male fanden på væggen for mig – men jeg syntes grangivelig, jeg så ham for mig i de gale hundes lignelse.

Jeg har altid været bange for hunde – og så sådanne hunde som de græske – dem skal man nok blive bange for!

Vi gik altså, vi tre danske, en lang tur ud over sletten lige ud til, hvor bjergnaturen begyndte med Hymétos. Der traf vi nogle hyrder. – At store gedehjorder drev rundt i bjergegnene, ført af hyrder, som kom nord fra, havde vi hørt. Hyrderne blev ikke for godt omtalt. Vi havde set deres spor. De kunde finde på at tænde deres bål op ved roden af et groende træ, så det ubarmhjærtigt blev svedet af. De forkullede rester stak op af jorden – det hændte, at store partier af skoven brændte ved deres rå uforsigtighed.

Disse mænd, som vi mødte, så barske nok ud, og den hund, de havde hos sig, en rigtig ulv at se til, knurrede rasende ad os. Mændene holdt på den, ellers havde vi været ilde farne. En af mændene satte foden på ryggen af den, ja til sidst stod han ligefrem på den med hele sin vægt for at holde den nede, mens vi anstrengte os for at forstå, hvad det var, de sagde til os. Endelig gik det op for os. Med ord og fagter tilråbte hyrderne os: „Gå, gå! Vi kan ikke styre hunden længere!“

Vi kom afsted, så hurtigt som sømmeligheden tillod os – ligefrem løbe, skammede vi os for. Men dyrets rasende gøen lød efter os.

Også på hjemvejen skulde vi møde et angreb fra en anden hund. Vi hørte hundeglam fra en fjern landsby, og der kom én farende over sletten mod os. Vi havde endnu rædslen i os fra den forrige hund og belavede os i hast på at værge os. Jorden var oversået med sten. Vi samlede op, hvad vi kunde, og stillede os tæt sammen. Den unge frue var vist tapper nok, men skulde dog nødig slås med gale hunde. Jeg var jo kammeraten og burde være – vilde gerne være – halvvejs mandfolk og stillede mig derfor drabeligt op med hænderne fulde af sten. Desværre tror jeg ikke, det lykkedes mig at ramme bæstet, skønt jeg naturligvis kylede løs. Den blev dog rigtig truffet, men det var jo mandens overlegenhed, der blev konstateret, han sigtede bedst. Dyret sagtnede sin fart.

Men nu hørte vi nyt glam. Der kom sandelig én hund til farende. Var vi nu ikke fortabte. Ja, jeg tror den dag i dag, at vi var i fare, men der kom hjælp. En græker, som også var ude at gå, nærmede sig, og hundene tog flugten, før han havde givet tegn til angreb.

Men *jeg* skulde ikke ud at gå på sletten alene.

Det hyggeligste sted for mig i Athen var musæet og deraf særlig vasesamlingen. Man ved, at største delen af Parthenons skulpturer er bortført af englænderne og kan ses i London. Athens musæum må nøjes med brudstykker, men disse brudstykker er ganske vist imponerende – det er rester af gavl-grupperne – kompositionerne i sin helhed kan vi ikke få noget begreb om – man ser nogle sidende skikkelser – vistnok Hera og Zeus, så storladne, overlegne, at de giver sig til kende som guder – selv i deres fornedrelse og lemlæstelse. En enkelt udmærket marmorfigur, som først er fundet, efter at Grækenland blev sin egen herre, og så de mærkelige primitive figurer, som er fundet ved udgravning i Akropolis. Athenes jomfruer, hvis marmorfigurer er smukt malet med fine borter.

Og de forsøger at smile! Smilet er stift – men vi forstår den ældgamle kunsts stræben efter at give ansigtet liv.

Men jeg talte om „hyggelige timer“ – den betegnelse passer særlig på vasesamlingen. Vasemalerierne – det er, hvad vi har tilbage af græsk malerkunst – de store repræsentative malerier, som berømmes af græske forfattere fra oldtiden, de er forgået – væk! Vi har kun affaldet tilbage: pottemageri, håndværk, folkelig kunst. Men i så fald har det været geniale håndværkere, som har lagt hænder til der, og man får unægtelig en høj mening om den skønhedsfølelse og livfulde græske ånd gennem disse „folkelige“ arbejder af ukendte mestre. Så vidt jeg ved kendes ingen navne.

Vaser og vaser det er jo mere end to ting. De har deres perioder med forskellig stil og smag. Men jeg har slet ikke gjort historiske studier over dem. Jeg ser på dem som en række græske folkelivsbilleder og finder udtømmelig fornøjelse deraf.

Tempelkunsten efterlader et indtryk af ceremoniel værdighed, som vi da er tilbøjelige til at overføre på græsk liv i det hele taget i den antike tid.

Gode europæiske spidsborgere med et snævert kendskab til en stærkt begrænset del af den græske kunst har dannet sig den mening, at kunsten altid bevægede sig i fornemme sale. Vasebillederne oplyser os om, at denne fornemme herre, kunsten, færdes overalt, hvor der er liv. Præstinden og hyrdedrengen står på samme linje som emne for kunsten. Vasemalerne har hentet deres stof fra alle egne af tilværelsen og inddraget det i skønhedens verden.

Der findes vaser, som er malet i den højtidelige stil, sagtens også bestemt til højtideligt brug, til religiøse handlinger, for eksempel: en ung kvinde nærmer sig med udstrakt fakkelt i hånden til altret for at tænde offerilden, eller en ung pige med laurbærkrans om håret skrider frem spillende på en luth, som hun holder i løftede hænder. Der er ynde og højhed i dette enkle, tofarvede maleri. Nogle er overordentlig fint udførte, omhyggeligt og nydeligt gjorte. Andre gør indtryk af at være gjort i fejende

fart med overlegen foragt for enkeltheder, men sprængfyldt af humør – også undertiden af kåthed.

Jeg har aftegnet én, som forestiller en satyr, der løber efter en nymfe, eller hvad det nu er for en dame. Tegnerens sympati er på satyrens side, og hendes dydigt afværgende gestus er inderlig morsomt givet.

På en lille, smal, høj vase ses en hyrdedreng, som står og læner sig til sin stav, en støt lille fyr. Hjorden, han våger over, ses ikke, ingen omgivelser ses.

På næste vase ser vi en fornem dame siddende i en stol i færd med at betragte sin skønhed i et håndspejl. Her står en gammel mand. – Med magre, kraftsløse arme holder han sit sværd op for sine øjne og betragter det vemodigt, åbenbart kan han ikke svinge det som før – billede på alderdommens tungsind.

Men her står to mænd overfor hinanden – to lange mænd, som fylder højden af en høj vase. Den ene er en ældre, skægget borger, som med løftet finger synes at fremføre en gylden leveregel for en yngling, som står i ærbødig retstilling foran ham, høvisk indhyllet til hagen i sit omfangsrige draperi: mester og lærling.

Og jeg kan vise en modsætning: I midten af et rundt fad – altså omsluttet af en cirkel – sidder to drenge overfor hinanden. De stikker hovederne sammen, og kunstneren har derved opnået at lade dem fylde den runde billedflade, samtidig med at han viser os de to skælmer i færd med at udpønsse en eller anden drengestreg, som de morer sig kosteligt over. Den største er en absolut gavstrik, som underviser den lille på *sin* måde.

Disse pottemagere – eller keramikere skal jeg vel kalde dem, de har et mærkeligt greb på at benytte menneskeskikkelsen som dekoration. De bruger praktisk talt aldrig andet: mennesket som ornament, samtidig med at det får sin ære som menneske. Byd keramikeren et hvilket som helst billedrum, rundt eller kantet, langt eller bredt, han får et menneske, måske flere mennesker, anbragt der på utvungen måde, så at både rummet og skikkelsen får, hvad der tilkommer dem.

Men hvad kan det nytte at beskrive alt sådant – det må ses. Lad mig dog nævne ét eksempel til, som er pudsigt: Det givne er et rundt fad, dekorationen er en gammel kælling, som kommer rendende i sådan en fart, at man ser skosålen af den bageste, løftede fod. Hun er kroget af ælde og desuden bøjet af det hastige løb, så at hendes legeme danner en bue svarende til fadets runding. Hun vender et morsomt gammelt ansigt imod os – lutter smil!

Vaser og fader med uendeligt varierende motiver findes jo i tusindvis på alle europæiske samlinger. Opfindsomheden og frembringelseslysten synes at have været ubegrænset.

Mig forekom det, at jeg her mødtes med en smittende livslyst, som gjorde mig inderlig godt. Der var fredeligt og hyggeligt oppe i vasesamlingen. I det hele blev man ikke forstyrret af besøgende på musæet.

I Athen havde jeg ikke den hygge i kirkerne som i Italien. Her er ikke den rigdom af kirker, hvortil kunsten i Italien i så høj grad er knyttet. Den kristne middelalders oplevelser er gået Grækenland forbi. Under halvmånens tegn har der været halvnat i dette land. Der er kun få kirker, og i dem er der slet ingen kunst eller skønhed at finde.

Der er nok billeder, de spiller en stor rolle. De bliver kysset af alle kirkegængere, så de er helt glinsende og fedtede af mange slægtleds overslikken. Det er ikke underligt, at de er sortagtige – man kan næsten ikke se, hvad de forestiller. Stive byzantinske figurer er det – det ene som det andet. Kirkekoret er skilt fra skibet, hvori folket samles, ved et højt gitter. Kun præsten må betræde koret. Men på gitteret er udhængt disse billeder, som store og små kysser. Et sted, hvor jeg var inde, så jeg til min forundring, at billederne var overkradsede. „Det har tyrkerne gjort,“ svarede man mig. Dette folk har ikke haft husfred eller kirkefred i mange hundrede år. En ting har man dog ikke kunnet tage fra dem: korstegnet, som det skrives med hånden i luften for ansigt og bryst. *Det* brugte de flittigt. De korsede sig ved enhver lejlighed. En græker

korser sig, så snart han skimter taget af en kirke, selv om det er i afstand, som for eksempel på en damper, der glider forbi kysten, hvor der langt inde ses kuplen af en kirke. Forresten forekom det mig, at de var nogle store børn i forholdet til deres helgener og hellige billeder – men en fremmed kan jo ikke se til bunds deri. Når en mand havde et dårligt ben, eller en dårlig hånd, så kunde han lade gøre et lille ben eller en hånd af sølv og ophænge det ved et eller andet kraftigt billede – omkring visse andre hang en hel udstilling af sådanne sager. – En ængstelig moder lod ophænge et lille sølvsvøbelsesbarn for at bringe sin lille ind under helgenens beskyttelse. Der kunde være som en hel lille legetøjsbutik omkring et yndet helgenalter.

Med mine rejsefæller var jeg rejst til en kirkefest på øen Tinos. Der skulde være et særdeles kraftigt billede, som på denne særlig hellige dag kunde udrette underfulde ting. Der var en mægtig tilstrømning til øen og til kirken. Trængslen gjorde det fuldstændig umuligt at komme nær til den egentlige helligdom og se, hvad der gik for sig. Det vilde også have været upassende at trænge sig frem der, hvor de syge og lidende havde første ret. Men ude på gaden så vi et underligt syn. Det var en ung pige, som fra havnen og op til kirken – et godt stykke vej – slæbte sig krybende på knæene med hænderne bundne på ryggen – en frivillig bodsgang. Om hun havde nogen brøde at afbøde, eller snarere en meget indtrængende bøn at forebringe – måske en af hendes kære lå syg og lidende – fik vi ikke at vide. I hvert fald førte hun sin svære beslutning igennem. Med blødende knæ krøb hun langsomt frem under folkemængdens medfølelse. En ung mand gik foran hende med en riskost og fejede skarnet tilside, for at hun ikke skulde blive alt for tilsølet.

Iøvrigt havde den lille by en markedsplads, og det gik meget lystigt og verdsligt til på gader og pladser. Byen skulde jo helst have lidt ud af de mange gæster. Dagen endte med fyrværkeri. For os fremmede med en natlig kamp mod lopper i et trangt logi. Jeg har aldrig været ude for sådanne hærskarer.

Ved en anden festlig lejlighed var vi danske kommet lidt i klemme. Vi rejste på en festdag til et yndet valfartssted. Navnet har jeg glemt. Jeg tror vort udgangspunkt var Mægara. Vi måtte bryde op klokken to om natten for at nå frem til dagens højtid. Rideheste stod rede til os. Vejen var lang. Vi skulde over syv bjerge, sagde vor fører – men de græske bjerge er nu ikke store. Kirken lå i en vild bjergegn. Der hen stævnede den ene karavane efter den anden af valfartende på æsler med børn og oppakning. Hvad det egentlig var, der fejredes, ved jeg ikke. Det er elendigt, når man ikke kan tale med de mennesker, man færdes imellem. Pilgrimmene strømmede ind i kirken og gik strax hen og kyssede et billede på korgitteret. Vi dumme fremmede, som ikke vidste rede på, hvad vi var med i, stod blot og stirrede. Det blev de græske pilgrimme vrede over – og det var måske ikke så underligt, for hvad havde vi der at gøre. De lod os forstå med tydeligt tegnsprog, at vi skulde kysse billedet og altså vise helgenen sin ære. Vi stod stive og rådvilde i vor tvungne stumhed. Vore protestantiske hjerter og vor renligheds-sans oprørtes i lige grad. Vi hørte truende mumlen omkring os, og forbitrede øjne lynede imod os, hvad vilde der ske!

Da trådte en præst frem, en gammel vismand med stort skæg og en underlig høj hat på hovedet og sort kjole. Han ordnede sagen. Han hentede en bog, som lå på alteret og slog den op for vore øjne – det var jo det ny testamente – bladede det igennem og viste os billeder af de fire evangelister med deres kendte attributter. Ifald vi ikke forstod skriftegnene, så skulde billederne tale. Om vi kendte den bog? Vi svarede med glad bekræftelse. Troede vi på den bog? Atter tror jeg, det var vor gode førers grundtvigske samvittighed, der fik ham til at tøve med svaret, og jeg roser mig af, at jeg fandt den rette formel, da jeg svarede: „Pistoio panto evangelio“ – vi tror hele evangeliet – så meget græsk kunde jeg få sagt. Præsten forstod mig også godt nok, vendte sig mod forsamlingen og sagde med en stor håndbevægelse og myndig

stemme: „*De* er kristne, og *vi* er kristne“. Stormen var stillet, og derefter skyndte vi os at give et stort voxlys til alteret.

Den gensidige tillid var nu fuldkommen, og præsten indbød os til aftensbord sammen med flere præster, der viste os stor venlighed.

Pilgrimmene dansede lystigt hele aftenen på pladsen foran kirken, og i selve kirken indrettede de sig som i en gæstestue. De slæbte deres bylter og rejsegods derind, spiste deres medbragte mad og lavede sig til sidst nattelejer og sov der gruppevis med koner og børn på kirkegulvet.

Jeg overværede en barnedåb i en græsk kirke. Handlingen var meget omstændeligere end hos os – men jo dog i kærnen den samme. Barnet blev båret ind af gudmoderen, iført en påfaldende grim sort sløjkjole. Da fadderne og barn og præst var samlede om dåbskummen, afførte kvinderne barnet den grimme dragt – og – så vidt jeg forstod – blev bekendelsen aflagt i tre takter og barnet tre gange neddykket i vandet, men desuden foretog præsten adskilligt, jeg ikke forstod, heller ikke husker jeg, i hvad orden det skete. Barnet blev salvet, en medhjælper ved præstens side bragte olien, hvormed barnet blev mærket på pande, øren, læber og bryst o. s. v. Endelig blev det af kvinderne iført en smuk, hvid dåbsdragt og igen overgivet til præsten, der så gik med det ind i kirkens kor, hvor højaltret er. Det var et lille drengebarn, som var døbt, ellers måtte det ikke være bragt ind i det allerhelligste, der er præsterne forbeholdt. Døbebarnet modtager en eller anden velsignelse derinde. Forsamlingen kan ikke se, hvad der foregår. – Men hvis det er et pigebarn, så må hun altså ikke komme længere end til kordøren og nøjes med, hvad hun der kan modtage. – Jeg tror, præsten lader de små børn berøre helgenbillederne, kysse dem så godt de kan.

Efter nogle øjeblikke kom præsten tilbage med den lille dreng. Stående på trappen til koret løftede han barnet op til skue for menigheden og udråbte det spørgsmål, om

drengen nu var rigtig døbt. Hele forsamlingen svarede nu med én mund: „Aksio, aksio!“ (Det er rigtigt). Der stod nede i kirken en hel bunke småbørn. De var holdt tilbage fra døbefonten med en snor, som anviste deres plads. Der stod hoved ved hoved af småfolk, som nu råbte af deres lungers fulde kraft, sammen med de voxne: „Aksio!“ Handlingen var bevidnet af menigheden.

Olympia

Fra Athen til Olympia! Når man giver sig på denne tur, må man helst glemme alt, hvad der hedder moderne færdselsmidler og rejsekomfort. Man skal forestille sig, at man er samtidig med Odysseus og være rede til at møde de underligste ting.

Odysseus ser sine rejsefæller forvandlet til svin hos heksen Kirke. Vi andre måtte næsten ønske, at vi kunde være indgået i dette dyrs skikkelse for at komme lettere igennem de græske værtshuse, som for os mere lignede svinestier -- undertiden kan ens kultiverede sanser være en til besvær.

Nu tænker jeg nærmest på den vakre lille by Andritsæna, hvortil vi ankom en dejlig eftermiddag i Maj. Vi var fire danske, idet vort selskab havde fået en fornøjelig forøgelse i en dansk lystrejsende, oven i købet en gammel bekendt fra København, departementschef A. Weis.

Vi kom ridende. Vi havde siddet på hesteryggen fra tidlig morgen. Som uøvede ryttere var vi mægtig trætte, forbrændte af solen, støvede og ophedede. -- Kunde man nu have fået et bad! Eller dog en forfriskende afvaskning. Vor fører havde bragt os til en kro eller gæstgivergård, hvor vi skulde overnatte. Der sad en hel mængde indfødte, fornøjede, snakkende og drikkende. De sad på gaden udenfor kroen -- derinde var ikke så rart. Det var umuligt at opdage spor af eller tegn til, at mennesker her i huset brugte at vaske sig. Skulde det være muligt at opdrive et vaskefad? Da værten forstod, hvad vi manglede, rådede han os til at gå udenfor byen til en vandingsplads for æsler, hvor der fandtes en kilde og en vandkumme til brug for disse dyr. Vi fulgte anvisningen og blev fuldt tilfredsstillet. Vandet sprang friskt og rigeligt af et rør og fyldte en stor stenkumme. Æsler var der heldigvis ingen af i øjeblikket, men at de havde været der,

kunde man tydeligt se. – Her vaskede vi os af hjærtens lyst og lod os tørre i solen.

Modigt gik vi derefter natten imøde. Det gjaldt især om at holde øjnene åbne for at afslå angreb af væggetøj og andet tøjeri. Men – man var for træt – jeg slumrede ind og vågnede næste morgen med skræk ved at se lus kravle tæt ved mit ansigt og en fremmed græker stå og barbære sig foran spejlet, formodentlig husets eneste.

Vi forlod denne beværtning uden at nyde noget til morgen. Vor lidelsesfælle, Weis, havde forladt os om aftenen for om muligt at opspore en bedre lejlighed et eller andet sted. Han kom nu og hentede os hen til sit logi, hvor vi skulde forsøge at få noget at spise. – Da vi havde set borddugen, og Weis i den genkendte sit sengelagen fra nattelejet, bestilte vi kogte æg i skal og spiste tørt brød til, idet vi skar skorpen af. Lidt vin tror jeg dog nok, vi drak til. Men de ristede lammearme, som blev sat frem for os og varmt anbefalet af værten, turde vi ikke give os i lag med.

Så rejste vi videre. Vi red til et af rejsens skønneste eventyr, op til den skønt beliggende bjergby, Karitene.

Jeg var ikke mere bange for at ride end netop lige til at gøre det spændende. På en mægtig høj saddele tronede jeg oven over alt jordisk. – Jorden, vejen under mig, kunde jeg ikke øjne – vi red jo nemlig på smalle bjergstier, næsten altid med dybt fald på den ene side, og hesten vilde absolut gå lige ude på kanten af stien. Opskræmte falke fløj ud under fødderne på en, og idet de svævede ud over dalstrøget, som lå dybt under éns blik, troede man næsten at svæve som de. Vi red jo i zig-zag langs ad bjergstien, så at vi bestandig kom tilbage til samme sted. Når vi troede, at være kommet langt bort, kunde vi pludselig skimte flodens, Alfios, grønne vand dybt nede i dalen.

Denne flod, den største jeg har set i Grækenland, den viste sig, forsvandt og kom igen tilsyne alt som vejen drejede for os. Efter i lang tid at have betragtet den dybe kløft, hvori den løber, passerer vi én gang over den ad en ærværdig muret bro og begynder så at stige – jeg synes

i spiral – op ad den bjergkegle, som bærer Karitene. Det føles så underligt, når hesten drejer om et skarpt hjørne i klippen – så kommer der pludselig farende en blæst ud imod én, en halv storm, som synes at have ligget på lur bag stenene for at springe til og rive os af hesten. Nu går det frem i modvind et stykke, indtil stormen pludselig lægger sig – vi er kommet om i læ igen.

At rejse i Grækenland, det betyder en række overraskelser. Dalen bliver snæver, bliver bred, afgrunden åbner sig under én, lukker sig igen, og vi er helt fortrolige med Karitene, længe før vi når derop.

Det er en ejendommelig isoleret klippekegle, som byen har sat sig fast på. Øverst oppe, nogle trin over byen, ses ruiner af en middelalderlig fæstning, uindtagelig skulde man synes. Det er nok en gammel røverborg, men vi får at vide, at den i nytiden under grækernes frihedskamp har været taget i brug og tjent som tilflugt for en mand, som vilde værge sin frihed. Tæt op ad den gamle borgmur er klinet en forholdsvis lille firkant. Det er Kalokatronis hus. Her boede han fri som falkene, mens tyrkerne regerede i det øvrige land. Karitene var hans kongerige, denne klippekegle var en fri plet i det undertvungne land.

At komme derop, helt op til den gamle borg, det var et eventyr – et udblik over Peloponnes, som ikke lader sig beskrive. Og for at denne skønhed skulde få den smukkeste afslutning, så fandt vi her i Karitene en gæstfri og hyggelig vært, et godt herberge, ja, aldeles fyrsteligt følte det efter natten i Andritsæna.

Byen har en demark (borgmester eller sådan noget) en øvrighedsperson, som gjorde os den ære at modtage os som sine gæster. Ja, det var nok hans ældste søn, vi boede hos. Han og hans kone var nu familiens centrum, den gamle var enkemand. Her blev vi på det nydeligste modtaget og bænket ved et smukt bord med spiselig mad – et rent kongetaffel: æggekage, ost, tykmælk og vin! Jeg husker ikke, hvordan Karillaus, demarkens ældste søn, havde det med sprog, men hans yngre broder, Theodoros, var studerende, han øvede sig i fransk med os, lidt for-

legen, beskeden, men en dejlig ung mand. Jeg skal love for, der blev konverseret – og spist ved det aftensbord!

Og så til sidst blev der redt senge på gulvet i en stor stue – redt med dejlige, mangefarvede tæpper, sådanne som man kan tænke sig, Penelope har siddet og vævet, mens Odysseus var borte på langfart. – Væggetøj var der næsten ikke noget af.

Næste dag fulgte Theodoros mig omkring til stedets seværdigheder. Da han viste mig byens kirke, hændte det, at jeg vendte mig lidt brat imod ham med et spørgsmål, og så da, at han korsede sig, som en græker skal overfor en kirke. Han troede at se forundring hos mig og sagde roligt forklarende: „Jeg gjorde korsets tegn“. Han studerede ved universitetet i Athen, men overholdt de nedarvede vedtægter, hvor moderne han ellers søgte at være.

Husmoderen, Elina, var også vakker, men jeg tror ikke, hendes lille pige fik håret redt mer end én gang om året – og denne ene gang skulde jeg nu opleve, ja endogså blive den uskyldige anledning til. Det kom af, at moderen vilde have, at jeg skulde tegne den lille, og derfor tog hun fat på at rede hendes hår. – Sålænge det stod på, genlød huset af jammer og gråd, men da lille Vassa endelig viste sig, var hun fortryllende. Hun blev jo tegnet. Hun var fem år. Den treårige broder var også en dejlig dreng, ham kaldte de „To drakon“. Jeg undrede mig lidt over det navn. „To“ er jo kendeordet – det hele kunde ikke betyde andet end „Dragen“. Jeg måtte spørge mig for: „Hedder han „To drakon“?“ „Nej, nej“, forsikrede moderen halvt forskrækket, „han har ingen navn, han er ikke døbt.“ Jeg blev helt forundret. „Men den spæde?“ sagde jeg og pegede på vuggebarnet. „Ja, han hedder Nikolaus.“ Han var altså døbt. „Men hvorfor da ikke --?“ „To drakons fadder er på rejse i Italien, han kommer hjem til sommer, så skal drengen døbes.“ Jeg bragte i erfarung, at „To drakon“ i virkeligheden betød sådan nogen som fanden! Og det navn måtte så det arme barn løbe rundt med, indtil det behagede faddereren at komme hjem.

Vi blev her nogle dage, i det dejlige hjem, og havde jeg kunnet blive her lidt til, så skulde jeg nok have lært græsk.

Vi skiltes med mange taksigelser fra de gode folk. Hele demarkens familie stod ude, da vi rejste af, og råbte „sto kalo!“ (lev vel) efter os, mens vi vinkede af alle kræfter.

Næste nat boede vi forholdsvis kedeligt pænt i en „stor“ by, som lå fladt udbredt i et anseligt dalstrøg. Meligolo, tror jeg den hed. Den var så flot, at den havde telegrafstation. Der var bare den lille fejl derved, at telegrafisten sjældent var hjemme. Det mærkede vi i Karitene, da demarken vilde telegrafere derned for at skaffe en vogn – fru Skovgaard var træt af at ride. Men det tog et døgn at få forbindelse, fordi altså personalet var ude at spadserere – og – den vogn vi fik – jeg kunde ønske mine værste fjender en køretur deri! Nej, må jeg bede om heste!

Når var det, vi holdt hvil under det herlige gamle ahorntræ? – Hvor gammelt kan sådan et træ mon være? – Der findes ahorntræer nu og da dernede, det er så hjemligt. De har jo virkelig en tæt og grøn bladkrone – er meget større og fyldigere end oliventræerne.

Her havde vi den sidste rast, før vi kom til vort bestemmelsessted.

Vi når endelig til stedet med det forjættede navn, Olympia! Olympos er jo et bjerg, hvor dette lands guder i gamle dage havde deres højsal. Men sletten her, den olympiske slette, den har jo været skuepladsen for græsk ungdoms triumfer. Her har de under leg forberedt de sejre, som de siden har vundet for hele verdens øjne.

Her på sletten finder man endnu i græsset fundamenter til de æresstatuer, som er blevet rejst for dem, der vandt prisen i idræt, men det er alt, hvad der er tilbage. Guder og mennesker har forladt disse steder, og for den fremmede gør bevidstheden om det forbigangne naturens alvor endnu mere udtryksfuld.

Det er også uden al forudviden en natur, der stemmer til tungsind. Vi træffer her floden Alfios igen, men nu har den lagt sig til ro på den flade mark – dens løb er

til ende. Den forener sig med en anden flod, Kladios, men selv ved forenede kræfter formår de ikke at holde liv i strømmen. – Ja, der er en smal rende med noget dybere vand, hvori der mærkes en svag gliden frem mod udløbet. Ellers har begge floder tabt deres vandmasse i små pytter, i lave indsøer, som har mistet forbindelsen med løbet – de er givne til pris for sommertørken. Hvor mægtige floderne havde været, da de var i deres kraft, det kunde man se af det udtørrede leje, som var kendeligt nok: først en slimet sort bund omkring de hensygnende småsøer – længere oppe tør stebund. Fulgte man flodens spor lidt op i landet, fandt man lavt krat og buske, som havde fået rødderne så langt ned, at de kunde leve sommeren over af vinterens væde. Imellem disse buske så jeg engang en stor, tyk slange sno sig, bugtende sig ned til renden, hvor den kunde forsvinde.

Ellers hørte man ikke en lyd, ikke en puslen, eller et pip af en fugl, så lidt som brøl eller brægen af kreaturer. Det var midt i Maj måned, da luften er fuld af sang i Danmark. Her var uendelig stille, fra floden ikke det mindste kluk eller bølgerislen. Kunde man vel undgå i dette naturbillede at se folkets skæbne afbildet: Her har livets strømme brusket kraftigere end nogetsteds. Nu er strømmen tørret ud. Her er blevet gravstille.

Hen imod aften blev dog stilheden brudt – og det var fra floden, at der lød nogle mærkelige klare klange. Det blev til et helt klokkespil – det var frøerne. Fra vandhullerne stak de hovedet op og begyndte deres lokkesang. De havde virkelig tone i livet, de frøer. Det blev til en aftensang, som ikke var ueffen.

Men man gør ikke et besøg i Olympia for at hensmelte i naturstemning! Her er noget at gøre. Den store fortid er ikke forsvundet, som solen tørrer floden ud. Jorden har så at sige opslugt de gamle skatte, men den har ikke kunnet få lov til at beholde dem.

Arbejdet, som den tid gjorde, kan vi endnu have godt af, tiltrods for at mennesker og naturkræfter har løbet storm imod det. Zeusbilledet som havde sin plads i templet

og blev lovprist af oldtidens skribenter, det er i sin tid bortført til Konstantinopel for der at forsvinde. Et jord-skælv har dernæst kastet templet omkuld, så at billedværkerne blev slået i stykker. Formodentlig var det samtidig, at floderne Alfios og Kladios gik over deres bredder og skyllede jord og dynd over ruinerne.

Vor tid, som ikke – hvad kunst angår, er så skabende som den gamle var – har sin styrke i at samle sammen på det, der er efterladt. Der er også gjort et stort arbejde for at samle og påny sammenstille brudstykkerne af Zeus-templets billedgrupper.

Man har opført et musæum i lignelse af et græsk tempel og deri findes alt, hvad der er opsamlet og opgravet på sletten og som kunde henføres til det oprindelige tempel.

Med opbydelsen af den yderste tålmodighed og flid har tyske arkæologer gennem søgt og gennemgravet jordbunden omkring den gamle helligdom. Templets grundvold er blottet, stumper og stykker af de gamle gavlgrupper er samlet op og med uendelig flid stillet sammen, således som det kunde formodes, at de havde siddet. Herved er det især geheimråd Treu, som har indlagt sig fortjeneste og høstet anerkendelse.

Østgavlens billedgruppe er så enkel i sin komposition, at det var forholdsvis let at genfremstille den på helt troværdig måde.

Vestgavlen er meget vanskeligere at finde ud af, men meget morsommere. Treu har forsøgt sig med den svære opgave. Hans arbejde er vistnok meget værdifuldt – som en indledning til et dybere gående. Emnet for billedværket er taget fra den græske sagnverden.

Peirithoos, Lapithernes konge, holdt bryllup og havde dertil indbudt sit nabofolk, kentaurerne. Men disse vilde hestemennesker blev gale af vinen, brød gildesfreden og vilde bortføre kvinderne. Heraf opstod et vældigt slagsmål, som er skildret med kraftig realisme. Vi ser kentaurerne udfolde deres voldsomhed og råhed – en af dem bider sin modstander – vi ser kvindernes afmægtige, forbitrede modstand – en af dem har alle negle i kentaurerens

hår og skæg. Vi ser mændene, med eller uden våben, modigt kaste sig mod dyrene – somme ligger på jorden i vild brydekamp. Og vi ser guden Apollo i ophøjet ro træde frem midt i kampbruset. Til højre og venstre for ham ses Peirithoos og hans ven, helten Theseus, svingende sværdet over de frække hoveder – der kan ikke være tvivl om stridens udgang – adelsmennesket står overfor dyremennesket. I denne kamp tager guder del.

Denne billedgruppe var ikke kendt i Thorvaldsens og Goethes tid, da Grækenland var idyllens land, det poetiske hyrdelivs land.

Arbejdet er muligvis udført af joniske billedhuggere – sådanne har ialtfald haft med opførelsen af Zeustemplet at gøre, men alligevel fristes man til at kalde det spartansk på grund af den hårdhændede og knappe udførelse. Her finder vi ikke den fine og fuldendte gennemarbejdelse som i Parthenon skulpturerne. Man har med beundring iagttaget, at disse skulpturer er udførte med samme indtrængende omhu i de partier, som vender ind mod væggen, og som slet ikke kan ses. Sligt er ikke tilfældet i Olympia: de dele, som vender bort fra beskueren, eller vil dækkes af sidegruppen, er kun skitserede, eller ganske råt tilhugne.

Olympia-skulpturerne bliver betegnet af kunstdommere som anden rangs kunst, meget uretfærdigt efter andres mening.

I henseende til handlingens kraft, klarhed og ild når det frem i første række blandt oldtidens værker. Brudstykkerne lader ane en skønhed, som ikke kommer til sin ret i Treus opstilling. Han har ansvaret for den konstruerede og restaurerede gavlgroupe, som nu findes i Olympia-musæet. Han har sat det sammen af spredte brudstykker, og flere stykker mangler helt, så han har måttet gætte sig frem. Han var arkæolog – men ikke kunstner.

Med Niels Skovgaard som vejleder var det ikke svært at blive kritiker. Han var på det rene med, at der var begået fejlgreb, som skæmmede det hele. Han var strax i alvorligt arbejde med at flytte de forskellige grupper fra højre til venstre side af gavlfeltet – ikke bogstaveligt

naturligvis – det kunde han først gøre, da han kom hjem og fik overladt gibsafstøbninger af alle enkeltheder, så han kunde vise alle og enhver, hvad der vilde vindes af klarhed og skønhed i kompositionen. Men her skulde jo tingene grundig undersøges.

Treus udgangspunkt var arkæologens. Det *han* grundede sin hele opbygning på var de spor, som fandtes i marmoret – mærker i fodstykker af en kentaur's hov, en tilhugning i en hestekrop, som viste, at her havde et andet legeme været føjet ind til – kort sagt, der fandtes mange spor og kendemærker af rent praktisk art, som kunde vejlede en erfaren arkæolog – men Niels Skovgaards udgangspunkt var et helt andet, hans syn på tingen var kunstnerens. Hans øjne sagde ham: dette er falsk, disse linjer har ikke oprindeligt strittet mod hinanden på en uskøn, ukunstnerisk måde. Det røber sig som uægte.

Skovgaard begyndte indefra, fra forståelsen af værket selv og følte på hver enkelt figurs vegne, hvad den krævede af plads for at udfolde sig efter sit anlæg.

Theseus og Peirithoos, de to skønne skikkelser, som står oprejst ved hver sin side af Apollo, de må stå frit, det kan ikke være meningen, at en kentaurbagdel skal være klistret op ad deres lår. Og de to fjender: brudgommen og kentauren, som vil røve bruden, de står rettest ansigt til ansigt med kvinden imellem sig, ellers vilde der heller ikke være nogen sandhed i Peirithoos's bevægelse med det hævede sværd – efter Treus opstilling vil han træffe brudens hoved, efter Skovgaards sigter han rigtigt og vil sikkert nok ramme kentauren midt i den brede tyrepande.

Skovgaard bytter altså ganske roligt de to hovedgrupper til højre og venstre for midtfigurerne, og han gør det med sikkerhed uden at spørge arkæologerne om forlov! Ja – naturligvis undersøger han de arkæologiske tegn og søger at udlægge dem, men deres anvisninger er ofte usikre.

I mange tilfælde er det lykkedes at finde en fuld overensstemmelse med de efterladte spor, afskrabninger og mærker og den indefra begrundede opfattelse af kompositionen.

Hvis man har set, i hvor små stumper og stykker dele af værket er knust, så vil man ikke undre sig over, at det kan være umuligt at finde den uimodsigelig rigtige plads for hver lille del, og da gælder det dog ikke at ofre den hele skønhed for en bagatel, som er usikker. Der findes i musæet et rum med oplag af stumper, som ikke har kunnet finde anvendelse: her en hånd og her en fod – eller måske kun en storetå, hvor har de siddet? – Man må ikke glemme, at her er to gavlgrupper, øst- og vestgavlen – altså dobbelte muligheder – og hvis man vil opbygge en hel figurs stilling og bevægelser udefra en enkelthed, som man vil have anbragt, så skal man jo køre i grøften. Lad mig fremføre et særligt vanskeligt tilfælde som eksempel.

Der findes en gruppe forestillende en kentaur, som vil røve en ung dreng. Den er meget ituslået, man har væsentlig kun torsoerne af de to figurer. – Så findes der en ruin af en hånd med udspilet tommelfinger, som er ifærd med et greb.

Treu mener, at hånden hører til bemeldte kentaur og formoder formedelst tommelfingerens stilling, at den griber om drengens ene ben. Beviset selv mangler jo såvel som kentaurens arm. Men denne formodning er bestemmende for rekonstruktionen af gruppen. Treu lader da gøre arme og ben, som de kan svare til den stedfundne tommelfinger, men gruppens linjer virker højst uheldigt, ligesom bevægelserne er underlig slappe i forhold til de omgivende figurer. Nu kommer Skovgaard og siger: denne hånd med sin tommelfinger har ikke grebet om drengens ben, men om hans venstre arm. Armen mangler selvfølgelig såvel drengens som kentaurens – det bliver et greb i luften. Men Skovgaard fører kentaurens arm op over hans skulder og lader ham bag sin nakke tage et greb i drengens tænkte arm, som vilde han trække ham op på sin ryg. Bevægelsen bliver levende, linjerne i arm og krop skaber balance og samstemning med den gruppe, som er pendant til drengerøveren. Nu bliver spørgsmålet, om tommelfingeren vil passe her – om den kan slutte sig til en drengearm! Måske ikke! Men skal løsningen strande herpå?

Tænk, hvis hånden nu i det hele taget slet ikke hører til her?

Jeg anfører dette som en prøve på de forskellige metoder.

Det er nu tredive år siden, Skovgaard offentliggjorde sin plan til rekonstruktion af Apollogavlen. (Apollogavlgruppen fra Zeustemplet i Olympia. Et forslag til nogle ændringer i opstillingen af figurerne af N. K. Skovgaard. 1905). Det er jo kun naturligt, at indvendingerne ikke udeblev, selv om visse store fortrin var iøjnefaldende.

Nu er det mer end fyrretyve år siden, Skovgaard først begyndte at sysle med denne opgave; det ligger ikke for ham at give slip, så længe der kan vindes et par tommer frem. Han er for tiden igen i fuld gang med at gennemse og påny gennemprøve sit arbejde. Kunstmusæet i København vil forhåbentlig snart kunne fremvise resultaterne. Må hjertet da ikke hoppe i livet på én ved udsigten til at se et af de rigeste græske værker så vidt genrejst af sin grav – så vidt som en kunstners kærlighed og geniale forståelse kan gøre det.

Men nu er jeg kommet langt fra mit otte dages ophold i Olympia i 1895 ved at fordybe mig i min rejsefælles fortjeneste – for min egen part har jeg nemlig slet ingen, uden at det skulde være, at jeg holdt i den ene ende af målesnoren, når han optog sine mål af de forskellige grupper for at inddele og klarlægge det hele på papiret.

Selv tegnede jeg lidt. Jeg søgte i „lageret“ efter mærkelige rester, fandt et løvehoved, vistnok en tagprydelse, som havde beholdt den antike farvepålægning. Den malede jeg af. Alene at sidde her var en lykke.

En dag blev den dybe stilhed brudt, forstyrret ligesom festglæden ved Laphiternes bryllup, af forvirret larm, vrede stemmer – næsten brøl. Blev musæet stormet af fjender? Vi styrtede ud i forhallen. Det var de to opsynsmænd, som var kommet i slagsmål! En stol blev svinget i luften som våben, men vore forskrækkede ansigter havde dog den virkning på dem, at de lod våbnene synke.

Naxos

Da Juni måned var nået blev opholdet i Athen noget nær utåleligt. Til insektplagen føjede sig støvplagen. Landevejene var hvide som kridt, støvet, fint og hvidt som mel, trængte ind alle vegne. Lopper og andet endnu værre skarnstøj føg ligeledes omkring én. Vi danske så ud som skarlagensfeberpatienter. Så blev vi da endelig færdige til at flytte.

At tilbringe de varmeste måneder ude på en af de græske øer havde altid været planen. Naxos blev valgt. Denne ø nævnes i forbindelse med de fineste mytologiske navne: Ariadne, Theseus, Dionysos. Det skulde gøre godt at komme op på Naxos bjerghøjder!

Disse øer i Archipelagos er sten, til dels marmor, klipper, som rager op over havet, meget ulig vore grønne bakkeøer, der trues af havet, som skærer klinterne af langs kysten og stjæler manganen fed bid af markjorden fra bonden.

Den muldjord, de græske øer bærer, er i sikkerhed, men ret mange kornbærende agre har de jo ikke. Markerne var forresten afhøstede og tomme, før jeg kom der – høsten falder tidligt på året – og der ligger vel mere magt på vinhaverne, oliven- og figentræer.

Landet er ikke sommergrønt som hos os i Juni, farverne er grå olivenskove, gule marker, hist og her et enkelt virkelig grønt træ, et gammelt orangetræ, eller dem, som vi kalder johannisbrødtræ med disse lange brune træede bønner, vi undertiden kan se i handelen derhjemme. De var mørkegrønne, men de stod kun enkeltvis, mens de blågrå olivenskove dækkede bjergsiderne – helt blå, hvor bjerget ligger i skygge. Snehvide, kalkede huse lyser frem imellem dem, fladtagede firkanter.

Det er en fejltagelse, når man taler om det „farverige“ Syden imod Nordens „blege farver“. Nej, de skrå solstråler gennem den fugtige luft på den våde jord giver

stærke og saftige farver, mens de lodrette stråler tørrer og bleger jords og planters farver.

Jeg glemmer ikke, da jeg første gang efter min hjemkomst sejlede fra Struer til Venø, hvor overrasket jeg blev af vor naturs farverigdom. Jeg havde glemt, at det forholdt sig sådan.

Men klimaet, det er da meget bedre dernede, hvor man har solskin hele sommeren og mere til og ikke behøver at frygte for det uberegnelige dårlige vejr, når man skal i skoven, eller skal tørre tøj, eller når det gælder endnu større interesser, og man er prisgivet dette vejrligs lunefuldhed.

Landmanden og landskabsmaleren er vist de værste til at klage, og klaget bliver her. Når to danske kommer sammen, så kan de aldrig være i forlegenhed for samtalestof – „vejret“ er et uopslideligt emne. Jeg undtager ikke mig selv. Jeg har ikke forsømt at istemme den almindelige jamren over dårligt vejr. Men jeg skal love for, jeg blev kureret på Naxos. Der lærte jeg at sukke efter det såkaldte dårlige vejr! Efter en regnbyge! Hvor vidunderlig er ikke fornyelsen efter en tordenskyll! Her på Naxos var himlen, naturen ens. Himlen evig blå, solen altid blændende, luften tør og hed – ingen aftensvale, ingen frisk brise – „Animos“ – det er luftning – var et kært ord for os, for det var, hvad vi savnede.

Man skulde synes, at den, der har tilladt sig at kritisere det danske klima, kunde være lykkelig ved at flyttes over i dette usvigelige stadige og holdbare vejrlig med den uforanderlige planteverden o. s. v. Men nej, man opdager tværtimod, hvor det er, man hører hjemme.

Naturen byder altid mennesket modstand – efter min erfaring – det skal så være. Det koster altid en kamp at tilpasse sig, tage imod og benytte sig af de vilkår, naturen byder, og det – må jeg sige – faldt mig ubetinget lettere hjemme end herovre, kald så klimaet dejligt eller dårligt.

Vi fik bolig i en lille by, som hedder Mélanes oppe i Naxos' lave bjergland. Der skulde være friskere end i havnebyen Naxos.

Vore gode værter i Mélanes fortalte mig, at der nede kunde de bage deres brød i sandet ved solens ild. Nå da! Jeg har tidt med velbehag ligget på stranden hjemme og ladet mig „bage“ – men bogstaveligt – Gud bevares!

Her oppe i Mélanes havde vi det altså knapt så varmt som i en bageovn, man blev ikke rigtig bagt, men blot sveden, som jorden var hård og afsveden – ikke fjedrende som på Venø. Hvor gik man dog let der! Men til gengæld var man fri for morads og søle – og paraply og træsko. Alle sådanne smålige sammenligninger er bare dumme, undtagen for så vidt man glæder sig over, at tingene arter sig så forskelligt, men når man har hjemvé, så er man dum.

Skovgaard var klog, han tog fat på et arbejde fra vor altan med udsigt over bjergsiden og med hustruen til forgrundsfigur. På den måde forenede han det hjemlige liv med det fagmæssige arbejde, mens jeg løb ud omkring som Klodshans eller Lykkeper, eller hvad de nu hedder, de dumme helte, som løber an på den tilfældige lykke. Jeg fandt nu ingen skat, der kom ingen lille hvid hund eller sort kat og åbnede bjerget for mig. Jeg opdagede kun, hvor utilgængelig denne fremmede verden var for mig. Her var ingen musæum eller kunstsamling. Billedkunst forbinder folkeslagene. Vi kan forstå hinanden derigennem – nogenlunde – tidt forbavsende klart.

Ordet „landflygtighed“ fik her et virkeligt indhold for mig. Jeg oplevede fremmedhed. Hvordan skulde man tage fat for at trænge ind i denne fremmede verden. Her var ganske vist ikke afspærring med pigtråd, heller ikke tyre på marken, men så var der andre fjendtlige kræfter her, som syntes frygteligere, fordi de var fremmede. Der var små giftslanger. Vi mødte én. Skovgaard var med og han dræbte den. Han havde nemlig en stok med en dolk i. Den havde han købt, efter at vi havde været ude for hundenes anfald.

Jeg tilstår, jeg var næsten lam af gru, da jeg så slangen slynge halen op om den dræbende stok. Den blev spiddet på dolken og båret hjem. Vor vært, Nikolos, korsede sig

og tilkendegav med al den veltalenhed, han kunde lægge for dagen i fagter og minespil, at denne slange var meget giftig og meget farlig. Siden skottede jeg meget ængstelig til, når noget puslede i min nærhed. Jeg så engang et grimt underligt insekt ligge i sandet på vejen – krebseagtigt – jeg tegnede det af i min bog og viste det frem hjemme. Det var en skorpion, og Nikolos korsede sig atter. En anden gang var det en stor edderkop, som spandt sig ned til os fra loftet i stuen, hvor vi sad. Den var også giftig, og den blev dræbt.

Forresten gik jeg frit og langt nok omkring på Naxos og kom ingen ulykke til – der var ingen hunde. Hjemme har jeg tidt måttet sidde og lade mig stikke af ækle, giftige myg, gedehamse og bremsere! Jeg har været nødt til at gå til doktor, så grimt svulmede min arm op. Men disse ukendte farer på Naxos satte fantasien i bevægelse.

Havde man endda kunnet sproget, så havde man vel fundet en vej ind til bekendtskab med folkene. Nikolos, som nævnt, vilde hellere end gerne passiare med mig. Når jeg kom hjem fra mine lange vandringer ud i landet, fandt jeg ham gerne beskæftiget udenfor huset. Han smilede da venligt og sagde: „Peribato, kirja, Elisa?“ – Det betyder: spadseretur? – „Peribato“, svarede jeg, og så var den samtale forbi. Nå, jeg lærte efterhånden en snes ord, og Nikolos var god til at bruge tegnsprog, så jeg kunde dog få lidt at vide af ham.

Således advarede han mig ivrigt imod at gå så langt bort, at jeg kom ind på nabolandsbyens område. Såvidt som hans landsby's marker nåede, var jeg sikker, lovede han mig. Jeg var *deres* fremmede, alle vilde kun gøre mig godt. Men de andre, de som hørte til nabobyen – det var slette mennesker! Med talende, truende miner og knyttet hånd imod disse slette folk, søgte Nikolos at indprente mig frygt for at komme dem nær. Jeg måtte tænke på græsk historie fra gamle dage, da hver by var centrum i et lille kongerige, som jævnlig førte bitter kamp mod nabobyen. Traditionerne er sejglivede.

Det var jo ikke så nemt for mig at vide, hvor grænse-

skellet netop var, selv om jeg stødte på et skødesløst opført stendige, knap skelneligt fra den stenede mark – var det så bygrænsen? Men jeg regnede med, at hvor vej eller tiltrådte stier hørte op, var vi ved dette kongeriges ende.

Sammen med et helt selskab fra landsbyen var vi danske en tur langt ude i landet og havde lejlighed til at bemærke vejenes slethed – ubanede og ukendelige – kun de indfødte kunde skelne de mærker, som angav retningen af den såkaldte „vej“. Vi måtte passere midt igennem et anseligt vandløb, vi var til hest. Sådanne udflugter kunde jeg da slet ikke gøre alene.

Men jeg travede ellers godt nok op ad bjerge og ned i dale. De græske bjerge er ikke så farlig store, men afvekslende og morsomme. De slette mennesker så jeg dog ikke noget til, ingen fortrædigede mig.

En dag, da jeg kom hjem fra en malerudflugt med malersagerne på ryggen, stod Nikolos som sædvanlig udenfor huset. Men ved synet af mig stivnede hans ansigt som i rædsel. Han veg tilbage med vakkende knæ, idet han klagende udbrød: „Kirja Elisa, kirja Elisa!“ og korsede sig to-tre gange. Hans rædselslagne ansigt forskrækkede mig. „Hvad er der på færde?“ råbte jeg, fór ind i huset, kiggede i et spejl og så, at mit ansigt var oversmurt med rød farve. – Nikolos troede åbenbart, at det var de slette mennesker, som havde slået mig til blods! Det *kan* let hænde, at en maler får lidt farve på hænderne og i ansigtet, man sidder ubekvemt, man vil jage en flue væk fra panden, så er det strax galt.

Men da jeg havde vasket mig, måtte jeg ud og vise Nikolos, at jeg ingenting fejlede.

Fugle var her ingen af, kun en enkelt forskræmt lille stakkel så man fare fra et krat til et andet. Ja, og så så jeg en halv snes stykker hænge på en snor med hovedet nedad – jagtudbytte! Der kunde vel ikke være mer end to mundfulde mad på sådan et lille skrog.

Men i Grækenland er der almindelig jagtret, alle må skyde alle steder. Ingen mand kan spærre sin ejendom for jægere og frede sine sangfugle. Der var dog én mand,

som gjorde det, den tid jeg var i Grækenland. Det var en dansker: Kong Georg. Han spærrede sin ejendom, Tatoi, for alle skytter. Det var ganske vist imod loven, men magt er tidt lige så godt som ret. Kong Georg vilde have „fredskov“. Han plantede skov, og der byggede sangfuglene, ingen fik lov at forstyrre dem. Kongens soldater holdt vagt, og da det hændte, at en mand med jagtvåben ikke vilde rette sig efter soldatens bud: ingen må færdes med skydevåben i kongens skov – så skød soldaten ham simpelthen. Skovens fred var sikret. Soldaten blev ganske vist sat fast for strax igen at løslades. Han havde handlet efter sin konges hensigt, hindret skydning i hans skov. Den danske forstmand, som fortalte os historien – han var i kongens tjeneste på Tatoi – sagde også at han havde handlet rigtigt, uden skarpe skud var skytterne ikke til at ave.

Jeg var glad over, at det var min landsmand, som beskyttede fuglene. Det var også altid med glæde, at vi nævnte vort land, Danmark, og fik det fornøjede svar: patri da basileus! – Vor konges fædreland.

Småfugle så jeg altså ikke noget til på Naxos, men stille var der dog ikke på marken. Cikaderne sørgede for musik. Disse små usle græshopper lavede en støj som et tærskværk – eller en maskinfabrik – ustandselig, ensformig, hak i hak. Hvis man ikke vænnede sig til at overhøre det, kunde man være blevet tosset i hovedet deraf.

Jeg havde nogle gode tavse venner, som besøgte mig mens jeg sad og malte. De boede i en sump, i en lavning eller kløft, hvor der var træer, figen og ahorn, der gav mig skygge. Og de levede i det lille vandløb, som kom oppe fra bjergene og som her og der lå og dovnede og bredte sig ud over lavningen. Jeg sad der gerne, så på spejlet af figenens løv i vandfladen. Der lå i vandet nogle sorte klumper. Jeg tog det for stene, men stenene var levende. De stak et ben eller en arm frem, et hoved lod sig til syne – eller to. Så opløstes klumpen i en bunke skildpadder, som var kravlet ovenpå hinanden. Nu kom de enkeltvis op fra det dyndede vand, nærmede sig meget

forsigtigt til mig, de lange, rynkede halse blev strakt frem, mens de kiggede på den underlige fremmede ting. Da jeg ikke rørte på mig, fik de mod, de krøb til sidst op i skødet på mig. Jeg kunde ikke modstå lysten til at gribe en af dem. Men så opstod der panik – samtlige galopperede de tilbage til vandet, så vidt som skildpadder med den ubekvemme krop kan galoppere.

De var slet ikke rare at holde i hånden – kolde og klamme med det hårde benpanser. Det var ikke et dyr at kæle for. Men de nysgerrige og tillidsfulde øjne viste dog, at der var liv bag skallen.

Jeg slap naturligvis min fange strax igen. Den vraltede af sted og plumpede på hovedet i vandet. Dog, da jeg blev siddende helt stiltfærdigt ved mit arbejde, fik de snart mod igen og dukkede frem, en efter en. Det var dog en slags bekendtskab, jeg fik gjort. Jeg skulde næsten tro, de lå i bunker ovenpå hinanden og ventede på mig.

Men skildpadder er nu et ensformigt selskab. Jeg hørte aldrig en lyd af deres mund, ikke så meget som en frø eller mus kan sige. Stumme er de – også dumme, tror jeg, og så kolde – grimme at føle på.

Nej – egentlig humør havde de ikke at give. Men lad mig fortælle om en enestående aften i Mélanes, da jeg virkelig var i selskab.

Det var vistnok en søndag, måske en mere usædvanlig helligdag. Henad aften samledes landsbyens ungdom på en plads neden for byen – den plads har rimeligvis været brugt til leg og fest alt fra oldtiden. Det antike Naxos var jo en af Bacchus' festpladser. Dionysos var hans græske navn, den guddom som på Naxos fandt Ariadne. Jeg ved ikke, om der på Naxos lever nogen overlevering, som angår gamle myther. Jeg ved ikke, om der er nogen nok så svag forbindelse mellem oldtidens dans og den, som nygrækerne forlyster sig med i vore dage, men jeg har set, at græsk ungdom meget gerne samler sig til danselege, som ikke ligner dem, vi bruger.

Den smukke, jævne plads var omgivet af lave højder, hvor tilskuerne kunde leje sig. Inde i kredsen optrådte

nu parvis forskellige dansere. To unge karle, som viste deres smidighed og lethed, idet de sprang og dansede om hinanden, imod og efter hinanden i forskellige ture. De afløstes af et andet par og et tredje – undertiden var det en ung pige og en ung karl, som opførte en dans sammen. De holdt jo ikke på hinanden, som vi gør i en runddans, det lignede snarere turene i en lancier. Jeg tror nok, at de dansende sang til, også de der stod i rundkredsen sang vist nok. Anden musik var der ikke. Jeg stod ude i kredsen og tænkte: Hvor de har det godt, hvor morer de sig som glade børn. Mine rejsefæller, de andre danske, gik hjem til vor bolig. Jeg syntes, jeg havde det bedst her hos de legende.

Der kom en pige hen til mig, Elena, vor naboerske. Hun kendte lidt til fremmede folks skik og sæd. Hun havde haft tjeneste i Athen, og hun talte flinkt fransk, derfor kunde vi snakke sammen. Elena spurgte, om jeg ikke også vilde danse. Jeg troede pigen var sær – jeg forstod jo ikke deres dans, – nej, men jeg skulde danse min egen dans, som vi brugte i mit land. Det kunde jeg heller ikke, for jeg var kun vant til at danse selvanden, jeg måtte have en herre til at føre mig. „Jeg kan danse jeres danse, og jeg kan godt føre dig“, sagde Elena og tog omkring mig. – Ja – kunde det vel gøre noget, om *jeg legede med?* Vi var inde i kredsen. Elena sang, og vi dansede – polka! – her på denne antike festplads, hvor sagtens i gamle dage Dionysos' døtre har hvirvlet sig i henrykkelse. Vi profanerede den gamle plads, det er utvivlsomt, men heldigvis havde jeg ingen fornemmelse deraf, jeg bare morede mig. Det vil sige i begyndelsen var jeg usikker. Jeg bad Elena snart holde op. Men forsamlingen var henrykt, og vi fik ikke lov til at standse efter den første rundtur. Nye tilskuere strømmede til fra landsbyen, snart var alle ude, store og små, halte og blinde – glæden var almindelig. Elena stolt og lykkelig. – Nej, nu skulde det være forbi! Jeg fik hende til at træde ind i kredsen igen med mig. Og nu kom en ung mand og overrakte mig venligt et stykke „lukumi“! Det var den dansendes løn – simpelthen

et stykke sukker, sejt og blødt, for der er gummi i. Her var sandelig ikke noget fylderier eller svir på denne legeplads. Jeg havde ikke fået gumlet færdig, da Elena i stor bevægelse indfandt sig igen – som udsending. Vi måtte vise os en gang til, for nu kom *præsten!* Jeg ved nok, det var latterligt! Mine kendinge i Danmark må gerne gøre nar af mig. Men jeg så virkelig kun glade, troskyldige ansigter omkring mig, og hvorfor skulde jeg være tvær. For se, der kom virkelig præsten „papas“ blandt de sidste, der stormede ned til legepladsen. Han kom så hurtigt, som hans alder og værdighed tillod ham. Det var en gammel, forluden mand med det venligste ansigt, han smilede opmuntrende til mig. Kunde vi lade ham gå forgæves! Vi dansede ud på ny, lattermilde og frimodige – det var så morsomt at lege med. Men man skal holde op, mens legen er bedst. –

Nu farvel, „eukaristomena“ – jeg håber, det betyder tak – af sted, hjem i allerbedste humør, helt fornyet ved denne usædvanlige morskab.

Ja, det er nu vist, menneskene ligner hinanden i alle himmelegne. Fra øst, fra vest – børn finder hinanden.

På Naxos var floden og bækken ikke så melankolske som i Athens omegn. Her var de levende hele året om. Her var altså rigeligere med tilstrømning af vand og ikke ørknør store nok til at opsluge dem.

Det var morsomt at følge en af disse landets livsårer på dens løb ned fra højderne. Langs bredden lå en række haver, den ene tæt op til den anden. Hver have havde sit vandbassin og sin sluse. Når bassinet var fuldt, blev vandet ledet ud over haven. Hver jordejere havde sin bestemte tid, da vandet måtte tilflyde hans jord. Når timen eller timerne var omme, blev der givet et hornsignal, så måtte vedkommende ejer lukke af for sin have, og slusen blev åbnet til den næste. Alle haver blev vandede og alle haver blomstrede.

Oppe fra kunde jeg følge denne lille flod på dens videre gang over den lavere åbne slette, hvor den snoede sig bogstavelig som et rosenbånd gennem de gule marker.

Bredderne var af en klar, kraftig rød farve, som kunde det være en blodåre. Nede på sletten fik jeg rede på, hvad jeg havde set. Langs dens bredder groede røde nerier, så tæt som siv ved en å herhjemme. Det var en tæt skov af slanke stængler. Hver bar en krone af skønne, røde blomster – og blomsterstanden var så rig, at de aldrig syntes at skulle afblomstre – nye knopper foldede sig ud, mens de første blomster faldt af – de affaldne lå og vippede på vandfladen, der lignede det yndigste blomstertæppe, mens stænglen knejste med selvfornyende krone.

Det var en hed dag – jeg gik sammen med mine danske rejsefæller langs denne lille flod – en hed dag – ja, vi havde aldrig andet end hede dage – denne tørre, stille hede, aldrig en sky, aldrig en frisk brise. Det kan blive tyngende for en dansker – ikke engang aftenstunden bragte nogen svaling i luften.

Det forekom mig undertiden, at jeg var indtørret helt ind i knoglerne. Hvad siger ikke David lignelsesvis: „Mit hjerte indtørres som af sommerens hede“. Det er sin guds vrede, han ligner ved sommerens hede.

I sådanne øjeblikke er det, man længes så inderligt efter „dårligt vejr“, efter et udbrud.

Hvor kunde dog denne skønne strøm holde sig i live og holde alle disse strålende blomster i live?

Vi var ellers gået ud for engang at nyde en middags-hvile i det fri. Vi havde frokost med, ost og brød og vin – og floden skulde lede os til en lille lund, hvor der var skygge at finde, vi kom til et sted, hvor nerieskoven tyn-dede ud eller var nedtrådt. Man kunde gå frit ned til flodbredden. Og her var det, jeg mødte et mærkeligt oplivende syn.

Midt i den rolige flod var et opvæld – det kogte og boblede op fra bunden, som fra et værksted dybt nede. Der dannede sig bølgeringe på overfladen, de nedfaldne blomster kom til at danse og gyngede bort fra det lille kraftcenter. Her er altså forklaringen på flodens mærkelige livskraft. Her er den skjulte kilde, hvorfra kraften vælder, et lille naturligt vidunder, som fører til min

bevidsthed det bibelske udtryk: levende vand. Her ser vi det illustreret. Og vi, som står hede og trætte på jordens overflade, mindes om, at der er et dyb under os, som vi ikke har udmålt. – Hertil søger vist mange skabninger for at blive kvægede, derfor var sivskoven ikke groet til her.

Vi stikker vore bægere ned i vandet, der hvor det bobler op, for om muligt at fange det køligste vand, det som endnu ikke har ligget blot for solen. Så søger vi vor hvileplads højere oppe, hvor sletten afløses af stenet, udyrket bund. Vi spiser vort brød og ost og belaver os på at døde de varmeste timer hen.

Vinen, vi drak, var den græske dagligdrik. Det var en vin tilsat med harpax, en bitter drik, som man kan vænne sig til at holde af, og som er læskende i sommerheden og mere holdbar end den rene druevin. Vi brugte den altid som ægte grækere. De flygtige fremmede kan ikke lide den – Georg Brandes spyttede den ud, da han smagte den, fortæller Gertrud Rung i sine erindringer om deres besøg i Athen.

Jeg lod mine to gode venner i fred og opsøgte for mig selv en hvileplads, hvor jeg kunde strække mig på den rene, tørre jord under et nogenlunde bladrigt oliventræ. Deres blade er så smalle, de danner snarere et net end et tag over én, derfor måtte hatten over ansigtet – sove vilde jeg egentlig ikke – ikke her i denne udørk – hvad om her var slanger eller andet? – men døde og drømme. Drømmene indfandt sig villigt, og om lidt hørte jeg i drømme sagte lyde, der kunde ligne de kluk, vandet giver, når bølgerne vågner efter et havblik. – Det var jo Limfjorden, jeg hørte. – Ja, det var denne dæmpede klingen af bølgeslaget mod stene – eller nej – jo, nu var det klokkerne fra Kirkebakken, – langt borte fra. Klangen kom nærmere – jo, det var kirkeklokkerne.

Nu var der noget, som rørte ved mig – rask op! Det var en skikkelig ged, som snusede til det underlige dyr. Omkring mig trippede en gedehjord, nippende i det sparsomme græs og ringende med deres bjælder. Jeg havde virkelig været hjemme en tur. Nu var jeg igen i Græken-

land. Men et skjult væld med levende vand havde jeg vist fundet i drømme.

En morgenstund i August måned var der et ualmindeligt røre i Mélanes. Før solopgang vækkedes landsbyens beboere af hujen og halløj. Det var et øjeblikks sag at komme op og i klæderne for at se, hvad der var på færde.

Flokke af unge karle red gennem gaderne på heste eller æsler under råb og støjende lystighed. Rytternes lange ben – nøgne fra knæet – var røde af blod, man kunde gerne tro, de kom fra et uhyggeligt blodbad! Det var imidlertid drueblod, som farvede deres ben. De havde tilbragt natten med at stampe druer! I stedet for en mekanisk vinperse brugtes her landsbyens unge fødder til at knuse druerne og presse saften af dem, og det skulde ske om natten. De knuste bær, den friske saft måtte ikke udsættes for solens indvirkning.

Vi danske gik ud for at betragte nattens arbejdsplads. Det var et godt stykke udenfor byen. Medens nemlig boligerne er tæt sammenklumpede, ligger haver og dyrkede marker spredte langt udenom byen, på bjergskrånninger, på små, plane „sætre“ og lignende.

Vi blev vist hen til et stort bassin – af sten eller cement – hvori frugten blev dynget op for at trampes itu. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at trampningen foregår i en vis rytme og takt, som en art dans – ikke en regelløs stampen omkring. Men det har jeg altså ikke set.

Da vi kom derud, gik der kun et par mænd omkring i bassinet for at feje de sidste rester sammen – og sagtens for at holde vagt. Ved siden af det store bassin var en mindre beholder forbunden med den store ved en kanal, hvori druesaften gennem et filter løb ned. Der samledes altså vinen. Man sagde, at den blev fuldstændig ren. Efter gæringsprocessen kunde alle fremmede bestanddele skummes af og fjernes.

Vi vendte tilbage til Athen. Der skulde jeg endnu opleve adskilligt mærkeligt før min hjemrejse. Jeg oplevede den glæde at stå fadder til en lille landsmand, som var født i

Athen. Der var ingen andre landsmænd til stede end jeg, da hans fader døbte ham. Døbekummen var et simpelt vandfad, men der var lagt en krans af roser om randen.

Der var ingen præst i Athen, til hvem forældrene vilde betro deres barn – vel var der en såkaldt protestantisk kirke, hvori kongen og hoffet holdt deres helligdage, men den fandt vi frastødende ukirkelig. Præsten var tysk, kirkesproget var tysk (der var så godt som ingen danske i Kong Georgs tjeneste, de danske kunde nok ikke trives dernede). Vi kunde ingen opbyggelse finde i denne hofembedsmands kirke. Forældrene overtog selv ansvaret. Men denne begivenhed gav anledning til, at jeg – ganske uskyldig – faldt i unåde hos Kong Georg. Før var jeg nemlig kommet rigtig godt ud af det med ham.

Sagen var, at jeg havde fået tilladelse til at sidde i kongens have og male. Jeg malte der et parti med orange-træer. I kongens have var de så skønne, fulde af gylden frugt. Haven var jo meget stor – kongen kunde nok spadserere ugenert, selv om jeg sad et sted i en afkrog med mit staffeli. Men det var åbenbart med vilje, at han kom hen til mig. Jeg måtte jo hurtigt rejse mig for at neje, men det gik så uheldigt som vel muligt. Jeg kom til at vælte staffeliet, som stod foran mig, den trebenede malerstol bag mig – det stod altsammen så usikkert – og af malerkassen faldt de fleste farver ud og spredtes på jorden. – Det var umuligt, at jeg kunde være blevet præsenteret for kongen under uheldigere omstændigheder. – Majestæten tog det nydeligt – han gav sig til at samle mine sager op fra jorden. Jeg hjalp naturligvis til. Vi fik snart det hele stablet op igen, hvorefter vi snakkede helt naturligt sammen et øjeblik. – Så begyndelsen var egentlig ganske god.

Næste dag besøgte han mig igen – jeg så ham komme og belavede mig i tide på at aflevere min ærbødige hilsen uden at rive alting omkuld. Det gik godt, og i de følgende dage kom han jævnlige hen til mig, spurgte mig ud om mine rejsefæller og om forholdene hjemme. Så var det jeg fortalte ham en dag, at Skovgaard havde fået en søn. Det interesserede ham overordentligt, og han vilde nu

vide, når og hvor han skulde døbes. Hvis jeg nu havde kunnet svare: „På næste søndag i Deres majestæts kirke og af Deres majestæts hofpræst“, så er det jo klart, at kongen vilde have betænkt drengen med en faddergave og måske hædret forældrene med sin nærværelse. Men ak – i overensstemmelse med sandheden måtte jeg fortælle, at Skovgaard vilde døbe sit barn selv. „Det er ulovligt“, udbrød kongen med kraft. „Nej, Deres majestæt“, svarede jeg nok så sikkert, „den ret har enhver fader eller moder eller voxent medlem af vor kirke“. „Kun i nødsfald“, påstod han, „når barnet er sygt“. Jeg begyndte da at belære kongen om Luthers lære, at det på ingen måde var præsten, som præst, der gav dåben gyldighed o. s. v. Kongen svarede igen – vi blev helt varme – og så glemte jeg at sige „majestæt“ – der fløj mig et „De“ af munden, ligesom når man taler med et andet fornuftigt menneske.

Vi skiltes uden at være kommet til enighed – – men – kongen kom aldrig mere igen til mig. Jeg så ham dog i afstand i haven, men enten har han jo været vred over mit brud på etiketten eller også over mit kætteri. Men jeg var nu ked af, at jeg havde været så klodset, for han var virkelig hyggelig.

Kongens have blev kunstig vandet, ellers kunde den ikke have stået i så kraftig grøde som for eksempel mange skønne og grønne orangetræer. En gang om ugen blev haven vandet – der må jo have været et kongeligt vandværk et sted – vandet strømmede da ind i en mængde små render, som var gravet rundt om de enkelte træer og bede. Den dag duftede hele haven af friskhed og velvære.

Grækenland er ellers ikke orangernes land, de voxer kun, hvor de dyrkes og fredes, og der kan være uheldige år. Athen kan hjemsøges af nattefrost om vinteren. Man fortalte mig, at et år var alle kongens orangetræer døde – om det var én frostnat, der dræbte dem, eller flere, det tør jeg ikke sige. Da jeg var der, stod de herligt med kronerne fulde af strålende frugter. Mens jeg sad og malede, kom en dag en gartnerkarl til mig og forærede mig en appelsin af kongens træer. Aldrig i mit liv har

jeg smagt mage til appelsin, de vi spiser herhjemme, er ingenting ved siden af denne i velsmag og duft. Han ventede jo nok, at jeg skulde have givet ham en franc, så havde jeg sagtens fået flere – men det var naturligvis ulovligt, og jeg vilde da ikke stjæle fra min gode ven, kongen.

Farvel, Athen! jeg vilde ikke undvære, hvad jeg har set hos dig – men jeg tror ikke, jeg kunde blive hernede – og leve.

Højskolen

Jeg fik endnu en ven på kirkebakken. Det var ham, læreren, som skulde bo i Marie Bertelsens nye hus ligesom jeg. Det var Lindholm. Han var vestjyde, kaldet af Brücker til den nys oprettede friskole i Aagaard 1897, og sine lokaler skulde han altså have neden under min lejlighed, så det kunde være ganske spændende, når det hændte, at jeg sang solo oppe i min stue, og så Lindholm lod sine børn stemme op med en anden melodi. – Det blev mig, der tabte vædekampen, for han havde jo de fleste stemmer. Vi var husfæller og blev derfor snart kendte med hinanden, og jeg forvandt i en fart det første uheldige indtryk, jeg havde fået. Vi – Tine, Marie Bertelsen – hele selskabet på kirkebakken – havde set med betænkelige blikke på denne lærer, som nu skulde blive vor stadige omgang! Han så forsømt ud – i alle måder! Han havde i grunden et kønt hår, bølgende og kraftigt – men ikke meget velplejet. Hans farve var gusten, hans klæder slidte. Han kom lige fra examensbordet – udmærket examen! Han havde studeret uden penge. Under seminarietiden i Silkeborg holdt han sig selv med kost – og kosten var nok derefter. Han lavede pandekager – det havde han fået øvelse i. Han havde altid pandekagedejg stående i en lerskål. Skålen blev sjældent vasket, for der blev jo altid lidt dejg tilbage, som ikke måtte spildes.

Men Lindholms ydre bedrede sig snart påfaldende, og kritikken over ham forstummede. Han var nemlig for det første dygtig til sin gerning, så at hans skole snart fik væxt og anseelse og samlede elever til sig langt uden for vor snævrere kreds. Dertil var han et friskt og oprindeligt menneske med et godt mål af forstand og et overmål af lune. Han læste for os vore jyske forfattere, som vi aldrig før havde hørt dem. Det jyske mål lærte jeg først ret at nyde i hans mund. Dernæst var han den vittigste

mand, lun og tør. Brücker var slet ikke vittig – han kunde næppe fortælle en vittig historie, fordi han selv kom til at le – le så overdådigt og smittende, at vi andre lo af ham uden at have forstået historien. – Men Lindholm – han kunde aflevere en rigtig gloende vittighed uden at fortrække en mine. Han sad med det uskyldigste ansigt, når vi andre var ved at falde om på gulvet af latter. I slagfærdighed søgte han sin lige og hans godmodigt ondsksfulde pile fløj fra strengen i samme sekund, der var brug for dem. Det gik meget tidt ud over mig – hans husfælle og daglige bordfælle. Han drillede mig. Men vi tog også adskillige tag med hinanden som jævnninger. Jeg var ikke ganske mundlam, når disputen gjaldt ting, jeg kunde have en mening om, og så skændtes vi, så huset rystede. Var Brücker tilstede, så blandede han sig aldrig i ordskiftet, men lo bare af hjærtens grund, når der faldt et heldigt hug. Hvad vi skændtes om? Ja, om alt muligt mellem himmel og jord, sproglige, æstetiske, historiske spørgsmål – åh – der var grunde nok til at rive hovedet af hinanden!

Men så var der andre dage, andre timer, da Lindholm og jeg var så rørende enige, at man kunde sige: to sjæle én tanke!

Det var, når vi kom ind på poesiens område, især den nordiske poesi, de oldnordiske digtninge. Lindholm var en stor elsker af vers, læste mesterligt jyske digtninge i målet, blev efterhånden en ivrig gransker af den oldnordiske litteratur. Da Axel Olriks stjerne gik op, modtoges hans bøger med taknemmelighed af os, ja, han kom til Aagaard som taler og påhørtes med begejstring. Det var ved et efterårsmøde. Den taler, som gik forud for Olrik havde været så lille af væxt, at man havde en skammel nedenfor talerstolen til hans tjeneste. Nu kom den kæmpelange Axel Olrik, steg uden betænkning op på skammelen og ragede da fabelagtigt højt op over talerstolen. Hans flammende røde hårtop lyste så højt over forsamlingens hoveder, at alle måtte kigge op i luften efter ham, mens han med en vis ubændig urkraft slyngede sine

ord ud over tilhørerne. Han hilstes med bragende bifald, der måske i lige så høj grad gjaldt den mærkelige fremtoning som hans åndfulde tale. Men han smilte lykkelig – med sit gode smil – og stormede videre ad sin tales bane. Da han sluttede hilstes han påny med et hjærtelig ment bifald.

Han havde talt om rune- og billedtegn på guldhornene. Jeg husker desværre ikke det mindste deraf, men dengang syntes jeg, det var vidunderligt.

Drøftelsen af de tanker, han havde udtalt, fortsattes i Lindholms stue – dengang var Lindholm kommet så vidt, at han havde hus og hjem og en vakker kone og et studerekammer, som efterhånden fyldtes med bøger fra øverst til nederst.

Dér var et hyggeligt tilflugtssted mangen gang og en ubunden drøftelse af det, vi var fyldt af.

Det hændte, at vi talte os op til sådan en henrykkelse, at vi gav os til at synge. Vi måtte have en udløsning for ikke at sprænges. Og så sang vi: „Sol er oppe“, og mange andre af Grundtvigs Saxo-digte, „Habor kom fra Norges fjælde“, „Velkommen fra de døde, du gamle Nornegæst“ – –

Ja, jeg ved ikke, om jeg skal le eller græde, når jeg nu tænker derpå. Ingen af os var jo sangere, det har vist – sikkert nok – været mådeligt at høre på. Der var jo heller ikke nogen tilhørere undtagen Marie, som slet ikke forargedes. Men jeg må elske Lindholm, når jeg tænker på, at han, den usentimentale, den virkelighedskære næsten fyrreårige mand kunde sidde der og synge, som var han endnu vogterdrengen på marken! Jeg var ældre endnu, men mærkede ingen alder.

Jeg sagde, at jeg ved ikke, om jeg skal le eller græde ved erindringen. Nu er jeg dog nærmest ved at græde, fordi verden er så forandret, at jeg ingen kender, som ikke vilde le af os, af Lindholm og mig, som sidder og synger „fædrelandssange“ – latterligt! – grundtvigiansk! – Men det er nu lige meget! Værsgod! – Hvad der bedrøver mig er, at jeg ingen finder nu, som synes at eje den glæde

over de danske skatte og derigennem den fortrøstning, vi følte, håb for vor fremtid, lykke over fællesejet.

Men nu er jeg kommet for langt frem i tiden. – Et par år før Lindholm fik sit eget hjem, havde Brücker fået sin højskole. Han havde længe ønsket at samle ungdom til sig. Det var så uforholdsvist mange skaldepander, der lyste omkring hans talerstol. Og nu havde han jo i Lindholm en egnet medhjælper. I Marie Bertelsens hus kunde der til nød begyndes, snart måtte friskolen dog have sit eget hus. Og Marie Bertelsen – hun var jo som skabt til at være husmoder på en ungdomsskole. Hun kaldtes slet og ret „Bertel“, fordi der altid var så mange Marier på kirkebakken – og flere kom til, da højskolen begyndte. Men Bertel svarede også godt nok til sådan et mandnavn. Hun var en stor, stille og myndig kvinde. Hendes træk var ret skarpe, skønt på ingen måde uskønne: en karakterfast næse, en kraftig pande indrammet af små bestemte bølger af sort hår. Skønt hun var yderst tilbageholdende og fåmælt, kunde man ikke lade være at lægge mærke til hende. Højskolepigerne var bange for hende i begyndelsen – men det gik over, når de lærte hende at kende.

Lindholm skrev træffende om hende i en fødselsdagsvise:

*Har tidt hun mørke miner,
det skader ej, vi ved,
det er kun som gardiner,
der skjuler kærlighed.*

Visen blev sunget i elevkredsen, og ved den behændige anbringelse af ordet „gardiner“ gik et solskin af smil over hele forsamlingen – man forstod hentydningen til en nylig stedfunden begivenhed:

En ung vinterlærer ved skolen havde et godt øje til en ung pige, som tjente hos Brücker. Bertel var ikke uvidende om, hvad der var i gære – det var overflødigt at fortælle hende noget, hun gennemskuede sine unge. En dag indfandt hun sig på den unge lærers værelse og ophængte et par tætte gardiner for hans vindu, som vendte

ud til skolepladsen. Hun spildte ikke et ord på denne husmoderlige opmærksomhed, men det blev almindelig opfattet som tilkendegivelse af, at Bertel bifaldt forbindelsen. Det var to fortræffelige unge mennesker.

Nu skal de vist snart have sølvbryllup.

Bertel var temmelig selvrådig. Hun gjorde, hvad der passede hende, så måtte vi se mildt eller surt, som vi vilde. Men hendes mål var jo altid det fælles bedste.

Mens Lindholm spiste hos hende, havde han for skik at tage en snaps til sin mellemmad. Han havde ikke for ingenting været vandrelærer iblandt fiskerbefolkningen på Holmsland klit. Hans flaske var hans private ejendom, men han vilde også gerne byde mig en dråbe lejlighedsvis, og – jo – når man har fået fed mad er det ikke så ilde.

Men så opdagede han en dag, at der var lavvande i hans flaske. Hvem havde toldet af den? Jeg burde jo være hævet over enhver mistanke, hvad jeg også indigneret hævdede – men hvem kunde ellers komme til? – Da vi en tid havde drøftet alle muligheder for indbrud og overgreb, ytrede Bertel endelig koldblodigt, at hun havde haft brug for brændevinen til at pudse kakkelovnen i. Denne vandalisme forekom Lindholm så grotesk – pudse kakkelovnen i brændevin! Sådan er kvindfolk! Han vilde ikke have undværet den oplevelse for meget godt.

Da planen om højskolen blev udklækket, var jeg borte. Jeg opholdt mig nogle sommermåneder på øen Egholm ved Skelskør – en ø, som næsten kun var beboet af måger, måske landets største og bedste fuglekoloni. Der fik jeg et langt brev fra Lindholm, hvori han meddelte mig planen, som han og Brücker var enige om. –

Nu havde vi det netop så godt, og jeg kunde ikke tænke mig noget værre end at bo på en højskole, et sted, mente jeg, hvor man aldrig har fred, hvor man ikke kan vælge sin omgang, men døren altid skal stå åben for alle. Bertels hus skulde fyldes med elever. Hendes stue, vor dagligstue, som jeg havde haft lov at udstyre og fandt så skøn, den skulde nu oversvømmes af fremmede. Nej, jeg var ikke glad! Jeg kunde rejse bort – ja vel – men nu troede jeg

endelig at have fået fast bopæl. Og så var mine venner jo så interesserede i dette forehavende, som de lovede sig alt muligt af. – Jeg kunde da blive og se, hvordan det gik.

Og det gik da sådan, at denne højskole blev min skæbne, drejede min bane om til en side, jeg aldrig havde tænkt at gå. Som et blad med bækken, drev jeg med strømmen og kom ind i højskolens møllehjul.

Først var det Bertel, som forstod at sætte mig i arbejde. Der begyndte at komme højskolepiger. Tilgangen var ikke just rivende. Og så kom de ikke alle på én gang, som de skulde. Bertel skulde jo være husmoder og leder af hjemmet for dem alle. Hun kommer så op til mig: „Du kommer til at tage dig lidt af disse pigebørn. Spadser en tur med dem i skoven, så får I kaffe, når I kommer hjem.“ Og jeg gik i fælden. Det var jo kun begyndelsen. Pigerne var nu virkelig så fornøjelige og indtagende.

Lindholm blev da øjeblikkelig indtaget i og snart forlovet med en af det første hold – en af de tre nydelige Marier, som boede på et værelse lige over for min stue.

Men så kom der jo Sofier og Annaer o. s. v., muntre, søde – ja, så efter en årgang kom der jo også knægte. Det var mig ikke muligt at holde mig tvær.

Nå – så var der også en, der fandt på – jeg tror nok, det var Lindholm – at jeg skulde fortælle dem sagaer. Sagen var, at Brücker og Lindholm i de første år var overlæssede med arbejde. Jeg kunde jo linde lidt for dem ved at tage en time. Og Lindholm vidste jo, at jeg var godt kendt med sagaerne. Jeg havde også i min tidligste ungdom haft morskab af at fortælle dem. Jeg tog fat, besteg den gevaldige talerstol, som var blevet snedkret til den lille ny skole, og klemte på med Kveldulfs sønner – Egils saga – og sligt, hvortil hører en mandsstemme. Men jeg lagde den kraft i, jeg formåede, brændende af kærlighed til mine helte.

Men det næste skridt var endnu betydningsfuldere for mig, da nogen fandt på, det var vist også Lindholm, at jeg skulde fortælle eleverne kunsthistorie! Det var et ganske nyt fag for højskolerne. Det var en opgave! Jeg bed

på krogen. Og hermed begyndte jeg et virkelig stort arbejde.

Efterhånden fik jeg gennemarbejdet en fast plan for min fremstilling: jeg vilde forsøge at lade eleverne se billedkunsten i sammenhæng med den hele menneskehistorie. De enkelte billedværker, jeg viste frem, skulde ikke møde dem som lunefulde indfald af en eller anden genial mand, men som et udslag af det liv, slægten havde levet, eller lever.

Livet afspejler sig i billedernes verden. Lad kunstneren arbejde aldrig så frit, det bliver dog hans egen tid, der ytrer sig igennem ham. Det liv, der fylder ham og driver ham frem, lever han ikke alene, hvor meget han så muligvis rager op over det, man kalder „massen“, som dog består af levende mennesker. Den store kunst har altid en virkelighed bag sig.

Så kunde jeg undersøge billeder, som var typiske for bestemte perioder af historien, sådanne billeder, der kunde stilles frem som milepæle for menneskets udvikling. Ikke som beviser for en fortsat fremgangslinje, men som udtryk for strømninger i vor verden, for en forskellig vurdering af det menneskelige, menneskets opfattelse af sig selv og af verden i store træk under tidernes pres – under påvirkning af samfundsforhold og religion.

Når interessen var vakt, og tilhørerne begyndte virkelig at se på billederne som noget, der havde betydning – kunde sige dem noget – så var der plads til at samle fortællingen om en enkelt kunstner.

Det dekorative i kunsten var der også god brug for. Jeg kunde begynde med det, hvad jeg efterhånden gjorde.

En gang prøvede jeg at hævde skønhedsglæden som daglig modvægt mod begærlighed og misundelse: Der står et blomstrende æbletræ i naboens have. Det er meget smukt. Det er ikke mit. Æblerne bliver ikke mine. Men – *skønheden* – den har jeg samme adgang til som ejermanden.

Måske er *min* glæde over denne dejlighed større end hans, og så er det *mig*, som er rigest i dette tilfælde. Skøn-

heden tilhører den, der kan nyde den. Kunsten kan lære os at tilegne os verden på en ny måde. Men det var jo uheldigt, når det hændte midt under en sådan smuk tale, at jeg faldt ned af skammelen, den før nævnte skammel, som små talere måtte stå på.

Talerstolen var for store, både i højde og bredde. Den var gjort efter Brückers mål, og han havde endda en stor pult stående ovenpå. Den måtte jeg have væk, men endda kunde jeg dårligt nok se så frit om mig, som jeg ønskede. Man stod som i et bur bag den svære opbygning. Skamlen væltede altså for det meste. Så fandt jeg på at krybe op på selve overfladen af talerstolen. Derfra havde jeg overblik, og derfra kunde jeg lettest fremholde for forsamlingen de billeder, jeg vilde vise. Der stod ellers staffelievæd siden af talerstolen, og der var opsat fotografier på papstykker. Men det var umuligt for mig at pege på enkeltheder, uden netop når jeg krøb op.

Når jeg kom til de roligere afsnit af mit foredrag, kunde jeg godt stå ned igen. Men denne stigen op og dumpen ned adspredte tilhørerne alt for meget. Jeg måtte prøve at forholde mig roligere. Dog – mere end ti minutter ad gangen kunde jeg ikke tale godt, klart og sammenhængende. Det gik bedst oppe på det høje sæde, men så kunde jeg på én gang ikke føre de begyndte sætninger til ende, stammede i det og kiggede efter i manuskriptet uden at kunde finde, hvor jeg var kommet til.

Det var pinagtigt. Så var det bedst at komme ned fra det ophøjede sæde ovenpå talerstolen og stå i ly af dens brede krop.

Jeg klagede mig over for Brücker. Han sagde: „Der er kun ét råd: arbejde og atter arbejde!“ Og så arbejdede jeg så godt, jeg kunde. Men under alt det blev mit håndværk forsømt. Jeg opgav på ingen måde at være maler, men jeg blev forstyrret deri. Man kunde sige, at jeg ikke havde flere timer på skolen, end at jeg nok kunde få tid til at male. Ja, men det duede ikke at dele sig, og på skolen skulde jeg møde på klokkeslet, hvad ellers jeg var i færd med. Hvis så udarbejdelsen af foredraget faldt

mig svært, lagde jeg alt tilside for det. Jeg kunde jo ikke stille mig op på det store skoleskafot uden at være nogenlunde sikker på, hvad jeg vilde sige. Tidt var jeg dygtig trykket og følte det, som var jeg kommet i en klemme, hvoraf jeg ikke kunde gøre mig fri.

For Lindholm var det imidlertid gået udmærket frem. Han havde fået sin egen skolebygning med en dejlig lejlighed og en dejlig kone – og et studerekammer. Han studerede jo virkelig og kunde fylde et rigtigt studerekammer. – Boghylderne voxede helt op til loftet og fyldtes med bøger, så at han måtte have en stige ligesom Brücker for at nå derop. Deres bogsamlinger var meget forskellige. Brücker havde teologiske og kirkehistoriske værker og så skønlitteratur i lange baner. Han havde brug for digterne til sine foredrag og for deres værker til oplæsning.

Lindholm havde ikke noget af den slags. Moderne skønlitteratur var ham for dyr, sagde han. Han havde historiske og sprogvidenskabelige værker – gammel dansk og nordisk litteratur især. Han havde en stor svaghed for gamle bøger, helst førsteudgaver. Ældgamle bibler havde han et udvalg af. Han elskede ikke blot bøgernes indhold, men også deres ydre – bindet, især et gammelt læderbind med spænder, de gamle gothiske bogstaver, de kunstfærdige initialer, den gammeldags sprogform og tankegang i de troskyldige ordrige fortællinger – han var samler. En antikvar-boghandel var vistnok den største fristelse, han mødte i storbyen, når han gjorde besøg dér. Dette studerekammer – vi kaldte det kontoret – fortjente et varmere navn.

De andre stuer var gode, når flere skulde samles. Her var plads til Lindholm og Marie – og sommetider til en ganske lille pige – men hende vil jeg nu slet ikke snakke om.

Til dette studerekammer søgte jeg altså over manganen, når jeg vilde bort fra højskolen – og fik aftenkaffe. Men det var virkelig ikke for kaffens skyld, jeg kom, skønt Lindholm ondsksfuld vilde lade, som om *det* var meningen. Når jeg i mørkningen stak hovedet ind ad

døren, kunde han sige drilagtig: „Vi har drukket kaffe!“ Men Marie var bedre end han. Fra hende lød det gæstfrit: „Kom ind, Elise! Kaffen skal straks være her.“ Hun sagde det på jysk. Det var hendes sprog, hun var en gårdmandsdatter der fra egnen. En københavner, som besøgte Brücker og så den nydelige unge kone, blev overrasket ved at høre det uforfalskede jyske sprog af hendes mund. Beundrende sagde han: „Hun er en dame, som taler jysk.“ Var hun en dame, så var det medfødt. – Alt påtaget væsen var fjernt fra hende som fra hendes mand. Hans sprog var blevet noget forvasket på seminariet, hvor han var nødt til at tale rigsmål, men jo længere han kom fra skolen, des mere jysk blev han.

Studerekammeret på bakken har gjort mig meget godt! – Men en strimmel sand med en mågerede! – det så jeg ikke i mange år. Nu kunde jeg ikke mere rejse ud til mine øer på den tid, da strandfuglene rugede. Det var jo i skoletiden. Jeg fandt dog modeller med fjer på.

Der var for eksempel stærene. Jeg gik ud tidlig om morgenen og så på stære, der hvor der var sat kasser op til dem, og hvor de plejede at synge deres morgensang. Jeg malte stære i deres forårsdragt. Jeg fik held med det – alt for meget held, fordi heldet nok mest skyldtes det, at stæren er en populær fugl, og et forårsbillede med stære på, det skal være meget dårligt for ikke at gøre lykke. Der blev altid efterspørgsel efter mine stære, og jeg blev til sidst så gal i hovedet, at jeg svor på, jeg aldrig mere vilde male stære.

Det holdt jeg på en hel række år. I mine ældre år fik jeg igen et lille anfald af stæreglæde. De sad i mit birke-træ her udenfor mit hus og kaldte på mig.

Jeg skulde synke endnu dybere – fra strandfuglene til hønsene! – Det var vel nok et fald – Bertels høns. Mens jeg var i Dons mølle, kaldte folk der omkring mig for „æ malerpigh!“ eller værre „ta a' konen“ – efter det folkelige udtryk: tage af for portrættere eller fotografere. Nu kunde jeg passende have fået navnet: „æ hønspigh“, da jeg holdt så meget til hønsenes selskab.

Jeg fik for resten også anskaffet mig kalkuner til afveksling. Det er kunstige dyr. Men så fandt Bertel på, at jeg måtte hellere helt passe hønsene, når jeg dog gav mig så meget af med dem. Og sådan blev det. Jeg fodrede hønsene, samlede æg og skrev op, hvor mange vi fik, og så malte jeg for resten jævnt hen hønsegård, hønsebilleder, kalkuner, akvarel eller i olie, i mine bøger eller på lærred.

Kalkunerne har alligevel mere af den vilde natur i sig end hønsene. De havde en dejlig plads at løbe på, højskolens store mark, som endnu kun delvis var omdannet til have.

Kalkunhønen sad så bred som et bjerg og slog telt over sine små. Og så kunde hun på én gang blive så lang som et tårn, mens den brede krop ligesom trak sig ind i sig selv – sådan når hun vejrede en fare. Hun rakte sin tynde hals i vejret, spejdende efter en formentlig rovfugl og gav et kort, lavt, men skarpt signal. Ungerne, som havde spredt sig i græsset – travle som myrer, standsede øjeblikkelig – de ligesom forstenede, idet de langsomt sank ned på pletten, hvor de befandt sig, og blev et med jorden. Efter nogle sekunders eller minutters tavshed, rørte hønen igen på sig og gav et venligt lille kluk. I samme nu var kyllingerne igen på benene og fortsatte deres leg og løb.

Det var underligt, når man tænker på, hvor vanskeligt det vilde være at få menneskebørn til at adlyde så præcist, så absolut, i samme sekund ordren lyder. De små dumme dyr er så kloge og så velopdragne.

Der var det uheldige ved det, at mine kalkuner og højskolepigerne ikke godt kunde forliges. Særlig var det da kalkunhanen, som gav anledning til krigen. Han blev nemlig gruelig let fornærmet og røg på pigerne for ingenting. De var så bange for ham, at der stod et skrig af dem, som kunde vække døde, selv om de var en hel armé og let kunde have taget kampen op mod ham. Jeg måtte ligefrem flyve dem til hjælp, mens jeg føjede mit brøl til støjen – bare for at kyse kokkemanden. – Jeg skreg virkelig ikke af frygt, jeg kunde tumle ham. Jeg jagede ham ind i et skur og lukkede til, så kunde han stå i mørke, til

han blev god. Hvor kunde han dog skifte både skikkelse og farve efter sit humør! Det er rent fantastiske forvandlinger, de dyr kan give sig.

Det var jo, når pigerne flygtede for den, at den blev rigtig kry, fløj ligefrem op på ryggen af de flygtende, så de troede, deres liv havde ende.

„Flyver den på mig, så slår jeg den ihjel!“ truede Lindholm. Den kunde nemlig også rende efter mandfolk! Dog tror jeg, den havde den forstand aldrig at fornærme Brücker.

Om søndagen, når der kom mange fremmede, måtte jeg holde den helt indespærret.

Det kunde hænde, at jeg, når efteråret kom, havde en hel flok unge kalkuner, og de kunde lege så morsomt på solskinsdage. De løb i rundkreds efter hinanden ligesom dansende traner, slog med vingerne ret som muntre børn kan boltre sig. Det var ikke let at tegne.

Det var dog lidt vanskeligt at få sådan en flok opdraget. Den slags skal passes omhyggeligt – netop i lømmelalderen, og når jeg rejste bort i august efter skolens lukning, så døde en del af dem.

Men jeg rejste alligevel om efteråret, for jeg havde noget at rejse efter. Jeg havde nemlig fået en god idé, og det var timerne på højskolen, der havde kaldt den frem.

Jeg var på sporet efter hjemlig kunst, som eleverne selv kunde finde og se, der hvor den havde sin plads, fremfor på musæer i København og andre store byer. Det var de gamle kirker, jeg havde fået øje på.

Nu foreligger der jo så mange udmærkede og grundige skrifter om vore kirker, deres tilblivelsestid, deres bygningsstil, udsmykning og inventar.

For en menneskealder siden var interessen for kirkerne nyvågnet hos fagfolk. – Almindelige mennesker havde sjældent nogen forestilling om, at disse kirker, som stod der så halvforsømte og upolerede i modsætning til moderne, nette og flotte huse, at de betød noget stort for kunst og historie. Præsterne havde gerne travlt med at få slået store, grimme vinduer ud i murene og opsætte

hæslige kakkelovne, så det gamle skrammel dog kunde blive lidt behageligere at sidde i. En ærefuld undtagelse var præsten J. Helms, som har givet stødet til en ny betragtning. Da jeg spurgte min ven, arkitekt Thorvald Bindsbøll, hvor jeg skulde søge oplysninger vedrørende kirkebygningerne, henviste han mig til et lille skrift af P. Købke, udgivet af „Selskabet til Folkeoplysningens Fremme“, en god lille bog, men nu forlængst overfløjet og overflødiggjort.

Udrustet med P. Købkes oplysninger og med mine male-redskaber drog jeg ud på studier. Mit arbejde var – må jeg tilstå – temmelig blottet for system og plan. Fra et tilfældigt udgangspunkt (som tilfældigvis ikke var uheldigt) drog jeg af sted efter kirker, så langt jeg kunde nå på min cykle. Det var Nordsjælland, jeg først blev kendt med, siden Ringstedes omegn. – At lære Sjælland at kende var en ny erhvervelse, og jeg fandt mere, end jeg søgte.

Jeg troede, at kirkerne havde været nogenlunde ens – men langt fra! Selv om det oprindelige anlæg i de fleste tilfælde er fælles, så har dristige tilbygninger allerede i tidlig tid frembragt overraskende virkninger.

Men det gælder de sjællandske murstensbygninger. De jyske granitkirker er mere stabile. Det var vel nok et alvorligt arbejdsfelt, jeg havde fået mig – fra Ringsted til Vestervig. Meget havde jeg rejst i fremmede lande, men nu først gik det op for mig, at jeg havde forsømt mit eget.

Hvor jeg gottede mig! Langt fra bænkerækkerne med højskoleelever – langt fra det besværlige sæde ovenpå den brede talerstol – at agere landevejsrytter, tage imod held og uheld, regn eller solskin, for så – når lykken var god – at slå sig ned med malerkasse og det hele – det var livsfornyende.

Det kunde dog også være morsomt siden hen at fortælle eleverne, at der i deres sogn, måske tæt ved deres hjem, fandtes seværdigheder, som de ikke havde opdaget.

Vi kan jo gå som blinde forbi det tilvante, som pigen fra Boeslunde ved Skelskør, der blev ganske forbavset,

da hun hørte, at hendes sognekirke få skridt fra hjemgården var et monument, som det var værd at rejse langt for at se. Den er meget stor med mærke af forskellige tiders byggesæt. Tårnet er mægtigt – men pigen har åbenbart været for tæt på til at se det. Jeg så det først oppe fra Slots Bjergby banker – så det knejse i blå fjernhed helt nede ved Skelskør, og da jeg havde fået at vide, hvad det var, satte jeg mig på cyklen og drog syd på. Farten lønnede sig. Mange tiders historie er indbygget i de gamle mure. Navnet Boeslunde nævnes af Saxo som det sted, hvor Absalon første gang jog de vendiske sørøvere ud af landet. Med atten huskarle samlede i en fart drev han røverne tilbage til deres skibe. Uvante med at møde modstand lod de sig overrumple af den lille trop.

Tårnet er et vartegn for søfolk – på sin måde også for dem, der pløjer landjorden.

Det morede mig undertiden at spørge mine skolepiger, hvad slags døbefont der var i deres sognekirke. Det vidste de ikke. – Var den af granit? – Jo, måske. Det var kun sådan en gammel grå stenkumme. – Jeg fortalte dem så, at denne grå stenkumme var en kostbar arv fra de første kristne slægtled i vort land, at flere af fonterne var kunstværker, som krævede beundring. Adskillige er kun sparsomt dekorerede – enkelt og meget kønt – andre bærer vidtløftige relieffer, billedlige fremstillinger af påfaldende indhold. Det er ikke indlysende, at de gamle „Stensmede“ har villet hentyde til dåbshandlinger. Gennemgående er billederne truende – og vi ser grumme løver med opspærret gab – drageagtige uhyrer, et enkelt sted – i Malt kirke – mænd med dragne sværd og bueskytter. Skal der stå kamp om dette sted, hvor de spæde børn bæres frem, skal fredlysningen høres på trods af vrede vilddyrs brummen?

Jeg har hørt den forklaring, at de gamle stenkunstnere simpelthen lånte ornamenter andensteds fra uden at forbinde nogen tanke med indholdet af fremstillingen, men jeg tror nu ikke, at de var så fantasiløse, at de ikke berørtes af det symbolske i det, deres hænder syslede med. Jeg ved vel, at visse ornamenter og dekorative motiver – lige-

som vore æventyr – har vandret verden over fra syd til nord. Men jeg tror, at der altid tillægges dem betydning, at der underskydes en mening, som rimeligvis ændres noget under vandringsen fra folk til folk.

Men min kundskabstørst voxede stærkt under disse syller sammen med følelsen af min uvidenhed. Jeg ønskede at være lærling hos en eller anden mester, som vilde bruge mit arbejde. Til at være nummer ét har jeg aldrig duet. En brugelig nummer to eller tre kunde jeg være bleven, om jeg kunde have begyndt forfra på granskningen af denne uendelige verden.

Der er et par verslinjer af Henrik Ibsen, som ofte har opbragt mig i min tidligste ungdom. De findes i skuespillet „Kærlighedens komedie“.

Han lader sin helt sige: „Og har jeg end sejlet min skude på grund, så var det dog dejligt at fare!“ – Den tale var mig for hård – den gang – og nu er jeg nær ved at skulle finde min eneste trøst deri.

For – hvad mål har jeg nået? – Ingen verdens ting. Hvad jeg samlede sammen, mens jeg fór på landevejene – det er spredt. Jeg har været mere end glad ved at sælge ud af det, når der var lejlighed. Mine opskrifter er mig nu ulæselige. Hvad har jeg igen undtagen netop det, at det var dejligt at fare.

Med skolen gik det nu som sagt ikke altid godt. Altid for få elever. Brücker egnede sig ikke til at samle mængden om sig. Han var aldeles uvillig til at klæde sig i den populære højskoleforstanders kappe. Ved sin levevis som ved sin taleform vakte han bestandig borgerskabets forbitrelse, og det morede ham at byde det trods. Han talte tidt foragtligt om det trællesind, som de fleste af os går bøjet under. Altid skeler vi til de andre, hvad de dømmer om os, om vi også tør gøre og føre os efter vort eget skøn om ret og uret.

Han turde, ja han udfordrede mere end nødvendigt den offentlige mening.

For de fleste af os er det mere vigtigt at anses for gode og pletfri end at være det.

Brücker kunde ikke vente nogen god dom af borgerskabet, som han tirrede, og han fik det heller ikke. Sladderen om ham gik fra krog til krog, særligt i de år, højskolen skulde have voxet sig stor. Flere steder advarede præsterne mod at sende de unge til skolen. Ja, det hændte ikke så få gange, at elever, som var indmeldt til hans skole, trak sig tilbage igen, fordi deres sognepræst havde henvendt sig til dem med formaning om at holde sig borte fra den ugudelige.

Nej – den højskolelærer, som vil skabe succes, må leve med borgerskabets ideal for øje, så selv den mest snerpede ikke kan få noget at udsætte på ham.

Brückers højskole holdt sig oven vande i en række år som et skib i storm, indtil han omsider blev træt og lod sejlene falde.

Er der så udrettet noget? Det ved jeg ikke det mindste om.

For så vidt som det var frisind, Brücker vilde lære sine venner, er sporene ikke just iøjnefaldende.

Mod snæver og trang dømmesyg slog han mange drøje slag! – forgæves.

Mit hus

Lige overfor kirkebakken, hvor terrænet igen højner sig over landevejen, ligger et lille gammeldags, stråttækket hus. En tæt avnbøghæk skærmer det for vejens støv. Hækken breder sig ned ad grøftevolden, men må klippes skarpt foroven, at den ikke helt skal lukke for de lave vinduer. Huset hedder også simpelthen: „Bag Hækken“. Navnet giver sig af sig selv, har man hørt det, kan man ikke tage fejl af huset. Og der bor jeg. – Huset er mit, og jeg er så bofæstet, som sjældent en københavner bliver i en landsby.

Jeg har boet her siden 1918. Dog er jeg ikke sikker på, at dette bliver min sidste bopæl på denne jord. Det forekommer mig, at skæbnen ikke er ganske færdig med mig endnu. Jeg lever jo, og så længe man lever, er alting usikkert.

Her i dette hus boede før mig to trofaste gamle mennesker: Jon og Sofie. Ja, de var jo unge, dengang Jon byggede huset, da kendte jeg dem ikke, siden var de så at sige ældet i kirkens tjeneste. Sålænge kirken havde ligget på bakken, havde Jon og Sofie holdt den ren og pæn og hjulpet hinanden med at ringe med kirkeklokken morgen og aften, til søndagsamling, til bryllup og begravelse. De holdt også kirkegården i orden, så snart vi fik lov at have vores egen kirkegård. Det kunde vi ikke få, før kirken var anerkendt af myndighederne. Jeg kan godt huske, da den første grav blev gravet, og nu ligger kirkegården som en mægtig og skyggefuld have omkring kirken. Når jeg ser ud over den, forekommer det mig, at gravene er utallige – og dog har jeg været med ved de fleste begravelser og kender de navne, som står på tavler og sten. For hvert navn, jeg læser, dukker et ansigt frem. – Det varede længe, før jeg kunde gå roligt forbi den sten, hvorpå der står: Povl Lindholm.

Ikke som om jeg sørgede mere over ham end over Brücker – men Brückers død var ligesom så forberedt, hans gerning afsluttet. Han havde levet sit liv ud. Det var så tungt at se ham støttet på sin stok slæbe sig af sted langsomt skridt for skridt hen over kirkepladsen. Det var det sørgelige syn, som bliver ved at følge mig. Selve graven talte ikke til mig. Den er dækket af en stor flad, liggende sten. Hans børn har ladet den gøre. Jeg kan ikke læse indskriften ude fra gangen, hvorimod Lindholms navn råber mig i møde fra en svær, opretstående kampesten, og jeg får et stød, næsten som af overraskelse: det er altså sandt! Den stærke mand! Hvor meningsløs er ikke døden. Han blev ikke tres år gammel!

Brücker havde få måneder før sin død kaldt kredsens bestyrelse op til sig sammen med et par af de ældste fra Kirkebakken: Lindholm og mig, for at tale med os om sin efterfølger. Hvor var han svag da, vor gamle, stærke præst! Han satte sig så træt i stolen og talte næsten hviskende. Medlemmerne – det var mest gamle mænd – de måtte rykke tæt hen til Brücker for at høre. Nogle holdt hånden som skærm for at fange ordene.

Brücker talte om en ung ven, som i de sidste år var blevet ham kær. Han havde brugt ham til stedfortræder i kirken under sin svaghed og talt mere fortroligt med ham end med nogen anden i mange år. Det var den amerikanske præst Karl Nielsen. „Det vilde være mig en stor glæde, om I vilde vælge ham“, sagde Brücker. Det var sidste gang han lagde sit ord i vægtskålen for en sag imellem os.

Og der sad Lindholm – for mine øjne at se rask og ung – som en af dem, der måtte stoles på i den kommende vanskelige tid, når vi havde mistet vor gamle fører. Men den dag Brückers kiste blev ført bort, holdt doktorbilen foran Lindholms dør. Han havde lagt sig til sengs for aldrig mere at stå op.

I den følgende tid gik jeg til og fra og rådførte mig med ham angående mindesmærket, som vennekredsen her vilde sætte over deres præst. Der var mange meninger om

den ting. Nogle vilde have det på græsplænen lige foran præsteboligen. Der vilde det være iøjnefaldende for alle, som havde ærinde på bakken. Andre vilde have det på plænen øst for kirken, der stod det nok så fredeligt. Mit ønske og forslag var, at vi skulde sætte en mindetavle i kirkemuren ved siden af kirkedøren. Der under lindene står folk hver søndag, mens hverdagsfærdselen driver udenom. Og Lindholm støttede mig. Han og jeg var for sidste gang enige, også med hensyn til indskriften. Men endnu før tavlen – tegnet af Niels Skovgaard – var blevet indsat i kirkemuren, stod kampestenen med Lindholms navn på kirkegården.

Jeg havde opsat min rejse til København i håb om først at se en bedring. Til sidst måtte jeg af sted på en få dages tur. Da jeg sagde farvel ved sengen, trykkede han min hånd så fast, at jeg følte det længe efter. – Var det en døende mand? Tre dage senere kom jeg tilbage til jordefærden. Det var så frygtelig hurtigt, at den gamle kirkebakke blev gjort øde og tom.

De store træer var faldne, og jeg skal love for, at de små og spinkle, som stod efter, fik stormen at føle.

Jeg havde jo mit hus, og at jeg havde det, kunde jeg takke Lindholm for. Det gik sådan til: I henved en snes år havde jeg boet hos Bertel midt i højskolens liv og uro og kun været fraværende under mine rejser, studierejser i ind- og udland. 1904 var jeg i London et par måneder, et par år efter en kortere rejse til Italien, 1913 til Holland. Men 1916 forlod jeg Kirkebakken som syg midt i skoletiden. To år blev jeg borte, lå på hospital, på klinik, som rekonvalescent hos gode venner. Det var basedow, jeg var angrebet af. Jeg var så lykkelig helt og fuldt at genvinde mit helbred. Men imidlertid var forholdene i Aagaard forandrede: Brücker havde opgivet sin skole, Bertels hus var taget i andet brug. Jeg havde ikke noget hjem at vende tilbage til. Og så var jeg tilmed ikke alene. Der var en lille pige, som efter skæbnens vilje, eller ved et sammen spil mellem skæbne og vilje var kommet under min forsorg. Hun havde boet sammen med mig hos Bertel i nogle

år, nu var hun en skolepige på elleve til tolv år. Hvor skulde vi to nu hen?

Så var det, at Lindholm skrev til mig, at dette hus, Jons og Sofies, var ledigt. De to gamle var jo flyttet op på kirkegården. Deres søn, Jens, som var håndværker, hele kirkebakkens ven og hjælper i alle praktiske gøremål i skole, hus og have, han vilde nu „forandre sig“ og flytte over på den anden side af åen, næsten til en anden by. Han vilde sælge sit gamle hus, ikke til hvem som helst, men til mig.

Han havde ved personligt arbejde holdt sine forældres hus så smukt vedlige. Selv i de sidste år, da Sofie var enke og næsten blind, var hendes hus foruden og forinden i mønsterværdig orden.

Dette hus rådede Lindholm mig til at købe – og da jeg var usikker på min fremtid, ikke kunde bestemme mig til således at sætte mig fast, hvad gjorde Lindholm da! Han købte huset selv og tilbød mig det til leje. Det var en god gerning, han gjorde imod mig.

I august 1918 flyttede jeg så ind med pik og pak og pigebarnet. Vi var lykkelige begge to ved at sætte foden under eget bord.

Det indre af huset var lavet om efter mit hoved og under Lindholms og Jens' ledelse. Tre små stuer var slået sammen til én herlig arbejdsstue med vinduer i syd og vest og med en havedør. Denne dør fører ud til min trekant. Den er noget ganske for sig som have betragtet. Den skæve grund, som hører til huset, samler sig i en spids mod syd. Med hække langs siderne, med grønsvær i bunden er denne trekant en forøgelse af stuen – en stue med himmeltag – og har jeg så en broget blomsterstribe langs huset, så er her noget for alle sanser. Stærekasserne er alle befolkede, solsorterne løber over græsset, mejserne lader sig også se – hvad kan man ønske mere. Lidt lavloftet er jo min stue, meget store fremmede kan ikke komme ind ad min dør, uden de vil bukke hovedet. Det vilde Brücker dog nok, vægpladsen til billeder er noget for begrænset – men alt kan jo ikke være fuldkomment. Stuens form er uregel-

mæssig. Et lille rum er skilt fra til sengekammer, der sov min lille tøs, Ellen. *Lille*, det var hun alle dage – selv som stor.

Jeg sov i det store arbejdsværelse på en løjbænk – tæppe fra Grækenland – et ægte gedehårstæppe, som hyrderne bruger, når de sover i det fri.

Vi havde en tredie stue på den anden side af vor lille forstue, der boede vor ven, Nikoline, i de år hun hjalp os med husholdningen. Jeg var jo nødt til at have en hjælp, for jeg kan ikke lave mad, og barnet skulde i skole. – Folk, som har talent i den retning, siger, at jeg er umulig i køkkenet. Jeg vil dog altid mindes med stolthed den hønsekødsuppe, som jeg kogte i Athen, engang da vor gode husmoder, fru Skovgaard, var sengeliggende. Den var dog god! Og det var ikke det eneste, jeg lavede. Der var jo i de dage, mens husmoderen lå syg, ingen anden til at tage sig af maden end jeg. Den græske hjælper, vi havde fået, måtte sendes væk! Hu, ha! Deres begreber om mad og renlighed passer ikke for os. – Så var der rigtignok en sød lille græsk pige, som var fulgt med Skovgaards fra Naxos, hun kunde jo give en hånds-rækning, men jeg skulde jo sige hende, hvad hun skulde gøre, og hun forstod ikke dansk. Jeg læste tidlig og silde i en kogebog (mens Skovgaard flittig studerede en bog om barnepleje), men i min bog stod, at man ikke måtte røre rundt i gryden, når man vilde lave risengrød. Og det var ganske galt. Da jeg stod over grøden uden at røre rundt, så brændte grynene på. Da jeg mærkede lugten, rev jeg gryden af ilden og råbte til min unge hjælper: „Bring mig en skål!“ Men hun forstod ikke dansk og stirrede blot forvirret på mig. Jeg stod med den dampende gryde i hænderne og sansede ikke ét græsk ord. „Et fad!“ skreg jeg, „skynd dig!“ men det hjalp ikke, og grøden blev brændt. Det øverste kunde jo nok bruges. Vi spiste den da. Andre gange havde jeg bedre held – og i hvert fald – meget folk blev holdt i live.

Men det kunde jo slet ikke betale sig for mig nu at bruge min tid til at mase i køkkenet. Det var netop en

god tid for maleriet. Det var i de år her var penge i landet. Gårdmændene i min egn købte billeder. Der var snart ikke et bryllup eller jubilæum, uden at folk kom til mig og købte. Og nu sad jeg så fri i mit eget hus. Jeg købte det af Lindholm, den gang han lå syg. Brücker havde også haft en aktie i det.

Pigebarnet, Ellen, groede jo også til og begyndte at fylde i huset – ikke så meget kropsligt, som sagt, hun ragede ikke højt i vejret, men modet var stort til at være med i det spil, som kaldes livet. Hun var en lille københavner, og skønt hun ikke havde mindste erindring om sin fødeby, havde jeg dog en fornemmelse af, at den levede i hende. Hun stræbte hen til, at husets udstyr, vort bordstel o. l. skulde blive mere ulasteligt, end jeg havde brudt mig om. Jeg var vant til det mere stilfærdige – til malerstueselskabelighed, hvor der ikke lægges mærke til kopper og glas – om et er stort, et andet lille, om én kop har guldkant og en anden blå blomster. Jeg havde aldrig anskaffet mig mere end det strængt nødvendige til dagligt brug. Nu kom Ellen med sin honnøtte ambition – vi skulde ikke stå tilbage for andre pæne folk, hvad husstel og traktament angik. Hun var også mester for at kunde lave en lagkage til fulde lige så god som nogen af nabokonernes – og måske kunde man endda finde på lidt extra. Og så stræbte hun da af al sin magt – den energiske lille sjæl – efter at højne min borgerlige standard. Det gik jo heller ikke af uden gnidning. Jeg holdt mest af at lade alt gå i den gamle skure og mødte hendes små tilløb med stædighed. Hun broderede lysduge til mig, som jeg ubarmhjerterigt kasserede, fordi jeg ikke kan udstå at have overflødig på mit bord – eller blomstervaser – nej! Væk med det stads! Blomsterpotter i vindueskarmen vilde hun så gerne have – jeg ikke, de stjæler lyset fra mig – sofapuder? Å, ja, når de ikke er for grimme. En årlig tilbagevendende tragedie var min fødselsdag, når hun forærede mig, hvad jeg ikke vilde have. Den allerførste gang, hun gav mig en fødselsdagsgave, lod jeg dog, som jeg blev glad. Jeg fik en lille flaske billig parfume! Den gang blev jeg lidt

rørt. Hun var syv år. Men sommetider var hun også heldig og kom med noget, der var praktisk og tiltrængt i huset – for hun var jo i grunden en vældig fornuftig lille tøs.

Det bedste hun gav mig – men det var også med ikke ringe offer af sin sammensparede løn – det var et pænt stueur – et stående, som nu bestandig har plads i min stue. Ellers ejede jeg kun mit lommeur. Men det er jo net og standsmæssigt at have et ur stående. Det har alle mennesker.

En gang imellem høstede Ellen dog påskønnelse for sine anstrengelser, således da min søster fra København var her i besøg – det går ikke så tidt på. Da hun kritisk havde iagttaget alt, sagde hun anerkendende: „Du har et manerligt pænt hus i god stil – men det kan du takke Ellen for“. – Jeg kunde ikke lade være at fortælle det til den lille, jeg undte hende den triumf.

Det er en selvfølge, at Ellen også med kritisk årvågne øjne betragtede min garderobe. Det var hende så inderlig magtpåliggende, at hendes gamle kunde fremtræde for verden ulastelig og værdig. Men jeg gjorde hende mange sorger og gør så endnu. Så indtrængende bønligt kunde hun bede mig: „Vil du ikke nok lade være med at gå ned til rutebilen med *den* kittel og med de sko“, o. s. v. Eller smerteligt bebrejdende: „Har du virkelig været oppe i byen med den rædsomme hat!“ – Men her var hun nu meget uretfærdig imod hatten – den var nemlig slet ikke rædsom! Men det er alderen, som gør det – jeg mener Ellens og min. Det gør en forskel, om man er mellem halvfjerds og firs år eller kun i tyverne. Man ser uvilkaarligt anderledes på hatte – så vel som på mange andre ting. For mig er det vigtigste, at mit tøj er bekvemt at komme i.

Jeg indrømmer altså ærligt, at jeg og min flinke lille pige imellem måtte tage nogle tårer med hinanden – og jeg var ikke altid den stærkeste. Der var nu dette strids-spørgsmål med hønsene. Det var min fornøjelse at holde høns. Kyllingehønen vilde jeg helst lade gå frit i haven med sin flok – hvad gjorde det, om de skrabede lidt. Det

var dog et yndigt syn, når de rigtig baskede sig tilrette i et blomsterbed.

Jeg blev aldrig træt af at tegne kyllingehøner. Men når kyllingerne var halvstore og moderhønen gik fra dem, så løb de efter mig. Sad jeg nu i min stue, og hovedøren stod åben – det gjorde den altid – så løb de små skabninger ind til mig, fløj op på stolearmen – eller spadserede rundt i stuen, lagde sig i malerisk gruppe på gulvtæppet. Det kunde jeg lide. Jeg sad ved mit arbejde og befandt mig så vel! Men sporene! Ja, desværre, der blev jo spor, det var Ellen så ked af. Jeg kunde ikke få mig til at jage dem ud. Så skulde jeg rigtig have gjort mig til uvenner med dem, ellers kom de strax igen.

Fra tid til anden var Ellen ude – – – på skole, og i ansvarsfulde pladser – så var det så fornøjeligt, når hun kom hjem og overtog huset her igen fuld af nye erfaringer.

Vort samliv ligner jeg ved en lille urolig hoppende bæk over en stenet grund. Hvor stenene er mange bliver bækken højrøstet, og der dannes hvirvler på vandoverfladen, men er der blot strøm nok, så glattes fladen igen, og bækken synger videre.

Men hvor tilfreds man muligvis er i sin lille rede, man får ikke lov til at lukke den øvrige verden ude. Vi lever jo i et samfund, eller i mange, indspundet i et net af ringe, den ene udenom den anden. Vi tilhører et folk, et samfund, som både giver og kræver, men det er så selvfølgelig, at vi knap mærker det til daglig. Dernæst tilhører de fleste af os vel et kirkeligt samfund – måske et politisk. Vi tilhører desuden en landsdel, et sogn, en by, et naboskab. Jeg har altid følt min samhørighed med „de andre“.

I mere end en menneskealder har jeg nu været medlem af Aagaard valgmenighed, og jeg har erfaret, at det er både godt og ondt, fordi der sættes et unaturligt skel mellem mennesker, og det fører til misbrug af ordet „menighed“. Brücker var godt nok opmærksom derpå og protesterede imod at hæfte dette ord til en af mennesker stiftet opretholdt organisme. Dog var jeg glad, måske stolt over at stå i række med dem, der havde sikret Brücker en prædike-

stol, dengang myndighederne vilde have udelukket ham. Nu var han død; den flok, som havde stået last og brast med ham, var smukt samlet om ham på kirkegården – på enkelte veteraner nær. Det var en ny slægt, som var gået ind i de gamles pladser. Og nu skulde der vælges en ny præst ved afstemning.

Der var blevet sagt meget, alt for meget, rosende om „Brückers kreds“. Aagaard var lige ved at være et berømt navn. Skulde nu fremtiden kunne svare til denne skønne fortid! Hvem var manden, som kunde løfte opgaven. Det var just ikke små fordringer, der blev stillet, idet sammenligningen med Brücker bestandig trængte sig på. Det synes uafviseligt, at den ny præst måtte arbejde i samme kirkelige linje, som hans forgænger og helst optage en folkelig gerning i det samme spor. Anseelsen udadtil skulde jo gerne hævdes og sammenholdet indadtil bevares!

Der skulde næsten mere lykkes til, end man havde lov til at vente.

Kort at sige, vi fik valgt en præst, og netop ham, som Brücker havde udpeget, men han blev valgt med kun få stemmers overtal. Der var kritik nok oppe imod ham fra begyndelsen – den fik næring – et år efter sin tiltrædelse trådte Karl Nielsen tilbage, og valgkampen begyndte igen, bitrere end før. Det endelige resultat blev en deling af kredsen i to ulige store parter. Den mindste part holdt ved sin en gang valgte præst, det talrigste parti samlede sig om en ung præst, hvis kirkelige fysiognomi ikke endnu var udpræget, men hvis vakre sympatiske personlighed ikke frembød angrebsflader i modsætning til mindretallets mand, som var let angribelig, og dog var han – efter min overbevisning – manden – Brückers rette efterfølger. Altså måtte jeg stå på hans side. Mange hævdede – tvertimod mit skøn – at sammenhold med mængden af medlemmer i den gamle valgmenighed var en troskabspligt. Mindretallets holdning vakte derfor en storm af vrede, som på et ophidset møde gav sig det udslag, at adgang til kirken blev nægtet vor præst. Vi havde ellers gjort os håb om et forlig, hvorefter de to partier skiftevis kunde benytte kir-

ken, som jo egentlig var fælles eje. Men den gamle bestyrelses formand var blevet harm på fredsforstyrren, og forsamlingen vedtog – under storm – hans forslag, at kirken skulde være lukket for mindretallets præst. Deri lå en dom over vor valgte præst, som vi måtte finde uberettiget og dybt sårende.

Under presset af en meget menneskelig harme tog de handledygtige mænd i mindretallet strax fat på at bygge et hus til præstebolig og samlingssted for os. Pengene blev skaffet ved frivillige sammenskud og ved lån. Det hele gik hurtigt for sig, så inden et år efter afgørelsen kunde vi samles til gudstjeneste i vort eget hus. Nu skulde så kirkebakken være et fremmed sted, også for den, der i mere end en menneskealder havde betragtet sig som hjemmehørende deroppe. Det var som at være sat i band.

Der var dem af vor lille kreds, som fandt, at vi havde det hyggeligere i vor egen sal, end vi kunde have det i kirken, som vi var for få til at fylde, og at vi kunde slå os til ro her. Anderledes tænkte vor præst. Han så faren ved vor isolerede stilling. Den private karakter, vore søndagsgudstjenester uvilkårligt fik, udelukkede praktisk talt al tilgang ude fra. Men kirken er almindelig, den skal være åben for alle. Vi ønskede jo ikke at være noget særligt, men at føre vort liv for åbne døre i forbindelse med vort lands kirkefolk. Karl Nielsen anså det for en livsbetingelse for os at få adgang til en eller anden kirke, altså til et offentligt for alle tilgængeligt lokale. Vi havde forsøgt at få lov til at benytte Nebel kirke, men sognepræsten agiterede heftigt derimod. Desuden nærede Karl Nielsen den sikre tro, at vor modpart (eller skal jeg sige: vor medpart?), som havde nøglen til Aagaard kirke, snart vilde besinde sig på, at vi dog alle var børn af samme hus og vel kunde strides ifølge fælles dårlighed, men ikke i længden fornægte broderskabet. Efter hans udtrykkelige ønsker indgav vor kreds' bestyrelse til den større kreds' bestyrelse – år og dag efter vor udelukkelse – en anmodning om lov til at benytte kirken til søndags formiddagsgudstjeneste én gang om måneden, nemlig den dag, da der

efter gammel skik plejede at være eftermiddagsgudstjeneste.

Der var vist mange af den gamle kreds, som undte os godt – ingen bedre end deres præst, der gjorde, hvad han kunde for at få striden endt med en venlig overenskomst. Men der skulde dog gennemgås en del pinagtigheder og holdes nogle generalforsamlinger, før sagen omsider i 1934 gik i orden. Vi fik vor ene månedlige søndag mod at tage del i kirkens udgifter. Nogen forsoningsfest var det ikke just. Man kan kun sige, at kirkedøren forsigtigt blev åbnet på klem, og vi blev indladt med den formaning, nu endelig ikke at tro, at vi i fremtiden kunde opnå mere, end hvad der var tilstået os.

Det var dog festligt igen at gå til kirke ad den smalle kirkesti „op under de grønne linde“ til kirkedøren med Brückers mindetavle ved siden. Jeg følte mig sikker på at min gamle præst vilde forstå min handlemåde, ja gerne vilde have sat sig på bænken ved siden af mig og mine fæller.

Så skulde min bog være færdig – jeg er vel også selv færdig! At jeg er gammel er ikke afgørende – men det med øjnene, som ikke vil gøre tjeneste. Jeg havde udmærkede øjne, et fænomenalt langsyn, kaldte øjenlægen det, den gang det var svundet. Det er først i de senere år, at det er blevet føleligt for mig.

Før elskede jeg at være i det åbne land, på frie højder, med vid horizon, nu kan jeg lige så gerne blive i dalene. Tusmørket har samlet sig om mig bestandig tættere og drevet mig fra arbejdet. Når jeg har tingene: papir, bog,

liggende på mit bord lige under lampen, så kan jeg endnu se nogenlunde. Men min synskreds er blevet snæver – jeg håber, at den ikke lukker sig helt.

Nu er jeg altså henvist til de nærmeste omgivelser, som falder indenfor mit øjes rækkevidde. I byen kan jeg dårligt færdes og slet ikke i storbyen – at være på kendte veje, helst hjemme, er bedst for mig.

Men så er der hændt mig det mærkelige, at mit hjem rent ud har fordoblet sig! Ja, for Ellen har fået sit eget hus, og hun siger, at der skal jeg være som hjemme. Sådant føler jeg det også – ligesom hun kalder det at komme hjem, når hun besøger mig. Det er kun et år siden, hun havde bryllup, så jeg er jo endnu ikke fortrolig med hele ejendommen. – Det er et „sted“ med godt tolv tønder land, hun er gået ind til.

Tolv tønder land kan jeg ikke overse i en hast. Mest hjemme føler jeg mig i Ellens køkken, der er bord og bænk, man kan sidde der hyggeligt. Når Ellen så står ved komfuret og koger grøden til os – eller måske hun vender æbleskiverne på panden – så synes jeg egentlig det står helt godt til i verden! – Og nu hører vi noget skramle i gården – så kommer Niels ind. Det er Ellens mand. Ham kan vi så godt lide begge to. Køerne kan også godt lide ham, de er holdt op med det brøleri, de var forfaldne til, før han fik dem i pleje. Før brølte de altid, nu gumler de. Og hesten, det gamle skind, den har fået en ny ungdom med sit nye herskab. Gårdens grise er også glimrende godt tilpas, og hønsene godter sig i den solvarme grusgrav. Også jeg bliver tосseglad og får lyst til at synge sange som: Den gang jeg drog afsted, min tante vilde med – den dumme sang som oven i købet er forbudt i skolerne. Men jeg har altid så godt kunnet lide at være i Noahs ark sammen med jordens andre skabninger. Nu ved jeg meget godt, at syndfloden er over os – krisetiden, told og valutaordning og grisekort og forvirring på verdensmarkedet. Jeg ved det altsammen. Men skal jorden ikke dyrkes selv i dårlige tider. – Arbejdsløs er den mand ialtfald ikke, som kan pløje og tilså og høste sin egen

mark, og Niels kan både bruge le og plejl, når maskinerne er for dyre.

Men Ellen – at hun, københavneren skulde denne vej – det havde jeg aldrig tænkt mig. Ja, skæbnen gør nar af ens fremtidssyner. Der er noget uberegneligt ved ethvert menneske!

Ellen valgte at blive husmandskone, vel vidende, at hun ikke gik ind til landlig idyl, men til et nøgternt arbejde. Skulde hun virkeliggøre sit ideal af et komplet hus og en nydelig stue, så skulde hun slide derfor. Hun vil få brug for hele sin sammensparede kapital af vilje – og så for alle de små og store ting, hun i årenes løb med praktisk forudseenhed har samlet sammen – nydelige og nyttige. Der er vel også glæde i at få udnyttet sin praktiske sans og stå i et nok så lille kongerige, hvor man er uundværlig.

En gammel have hørte til ejendommen. Den indeholder også muligheder. De har fået sprøjtet deres gode frugttræer, fældet hvad der var unyttigt, sat 700 jordbærplanter, bygget et praktisk, ikke for stort hønsehus. Hvis det ene kan give lidt udbytte, så giver det andet dog også lidt.

Hvem der nu havde langsyn – blot et stykke ind i fremtiden. Men der er jo lukket af. Kortsynede er vi på en vis måde alle – jeg tillige i bogstavelig forstand. Jeg kan ikke engang nyde udsigten fra bakken ovenover mine unge folks hus. Det er rart, man ved, at her er så kønt. – Når jeg ser mig om, stående på den højtliggende mark, så er det, der falder mig i øjnene, de mange sten, der ligger strøet i pløjejord og græsmark. De må jo ikke være der, men jorden er forsømt. Det vil vare noget, før Niels får det hele bragt i skik. De fleste af stenene er hvide, de griner i det tynde græs. De skal samles op! – og jeg til at samle! Her kan jeg tage fat. Jeg fylder spand efter spand og bærer dem hen i et hjørne af marken. Det er morsomt at se et helt bjerg af sten højne sig. Man kan blive helt lidenskabelig optaget af at samle sten og mærker næppe, at ryggen bliver øm. Først når Ellen nede fra huset råber det magiske ord: kaffe! så hæves fortryllesen, og man

går hjem med en glad bevidsthed om at have fjernet nogle sten fra de unges vej.

Der er nok tilbage!

Ellen fik alle mine høns med sig. Alligevel, når jeg sidder her ved mit vindue bag hækken, hører jeg denne hyggelige klukken og kaglen, som fra høns der har det godt. Det er naboens høns, som godter sig i min have.

Det er en underlig ting, man mærker, når man bliver gammel: Her bliver aldrig tomt, hvor meget der så ryddes ud.

EKH

Sidste kapitel

Det er et ulykkeligt år. Foruden den fjerne kanontorden høres hjemlige revolverskud. Men det er underligt, at begivenhederne i disse år kalder mine barndomserindringer så levende tilbage. I dagligstuen hjemme hørte vi om krigsulykker og krigsbedrifter. Og det synes mig, at luften var fuld af krigssange. Vi sang: Det var på Isted hede og så i Øvre-Stolk, for gamle Danmarks ære da stred det danske folk ... Dér faldt den gamle nordmand, den djærve Schleppegrell, han regned mer ej kugler, end hagl det hårde fjeld. Dér faldt den bolde Læssøe i heltemanddoms-år o. s. v. Ja, hvor vi sang, og hvor det rislede varmt igennem alle årer, når det klang i fuldt kor: Fremmerst gik du i din kamp „fremad“ var dit sidste ord. (Grundtvigs mindedig til den faldne Vilhelm Blom.)

Omkring århundredskiftet var disse sange så at sige uddøde på de unges læber. Og så skal jeg opleve det i mit sexogfirsindstyvende år, at de gamle danske sange er bleven ny igen. Ja, den gamle seer Grundtvig, som så tidt blev spottet for sine syner for hundrede år siden, han høres nu med respekt. Hans ord findes mange gange ramrende just i øjeblikket. Jeg vilde ønske, jeg kunde blive så gammel, at jeg kunde opleve at se de ord gå i opfyldelse, som han siger i sin *Trøstesang til Danmark*: Du endnu har det bedste tilbage, det lå gemt hos den gamle af dage.

Gammel er jeg blevet, men der er liv i mig endnu. Havde mine øjne ikke den fejl, at de ikke kan se mere, så synes jeg, jeg kunde godt bruges lidt endnu. Netop i disse dage har jeg været en smule skrøbelig. Men unge mennesker kan jo også blive forkølede. Denne søndag morgen, den 13., blev jeg liggende i sengen mod sædvane over kirketid. Det var for at få bugt med den hoste. Men jeg fik ikke lov at ligge. På een gang var mit sovekammer fyldt af glade barnestemmer. Jeg kunde jo ikke se, hvem

der stormede ind, des bedre kunde jeg høre, – den størstes klare klingende stemme, den lilles søde kvidder. De råbte: „Mormor, sover du endnu. Mormor, skal du dog ikke op?“ Og op kom mormor i en fart.

Jeg kan ikke nægte mig den glæde, nu da min gamle bog efter gode venners råd og tilskyndelse skal prøve sin lykke igen, at fortælle læserne om den største erobring, jeg har gjort i mit liv. Jeg har fået hæderstitlen mormor. Tænk når man aldrig har haft den lykke at være mor, så at blive hilst af disse dejlige børn med udråbet: Mormor! Af bare stolt henrykkelse glemmer jeg at hoste og står op til en glad søndag. De kommer til mig her i mit gamle hus. Far og mor kommer bagefter. Jeg er stolt, så længe jeg kan byde dem velkommen i min egen stue. Og de kan synge bedre, end jeg og mine søstre kunde hjemme. Det er guld værd at høre den fireårige synge: Om Dannebrog jeg ved, det faldt fra himlen ned.

Mit hus er ellers ved at blive gammelt. Stråtaget er ved at forfalde, og dørene er utætte. Jeg har altid tænkt, det skulde holde mig ud. Men jeg er jo også knapt så rask til bens som før. Jeg skal altid have min stok med til støtte, og bedst går det, når jeg samtidig har en lille pige ved hånden. Helt alene kan jeg ikke så godt finde vej op på kirkebakken. Kirkestien, som jeg før var så glad for, volder mig nu besvær, den er stejl, smal og glat. Men er jeg først oppe, er kirken ligeså gæstmild og hjemlig som før. Her blev jeg erobret for halvtreds år siden, og her er jeg endnu fangen. En lykkelig livsfange. Tak skal være det sidste ord i mit sidste kapitel.

... „Små kapitler af et langt liv“ er en af de mest bedårende Erindringsbøger, der er skrevet på Dansk. Eller måske er dens egentlige Charme, at den slet ikke er „skrevet“, men lutter Fortælling. Man kender slet ikke Fortællerinden af Udseende, men følger dog under Læsningen Minespillet og hører Stemmens Undertone af Vemod og Kådhed. En klog Mand skal have sagt: Alt er interessant, når man bare har Øjne. Det er den Slags Øjne, Elise har, og derfor kan hun fortælle både om alt muligt og om ingenting, så det bager En langt ind i Sjælen at låne Øre dertil ...

OSCAR GEISMAR

Denne selvbiografi er en af de fineste bøger, der findes på dansk, en bog som det da vist er umuligt at læse uden at blive forelsket i den, der har skrevet den ...

KNUD HANSEN